

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

LA 175 DE ANI

**REVISTA
ARHIVELOR
1/2006**

Coperta I:

1511 august 17, Dridu. Tratatul de alianță dintre Vlad cel Tânăr, domnul Țării Românești, și Vladislav al II-lea, regele Ungariei.

Coperta a IV-a:

Ansamblul Mănăstirii Mihai Vodă, fostul sediu al Arhivelor Statului (reproducere de pe stampa lui Luigi Mayer, din secolul al XVIII-lea).

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

RÈVISTA ARHIVELOR

ANUL LXXXIII VOL. LXVIII

Nr. 1/2006

Colegiul de redacție:

Acad. FLORIN CONSTANTINIU	ADRIAN SILVAN-IONESCU
CORNELIU-MIHAIL LUNGU	MARCEL-DUMITRU CIUCĂ
COSTIN FENEȘAN	MARIA IGNAT
IOAN LĂCĂTUȘU	CARMEN DOBROTĂ
DRAGOȘ ȘESAN	ALINA PAVELESCU
TUDOR RĂȚOI	FELICIA DIACONU

Redactori :

MARIA IGNAT
LAURA NEAGU

Culegere și tehnoredactare computerizată:

FLORICA BUCUR

SUMAR

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

TUDOR RĂȚOI – Activitatea arhivistică din România între cantitate și calitate.....	11
MARLEN NEGRESCU – Considerații asupra reinventarierii unui fragment de fond arhivistic (<i>Prefectura Județului Severin</i> , 1908-1918).....	22
LIVIA MILOȘESCU – Rolul Arhivelor Naționale în formarea profesională a personalului de specialitate – o retrospectivă.....	32

ISTORIA INSTITUȚIILOR

VASILE OLTEAN – Școala românească din Șcheii Brașovului. Începuturi.....	44
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Pro domo: Muzeul Arhivelor.....	60

DOCUMENTE

IOAN MIRCEA – Un episod din preliminariile Răscoalei lui Horea.....	85
DOINA ALEXA – Din arhivele cernăuțene: Constantin Moisil către Ion Nistor.....	90

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

NICOLAE IONIȚĂ – Fondul arhivistic <i>Liga Antirevizionistă Română</i>	95
CAMELIA MORARU, CONSTANTIN MORARU – Arhiva C.C. al P.C.R.: fonduri și colecții nou intrate în circuitul științific.....	114
*** – Arhivele Societății Deschise (OSA), Budapesta, Ungaria.....	122

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

MIRELA COMĂNESCU – Damian P. Bogdan.....	127
--	-----

MISCELLANEA

GEORGETA CHIRA – I. L. Caragiale, moștenitor al moșiei Frătești, jud. Giurgiu.....	133
--	-----

CRONICI – RECENZII – INFORMAȚII

FLORIN CONSTANTINIU – Universitatea din Ruhr (Bochum, RFG), Serviciul Federal al Arhivelor Rusiei, <i>Doklad N. S. Hrușceva o kulte licinosti Stalina na XX siezda KPSS. Dokumenti (Raportul lui N. S. Hrușciov despre cultul personalității lui Stalin la Congresul al XX-lea al PCUS. Documente)</i>	137
ȘERBAN MARIN – <i>Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea</i> , serie nouă, vol. I (1801-1821), vol. II (1822-1830).....	138
MIRELA COMĂNESCU – Ion Soare, <i>Documente slavo-române păstrate în Arhivele din Oltenia. Ediție de texte, studiu paleografic și lingvistic</i>	141
LAURA NEAGU – Vasile Bozga, <i>Trecut și actualitate (Studii, articole, personalități, comunicări)</i>	143
MIRELA ȚÎRNĂ – Activități științifice organizate de Arhivele Naționale în anul 2005.....	144
CAMELIA COJOCARU – Publicații străine intrate în Biblioteca documentară a Arhivelor Naționale în anul 2005.....	147

SOMMAIRE

THEORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE

TUDOR RĂȚOI – L'activité archivistique en Roumanie entre la quantité et la qualité.....	11
MARLEN NEGRESCU – Quelques considérations sur le re inventoriage d'une partie de fonds archivistique (<i>la Préfecture du département Sévérin, 1908 – 1918</i>).....	22
LIVIA MILOȘESCU – Le rôle des Archives Nationales dans la formation professionnelle des archivistes – regard rétrospectif.....	32

L'HISTOIRE DES INSTITUTIONS

VASILE OLTEAN – L'école roumaine de Șcheii Brașovului. Les débuts.....	44
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Pro domo: le Musée des Archives.....	60

DOCUMENTS

IOAN MIRCEA – Un épisode avant l'émeute de Horea	85
DOINA ALEXA – Les archives de Cernăuți: Constantin Moisil s'adresse à Ion Nistor.....	90

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET COLLECTIONS

NICOLAE IONIȚĂ – Le fonds archivistique <i>La Ligue Antirévisionniste Roumaine</i>	95
CAMELIA MORARU, CONSTANTIN MORARU – Les archives du Comité Central du Parti Communiste Roumain: de nouveaux fonds et collections communicables au publique.....	114
*** – Les Archives de la Société Ouverte (ASO), Budapest, Hongrie....	122

MIRELA COMĂNESCU – Damian P. Bogdan.....	127
---	-----

MISCELLANEA

GEORGETA CHIRA – I. L. Caragiale, héritier du domaine Frătești, département Giurgiu.....	133
---	-----

CHRONIQUE – INFORMATIONS – RECENSIONS

FLORIN CONSTANTINIU – Université de Ruhr (Bochum, RFG), Service Fédéral des Archives de Russie, <i>Le Rapport de N. S. Kroutchev sur le culte de la personnalité de Staline au XX-ième Congrès du PCUS. Documents</i> [Doklad N. S. Hrușceva o kulte licinosti Stalina na XX siezda KPSS. Dokumentî]	137
ȘERBAN MARIN – <i>Voyageurs étrangers sur les Pays Roumaines au XIX ème siècle</i> , nouvelle série, tom I ^{er} (1801-1821), tome II nd (1822-1830) [Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea].....	138
MIRELA COMĂNESCU – Ion Soare, <i>Documents slavo-roumains dans les Archives dans la province d'Olténie. Edition de textes, étude paléographique et linguistique</i> [Documente slavo-române păstrate în Arhivele din Oltenia. Ediție de texte, studiu paleografic și lingvistic].....	141
LAURA NEAGU – Vasile Bozga, <i>Passé et actualité (Études, articles, personnalités, communications)</i> [Trecut și actualitate (Studii, articole, personalități, comunicări)]	143
MIRELA TÎRNĂ – Activités scientifiques aux Archives Nationales de Roumanie en 2005.....	144
CAMELIA COJOCARU Publications étrangères entrées dans la bibliothèque des Archives Nationales en 2005.....	147

SUMMARY

THEORY AND PRACTICE IN ARCHIVES

TUDOR RĂȚOI – The Archivistic Activity in Romania – between Quantity and Quality.....	11
MARLEN NEGRESCU – Considerations upon the re-inventory of a passage of archival Fond (<i>Prefectura județului Severin [The County of Severin's Prefect's Office], 1908-1918</i>).....	22
LIVIA MILOȘESCU – The Place taken by the National Archives in the professional Preparation of the special Personnel – a Review.....	32

HISTORY OF THE INSTITUTIONS

VASILE OLTEAN – The Romanian School in Șcheii Brașovului. Commencements.....	44
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Pro domo: The Archives' Museum.....	60

DOCUMENTS

IOAN MIRCEA – An Episode on the Preliminaries of Horea's Uprising	85
DOINA ALEXA – From the Archives in Cernăuți: Constantin Moisil to Ion Nistor.....	90

FONDS' AND COLLECTIONS' PRESENTATION

NICOLAE IONIȚĂ – The <i>Liga Antirevizionistă Română (The Romanian Anti-Revisionist League)</i> Fond	95
CAMELIA MORARU, CONSTANTIN MORARU – The Archive of the Central Committee of the Romanian Communist Party: New Fonds in the Scientific Circle.....	114
*** – The Open Society Archives (OSA), Budapest, Hungary.....	122

ADMIRERS OF ARCHIVES

MIRELA COMĂNESCU – Damian P. Bogdan.....	127
--	-----

MISCELLANEA

GEORGETA CHIRA – I. L. Caragiale, Heir of Frătești Domain, the County of Giurgiu.....	133
---	-----

CHRONICLES – REVIEWS – INFORMATION

FLORIN CONSTANTINIU – University of Ruhr (Bochum, West Germany), Federal Department of Russian Archives, <i>The Report of N. S. Hrushtchev about Stalin's Cult of Personality during the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union. Documents</i> [Doklad N. S. Hrușceva o kulte licinosti Stalina na XX siezda KPSS. Dokumentî]	137
ȘERBAN MARIN – <i>Foreing Travellers about the Romanian Principalities in the 19th Century, new series, vol. 1: 1801-1821, vol. 2: 1822-1830</i> [Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea]..	138
MIRELA COMĂNESCU – Ion Soare, <i>Slavonian-Romanian Documents preserved in the Archives of Oltenia. Text edition, Palaeographical and Linguistic Study</i> [Documente slavo-române păstrate în Arhivele din Oltenia. Ediție de texte, studiu paleografic și lingvistic].....	141
LAURA NEAGU – Vasile Bozga, <i>Past and Present (Studies, Articles, Personalities, Presentations)</i> [Trecut și actualitate (Studii, articole, personalități, comunicări)]	143
MIRELA ȚÎRNĂ – Scientific Activities in the National Archives in 2005.....	144
CAMELIA COJOCARU – Foreign Publications achieved by the Library of the National Archives in 2005.....	147

INHALT

ARCHIVTHEORIE UND -PRAXIS

TUDOR RĂȚOI – Die Archivarbeit in Rumänien zwischen Quantität und Qualität.....	11
MARLEN NEGRESCU – Betrachtungen gelegentlich der Neuordnung des Bruchteils eines Archivbestandes (<i>Prefectura Județului Severin, 1908-1918</i>).....	22
LIVIA MILOȘESCU – Die Rolle der Nationalarchive in der Fachausbildung des Archivpersonals – ein Rückblick.....	32

GESCHICHTE DER INSTITUTIONEN

VASILE OLTEAN – Die Anfangszeit der rumänischen Schule in Șcheii Brașovului.....	44
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Pro domo: das Archivmuseum.....	60

DOKUMENTE

IOAN MIRCEA – Eine Episode am Vorabend des Horea-Bauernaufstandes (1784).....	85
DOINA ALEXA – Briefe aus dem Czernowitzer Archiv: Constantin Moisil an Ion Nistor.....	90

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

NICOLAE IONIȚĂ – Der Archivbestand <i>Liga Antirevizionistă Română</i> (Rumänische Antirevisionistische Liga).....	95
CAMELIA MORARU, CONSTANTIN MORARU – Das Archiv des ZK der RKP: neue Bestände und Sammlungen beim Studiensaal der Nationalarchive.....	114
*** – Das <i>Open Society Archives</i> in Budapest (Ungarn).....	122

SCHÄTZER DER ARCHIVE

MIRELA COMĂNESCU – Damian P. Bogdan.....	127
--	-----

MISCELLANEA

GEORGETA CHIRA – I. L. Caragiale als Erbe des Gutes Frătești (Bezirk Giurgiu).....	133
--	-----

CHRONIK–BUCHBESPRECHUNGEN–INFORMATIONEN

FLORIN CONSTANTINIU – Universität-Ruhr (Bochum, RFG), Bundesdienst der russischen Archive, <i>Der Bericht von N. S. Hruščiov über den Stalins Persönlichkeitkult beim 20. Kongress der Kommunistischen Partei der Sowjetunion. Urkunden [Doklad N. S. Hruščeva o kulte licinosti Stalina na XX sjezda KPSS. Dokumenti]</i>	137
ȘERBAN MARIN – <i>Ausländer über die rumänischen Länder im 19. Jahrhunderts</i> , Neue Serie, Band I (1801-1821), Band II (1822-1830) [<i>Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea</i>].....	138
MIRELA COMĂNESCU – Ion Soare, <i>Slawisch-rumänische Urkunden im Archiv aus Oltenien. Edition, paläographisches und linguistisches Studium [Documente slavo-române păstrate în Arhivele din Oltenia. Ediție de texte, studiu paleografic și lingvistic]</i>	141
LAURA NEAGU – Vasile Bozga, <i>Vergangenheit und Gegenwart (Studien, Artikel, Personalitäten, Mitteilungen) [Trecut și actualitate (Studii, articole, personalități, comunicări)]</i>	143
MIRELA ȚÎRNĂ – Wissenschaftliche Tätigkeiten der Nationalarchive im Jahre 2005.....	144
CAMELIA COJOCARU – Ausländische Veröffentlichungen, die im Jahre 2005 von der Bibliothek der Nationalarchive bekommen wurden.....	147

Activitatea arhivistică din România între cantitate și calitate

TUDOR RĂȚOI

La 175 de ani de la înființarea instituției Arhivelor în România, titlul de mai sus amintește, probabil, în primă instanță, de doi termeni care au făcut carieră în limbajul publicistic și propagandistic de până în 1990. Deși această tradiție le-a depreciat sensul, după opinia noastră, cele două categorii pot încă să constituie un reper în legătură cu ceea ce s-a întâmplat sau se întâmplă, la un moment dat, într-un domeniu de activitate omenească, inclusiv în arhivistică.

Și cum arhivistica, în general, și arhivistica românească în particular sunt domenii prea demult și deplin constituite pentru a nu le pretinde să fi cunoscut acumulările cantitative și salturile calitative conforme evoluției lor seculare, ni s-a părut util să vedem, succint, ce înfățișează în această privință arhivistica românească în trecut și astăzi și ce învățăminte decurg de aici pentru viitor.

O astfel de perspectivă impune să ne reamintim, mai întâi, că încă de la înființarea lor, în 1831-1832, Arhivele românești au pornit de la ambiția de a fi nu doar depozite de materiale documentare, ci și „sanctuarul drepturilor compatrioților”, cum le definea Gh. Asachi, sau „o avere publică, care (*sic!*) slujește de temei legiuirilor și istoriei țării”, potrivit expresiei lui Alecsandri¹.

Ceea ce, din păcate, nu s-a împlinit decât cu destule greutate, la 31 decembrie 1831, vornicul Costache Conachi, mare logofăt al Dreptății, întrevăzând cu îngrijorare cum la ușa proaspăt născutei Arhive a Statului din Moldova avea să se adune un „nămol de dele”, pentru a fi păstrate aici de la instituțiile desființate în urma intrării în vigoare a Regulamentului Organic². S-a întâmplat astfel ca, din capul locului, să iasă la iveală unul din marile deficite cu care instituția avea să se confrunte până astăzi și anume cel referitor la spațiile de depozitare. Circumscris, fără îndoială, laturii cantitative a destinației acesteia, prin natura lui, un asemenea deficit a influențat, mereu negativ, unul din indicatorii esențiali ai activității arhivistice, vizând preluarea, păstrarea și protejarea unei părți din documentele Fondului Arhivistic Național Românesc, adică obiectivele niciodată acoperite la nivelul așteptărilor și cu atât mai puțin al trebuințelor. Iată de ce problema unui local corespunzător pentru Arhive a preocupat, chiar și după ce acestea s-au mutat, în 1866, la Mănăstirea Mihai

¹ *Istoricul Arhivelor Statului, 1831-1956, în Arhivele Statului. 125 de ani de activitate. 1831-1956*, București, D.G.A.S., 1957, p. 17.

² *Ibidem*, p. 24.

Vodă, prin strădaniile lui Gr. N. Manu, C. D. Aricescu, B. P. Hasdeu și ale urmașilor lor, fără a fi rezolvată decât parțial într-un întreg secol următor.

Privite, așadar, la început, în chip prevalent ca depozite centrale destinate păstrării documentelor ce nu mai prezentau utilitate practică, Arhivele românești au fost constrânse de împrejurări să se gândească mai puțin la calitatea ființării lor, fapt care, în 1831-1832, ar fi trebuit să îmbrace forma unei sume de norme, inclusiv de natură legislativă, fără de care nici o activitate administrativă nu putea porni la drum. Sub acest aspect, evident că prevederea de principiu din Regulament Organic, cum că păstrarea arhivelor statului constituia un „object care merităsește toată luarea aminte a stăpânirii” „supt privegherea Ministerului din Lăuntru”³ nu putea fi suficientă. S-a trecut, de aceea, la codificarea muncii⁴, la început cu timiditate, apoi din ce în ce mai aplicat, dovadă regulamentele elaborate în deceniile ce au urmat înființării, încununate de Regulamentul din 31 octombrie 1862, care trebuie apreciat ca un al doilea moment de importanță semnificație calitativă. Acum s-a instaurat un principiu de îndelungă tradiție, cu efecte preponderent pozitive asupra arhivelor românești, constând în centralizarea acestora, sub conducerea Direcțiunii Generale a Arhivelor Statului, instituție organizată prin regulament propriu și unită cu Comisia documentală ce funcționa la Mitropolia din București încă din 1841⁵.

După circa 40 de ani de aplicare a centralizării în Vechea Românie, sub directoratul lui Dimitre Onciul aceasta a fost urmată, la începutul perioadei interbelice, de o anumită descentralizare, concretizată în înființarea sucursalelor din noile provincii ale țării și însoțită de lupta pentru recuperarea arhivelor acestor teritorii. Asemenea tendințe au început să prindă contur mai ales în anii în care la conducerea Arhivelor Statului s-a aflat Constantin Moisil. La preluarea mandatului, constatând că Arhivele românești avuseseră mult de suferit din cauza războiului, pierzând valori însemnate, Constantin Moisil aprecia că sarcinile de rezolvat ale instituției urmau să fie o nouă lege a domeniului, vechea problemă a localurilor și, din motive de protecție a documentelor, mai cu seamă concentrarea tuturor arhivelor vechi ale autorităților centrale, județene și comunale la sediile din Capitală și provincie⁶. Parte din aceste probleme de natură preponderent

³ *Regulamentul Organic*, București, 1832, p. 80.

⁴ Pentru legislația arhivistică românească adoptată de-a lungul timpului, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei* (Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 153-156.

⁵ Pentru această problemă, vezi George Potra, *Contribuțiuni la istoricul Arhivelor Românești*, în „Revista Arhivelor”, VI, 1/1944, p. 1-29.

⁶ Constantin Moisil, *Progresele arhivisticii*, în „Revista Arhivelor”, vol. II, 1927-1929, nr. 4-5, p. 1-8.

calitativă și enunțate în principiu de către directorul Arhivelor Statului aveau să-și găsească rezolvarea timp de circa două decenii, începând cu noua Lege a Arhivelor din 1925, codificare de unificare, care a dat o perspectivă unitară organizării instituției, continuând cu înființarea Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie și a „Revistei Arhivelor”, ambele în 1924, cu înființarea Muzeului Arhivelor, cu organizarea Comisiunii Consultative Heraldice, a Societății Numismatice Române și a Societății „Bucureștii Vechi”, cu lărgirea bazei documentare și diversificarea pistelor de cercetare etc.⁷

Aceste înfăptuiri s-au consolidat în ambele direcții, cantitativ și calitativ, sub directoratul lui Aurelian Sacerdoțeanu, interval cu o greutate particulară în istoria instituției, din cel puțin trei motive: mai întâi, pentru că el s-a suprapus cu anii plini de dificultăți ai celui de-al Doilea Război Mondial, cu ceea ce l-a precedat și ceea ce i-a urmat, sub aspectul, de pildă, al grijii pentru apărarea și redobândirea valorilor arhivistice ale țării⁸; în al doilea rând, pentru uriașa muncă de continuare a organizării moderne a Arhivelor, stabilind în această privință un moment de referință; și în al treilea rând, pentru că experiența acumulată în acești ani, ca și în cei care au urmat, a fost încununată, teoretic vorbind, de elaborarea și publicarea *Arhivisticii*⁹, tratatul ce constituie și astăzi un model și care, la vremea sa, a reprezentat dovada cea mai expresivă a maturizării teoretice și practice a domeniului.

Timp de mai bine de un secol, în practica arhivistică românească s-au statornicit reguli, obiceiuri, norme, principii și tehnici vizând aspecte cu certe valențe calitative cum sunt inventarierea documentelor și evidența lor, în general, selecționarea, valorificarea, păstrarea, restaurarea, relația cu creatorii etc. Pe acest parcurs s-au reglementat în mai multe etape condițiile de depunere a materialelor arhivistice la Arhivele Statului, eliberarea copiilor de pe documentele păstrate aici, personalul și pregătirea lui (îndeosebi după înființarea Școlii de Arhivistică), folosirea unor proceduri performante de restaurare și reprografiere¹⁰.

⁷ Idem, *Problema arhivelor românești*, în „Revista Arhivelor”, vol. III, 1936-1937, I, nr. 6-7, p. 1-46; George Potra, *op. cit.*, p. 25.

⁸ Vezi, în această privință, Aurelian Sacerdoțeanu, *Correspondență (1928-1974)*, coordonator și studiu introductiv prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu. Ediție de documente întocmită de Maricica Ifrim și Ana-Felicia Diaconu, București, 2004 (scrisorile din 17 februarie 1942 și 27 mai 1948).

⁹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 321.

¹⁰ Ca dovadă, în 1892 B. P. Hasdeu cumpăra un aparat fotografic „cu care să putem scoate în fotografie unele acte istorice mai importante, devenite aproape nelisibile din cauza vechimii și a deteriorației”, în timp ce D. Onciul va cumpăra primul aspirator de praf etc. (*Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 112-114).

Uneori practica a fost mai puternică, în sensul bun, decât normele, conducând la soluții pozitive, ca să nu mai vorbim de situațiile în care întârzierea implementării unora dintre ele a avut rezultate neașteptate. Sunt bine cunoscute în această privință urmările, adesea invocate, ale încetinelii și apoi ale neaplicării prevederilor Jurnalului din 4 noiembrie 1843 în Țara Românească și cele ale Legii din 1855 în Moldova în materia selecționării documentelor „netrebuincioase” („netrebnice”) ¹¹.

După cel de-al Doilea Război Mondial, Arhivele românești au intrat într-o nouă etapă a evoluției lor, în multe privințe deosebită față de cea anterioară și caracterizată, atât în ordine calitativă cât și cantitativă, de progrese și regrese.

La capitolul cantitate, s-au înscris construcțiile noi de sedii de Arhive și amenajarea altor spații cu această destinație, în reședințele de regiuni și raioane, iar după 1968 în cele de județ. Chiar dacă n-au satisfăcut integral necesitățile – practic, o asemenea cerință va rămâne permanent un deziderat – aceste spații au permis preluarea unei cantități importante de documente, cele mai multe provenind de la așa-zisele organizații desființate la începutul instaurării regimului comunist. Merită, însă, remarcat efortul investițional deosebit făcut în perioada 1975-1985, în urma căruia o parte a filialelor județene ale Arhivelor Statului s-au mutat în localuri noi, îndestulătoare pentru câteva decenii. Din păcate, aceste câștiguri au avut și un revers negativ, cu efecte de durată, manifestat în preluările forțate, la ordin, de documente, cu evidențe profund deficitare sau chiar inexistente, preluările fiind efectuate din dorința de ocupare a spațiilor, fără pregătirea prealabilă a documentelor. În numeroase cazuri, consecințele nefericite ale unor asemenea preluări nu sunt nici astăzi remediate în materie de evidență.

Cât privește latura calitativă a activității din această perioadă, este de subliniat că, pe fondul legislației adoptate acum ¹², s-a derulat un cert efort de îmbogățire a bagajului de concepte și noțiuni specifice arhivisticii, multe moștenite din tradiția autohtonă a disciplinei, altele preluate din teoria și practica arhivistică internațională, cele din urmă cunoscute satisfăcător prin schimburile de experiență cu alte țări, mai ales socialiste, sau prin traduceri din literatura arhivistică străină și publicate în „Buletinele de informare și documentare arhivistică”.

Între conceptele importante lansate în a doua jumătate a secolului trecut, dincolo de unele aspecte mai mult sau mai puțin discutabile ale conținutului lor, au fost cele de fond arhivistic, folosit începând cu anul 1957 ¹³.

¹¹ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 108.

¹² *Dicționar al științelor speciale...*, p. 154-156; vezi, de asemenea, editorialul „Revistei Arhivelor”, nr. 2/1963, p. 3-11.

¹³ Florea Boeraș, *Considerații cu privire la noțiunea de fond arhivistic*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2/1974, p. 269-274.

ca și cel de Fond Arhivistic de Stat, conceptul de Fond Arhivistic Național, apărut în urma adoptării Decretului nr. 472/1971 etc. Îndeosebi ultimele două concepte au avut un impact major asupra întregului sistem arhivistic românesc întrucât, fiind strâns legate de tipul de societate instaurat în țară, au imprimat politicii arhivistice tendințele specifice acesteia.

În același timp, s-a creat, clarificat și îmbogățit suportul teoretic și au fost abordate, practic, majoritatea operațiunilor și lucrărilor arhivistice cunoscute și efectuate și astăzi pe baze asemănătoare, dacă nu similare. Bibliografia „Revistei Arhivelor”, alcătuită pentru perioada 1924-1985¹⁴, la secțiunea *Arhivistică* atestă că după 1950 arhiviștii români s-au ocupat de chestiuni de finețe ale meseriei, cum sunt cele privind terminologia arhivistică, selecționarea documentelor (numită o perioadă expertizare) și criteriile sale de bază, standardizarea, preluarea documentelor cu privire specială asupra custodiei, istoria instituțiilor (a cărei însemnătate a crescut semnificativ după omologarea termenului de fond arhivistic), valoarea documentelor și principiile axiologice de referință, microfilmarea arhivelor, prelucrarea automată a datelor din documentul de arhivă și clasificatorul tematic, organizarea fișierelor tematice, fondarea, ordonarea și inventarierea documentelor din depozitele proprii, evidența fondurilor și colecțiilor arhivistice, verificarea existentului cu inventarele, folosirea indicatoarelor de termene de păstrare și a nomenclatoarelor de dosare, tehnicile de restaurare și procedeele de întărire a suporților de documente, folosirea documentelor în scopuri științifice și practice, problemele de bază ale tratatului de arhivistică, publicațiile și bibliografiile arhivistice etc.

Inventarul succint de mai sus al problematicii abordate în lucrările de mai mare sau mai mică întindere publicate dovedește că după 1950 spectrul de preocupări al teoriei și practicii arhivistice românești a dobândit dimensiuni remarcabile și în cele mai multe privințe de un nivel calitativ comparabil experienței internaționale. Fapt pozitiv, pentru unele din aceste lucrări și operațiuni au fost elaborate și puse în aplicare norme speciale, care împreună cu normele tehnice și instrucțiunile generale lansate pe acest parcurs au năzuit să dea activității arhivistice o înfățișare unitară.

În plus, în aceeași perioadă s-au impus unele tendințe de politică arhivistică inedite față de perioada anterioară războiului. Printre primele s-a numărat planificarea activității, anual și pe perioade mai scurte, odată cu preocuparea pentru cunoașterea arhivelor de la organizațiile zise socialiste, de unde concentrarea atenției pe modul de constituire și organizare a acestor arhive și pe inventarierea și prelucrarea lor, în general, într-o manieră asemănătoare și compatibilă cu cea practică în Arhivele Statului. În aceeași ordine s-au înscris

¹⁴ Mioara Tudorică, *Revista Arhivelor. 1924-1985. Bibliografie tematică*, București, D.G.A.S., 1988, p. 157-341.

alcătuirea și punerea în practică a unor norme destinate exclusiv acestor creatori, instrument rămas din păcate nepublicat în „Buletinul Oficial”, precum și dezvoltarea unei adevărate metodologii pentru îndrumarea și controlul lor, concomitent cu grija pentru pregătirea de specialitate și perfecționarea personalului lor de arhivă în spiritul legislației arhivistice în vigoare. Este evident că o astfel de politică arhivistică și-a propus, în chip meritoriu, să facă din creatori punctul de pornire în organizarea rațională și logică a circuitului documentelor în raport cu valoarea lor, destinația actelor urmând să fie hotărâtă conform acestui criteriu, însă, urmare a unei mulțimi de motive asupra cărora nu este cazul să stăruim aici, rezultatele sale au fost, cu mici excepții, sub așteptări.

Pe lângă tendințele menționate, care au influențat pozitiv ținuta activității arhivistice românești în a doua jumătate a secolului trecut, în aceeași perioadă au intrat în obicei practici pernicioase pentru mersul domeniului, aflate în strânsă legătură cu specificul, cerințele și mentalitățile epocii. Planificarea activității, de pildă, introdusă, pe bună dreptate, ca mijloc cu rol fundamental în creșterea randamentului cantitativ și calitativ al acesteia, în loc să-și îndeplinească menirea, a derapat vădit spre ținte cantitative exagerate, în consens cu ceea ce impunea comanda politică, fapt care a avut efecte dăunătoare asupra dimensiunii calitative a muncii. Adevăr bine știut, dacă astăzi evidența fondurilor și colecțiilor aflate în depozitele Arhivelor Naționale prezintă lipsuri în multe privințe greu de evaluat și cu atât mai puțin de remediat, aceasta este și consecința ordinelor nerealiste de preluare date în anii '70-'80, amintite și mai sus, ca și a judecăților arbitrare făcute de conducerea centrală a instituției cu privire la desfășurarea, stadiile intermediare și momentul de încheiere a unor lucrări esențiale, cum este inventarierea, proclamată ca încheiată, împotriva realității, la sfârșitul anilor '80.

În legătură cu fixarea indicatorilor și a priorităților, uneori au ieșit la suprafață atitudini bizare și deloc prielnice unei prestații profesionale de substanță, de tipul invitației pentru „grăbirea ritmului prelucrării materialelor documentare constituite după sistemul numărului de bază și păstrate în coli de conexare”, cum cerea un material publicat în „Revista Arhivelor” din 1966¹⁵. N-au lipsit nici atitudinile cu tentă politizantă, de chemare a Arhivelor la construirea socialismului, cum proceda un material apărut în aceeași revistă în 1959¹⁶, sau cele referitoare la sarcinile Arhivelor Statului desprinse din

¹⁵ Tiberiu Coliban, *Grăbirea ritmului prelucrării materialelor documentare constituite după sistemul numărului de bază și păstrate în coli de conexare*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1966, p. 205-208.

¹⁶ Ion Paraschiv, *Folosirea Arhivelor în construirea socialismului*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1959, p. 46-57.

documentele partidului și din cuvântările secretarului său general¹⁷. Din fericire, dacă asemenea atitudini n-au putut fi evitate, inclusiv în documentele de planificare a muncii, care trebuiau întocmite după anumite tipare, reflectarea lor în indicatorii activității, de regulă, n-a depășit prea mult nivelul formal, arhiviștii ocupându-se cu problemele de bază ale meseriei și cu cele impuse de realitatea arhivistică obiectivă. Uneori, chiar și atunci când au fost invocate comandamentele politice ale timpului, sarcinilor specifice ale muncii arhivistice li s-a rezervat un loc rezonabil, cum rezultă, de pildă, din editorialul „Revistei Arhivelor” din ianuarie 1961, în care, după pomenirea obligatorie a importanței Congresului al III-lea al P.M.R., se sublinia că sarcinile Arhivelor în lumina documentelor acestui congres urmau să fie: valorificarea documentelor în diferite scopuri, întocmirea unei scheme de sistematizare a documentelor și alcătuirea unui catalog tematic al fondurilor bazat pe fișierul tematic al documentelor, prelucrarea și inventarierea documentelor, întocmirea instrumentelor de evidență pentru toate fondurile din depozitele Arhivelor Statului și de la organizații, elaborarea unor instrumente de lucru (cataloage, conșpecte, ghiduri, îndrumătoare) și completarea cu documente prin achiziții sau preluări de la instituții¹⁸. E limpede că sarcini de felul celor de mai sus, pe fond, ignorau litera documentului de partid, răspunzând, în primul rând, cerințelor impuse de realitatea arhivistică, ceea ce nu va fi cazul și cu dispoziția absurdă și inutil cronofagă de la mijlocul anilor '80, când s-a ordonat evaluarea bunurilor culturale aflate în păstrarea Arhivelor Statului de atunci pentru a evidenția contribuția substanțială a acestora la sporirea avuției naționale.

Am apelat la prezentarea de până aici pentru a sublinia, între altele, că sub ambele aspecte avute în atenție în cele de față activitatea arhivistică de astăzi are loc pe linii ancorate cert în trecutul ei mai apropiat sau mai îndepărtat. Multe din problemele de natură cantitativă sau calitativă despre care arhiviștii români au discutat după 1990 se recunosc în situația anterioară, unele revenind ciclic. Astfel, de pildă, este cazul legislației care, ca problematică de ordin calitativ, și-a găsit rezolvarea parțială în 1996, pentru a ieși din nou la suprafață în ultimii ani, din pricina schimbărilor rapide din societate. Pentru o sumă importantă de motive, care nu mai trebuie amintite aici, baza legislativă constituie unul din suptorii ce vor fixa locul și rolul Arhivelor în societate, contribuind la

¹⁷ De pildă, Ionel Gal, *Bilanț rodnic, perspective luminoase*, în „Revista Arhivelor”, nr. 4/1979, p. 381-385; Idem, *Noi perspective în activitatea arhivistică*, în *loc.cit.*, nr. 1/1978, p. 33-37; Idem, *Arhivele Statului în cei 30 de ani de la eliberare*, în *loc.cit.*, nr. 3/1974, p. 339-343 etc.

¹⁸ Editorial: *Sarcinile actuale ale activității arhivistice în lumina documentelor Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Român*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1961, p. 3-46.

îndeplinirea funcțiilor lor în administrarea, supravegherea și protecția specială a documentelor din Fondul Arhivistic Național, la normalizarea raporturilor cu creatorii și deținătorii de documente, la întărirea statutului profesional al arhivistului, la creșterea performanței activității arhivistice etc. În esență, îmbunătățirea substanțială a bazei legislative a Arhivelor românești reprezintă forma specifică sub care domeniul se aliniază reformei din întreaga societate.

În egală măsură însă, după 1990 Arhivele românești au avut a se confrunta, ca nivel de răspuns, cu responsabilități și sarcini necunoscute până atunci. Unele din aceste responsabilități s-au născut pe un flux de solicitare resimțit de instituție pretutindeni în lume. De aceea în literatura de specialitate a făcut carieră formula „responsabilități crescute și resurse limitate”, pentru un fenomen general ce caracterizează de mai bine de două decenii amploarea solicitărilor la care sunt supuse Arhivele, față în față cu limitele capacităților personalului, depozitelor și dotărilor lor. S-a subliniat, în acest sens, că în societatea contemporană Arhivele au de rezolvat probleme multiple și dificile, generate de mutațiile socio-economice rapide, de explozia informațională, de schimbările aduse de revoluția științifico-tehnică, de creșterea responsabilității societății pentru membrii ei, de dezvoltarea fără precedent a aparatului administrativ, a masei documentare create de acesta și a cerințelor cercetării științifice etc¹⁹.

După 1990, Arhivele românești au resimțit în măsuri variabile toate aceste tipuri de solicitări, însă în mod cert cele de ordin administrativ și social au ocupat locul privilegiat. Este vorba, fără îndoială, de efortul supradimensionat desfășurat de întregul sistem în direcția rezolvării cererilor depuse de cetățeni, ca efect al adoptării și aplicării legislației restitutive postcomuniste. Acest fapt a debalansat aproape în fiecare an prevederile indicatorilor de muncă. Lucrând în condiții materiale practic neschimbate comparativ cu perioada anterioară și cu un personal sensibil de aceeași mărime, dar parțial neexperimentat, ca urmare a pensionărilor intervenite între timp, Arhivele Naționale au avut de parcurs un drum ale cărui obstacole încă nu au fost depășite integral și care a pus sub semnul îndoielii îndeplinirea atât cantitativă, cât și calitativă a altor sarcini de activitate.

Pe acest fond, unele probleme au primit răspunsuri din mers, dar inevitabil parțiale. Astfel au fost problemele de personal, legate de necesitatea înlocuirii celor plecați la pensie, sens în care, între altele, s-a înființat și Facultatea de Arhivistică. Este, însă, de așteptat ca aportul numeric în oameni al

¹⁹ Oscar Gauye, *Provocarea Arhivelor: responsabilități crescute și resurse limitate*. Raport principal. Prima ședință plenară a celui de-al X-lea Congres Internațional al Arhivelor, Bonn, 1984, în „Buletin de documentare arhivistică”, nr. 1(29), București, 1985, p. 31-50; Michael Swift, *Provocarea arhivelor: responsabilități sporite și resurse limitate*. Raport principal. Cea de a doua ședință plenară..., în *loc.cit.*, p. 54-77.

acestei instituții să dea rezultate calitative într-o perspectivă mai îndepărtată, pe măsură ce noii veniți se vor fi integrat deplin și vor fi acumulat mai multă experiență.

Pentru direcția în care va evolua instituția în anii viitori, mult mai însemnat este decalajul mare între realitatea economică și imperativele arhivistice, cum le numește literatura de specialitate²⁰. Acest decalaj privește concomitent problemele de personal, de logistică, de gestiune a arhivelor și în ultimă instanță chiar de salvare a acestora, problema din urmă scoțând adesea la suprafață dificultăți aproape insurmontabile. Adăugate dezechilibrului amintit mai sus, toate au provocat inevitabile întârzieri și deficitul de calitate de altfel previzibil în activitatea de ansamblu.

Fapt însă mult mai grav, acest decalaj pune sub semnul întrebării implementarea strategiei de modernizare și reformare a întregului sistem, care dă expresie calității întregii politici arhivistice românești și care, după cum știm, a fost deja articulată pe o perioadă tinzând spre sfârșitul deceniului în care ne aflăm. Or, câtă vreme modernizarea este un deziderat permanent și cu obiective astăzi sensibil deosebite și mai ambițioase decât cele afișate acum circa douăzeci de ani, aceasta constituie o miză prea serioasă, în ambele direcții discutate aici, pentru a fi pierdută.

Știm bine că modernizarea activității arhivistice potrivit programului alcătuit la sfârșitul anului 2004 stăruie, pe lângă chestiunile de cadru legislativ, mărirea, repararea și întreținerea spațiilor de depozitare, preluări în depozitele proprii, pregătirea pentru microfilmare și microfilmarea propriu-zisă, restaurări de documente și alți indicatori cantitativi, și asupra direcțiilor prioritare vizând lucrările de natură calitativă, subsumate noțiunii generice de evidență. Toate la un loc dau contur unui ansamblu teoretic cu suficiente premise de a face un pas înainte pe terenul arhivistic.

Cum trebuie însă procedat pentru ca pasul să fie real, în condițiile cerințelor tot mai greu de prevăzut de la o perioadă la alta, ale resurselor limitate despre care am vorbit, ale limitelor logistice și de personal, ale incertitudinilor privind soarta instituției, ale necorelărilor legislative și ale frustrărilor existente la nivelul mentalului din Arhive și mai cu seamă din societate?

Simpla enumerare a celor de mai sus ne conduce spre locurile comune, de mult intrate în conștiința arhiviștilor, care înseamnă planificarea muncii, respectarea riguroasă a prevederilor planurilor, elaborarea lor realistă – eliminând tendința venind din trecut a multor șefi de a le încărca exagerat –, respectarea greutateii specifice a fiecărei operațiuni de pe fluxul logic al vieții documentelor și, în această ordine, îmbunătățirea semnificativă a relației cu creatorii de

²⁰ Oscar Gauye, *op.cit.*, p. 50.

documente, cristalizarea realistă a ierarhiei priorităților, perfecționarea pregătirii profesionale ca premisă a definirii statutului arhivistului, schimbarea mentalităților, alinierea la o perspectivă unitară a activității arhivistice etc.

Este de bun simț să recunoaștem că pe cât de adânc și de demult sunt înrădăcinate în conștiința personalului nostru arhivistic astfel de noțiuni, pe tot atât de rezonabil și de justificat este motivul care le-a dat naștere. De aceea a renunța prea ușor la unele dintre ele numai pentru că provin din trecut n-ar fi, poate, cea mai fericită opțiune.

Fiecare dintre aceste noțiuni deschide câte o cale spre cantitate și spre calitate. O judecată simplă asupra lor și asupra celor două categorii aduse aici în atenție arată cât de fragil este echilibrul între ele și cât de ușor se poate cădea mai ales în partea în care operează regulile contabile. În această privință, experiența ce rezultă din modul în care s-a folosit și se folosește planificarea activității arhivistice este revelatoare, după părerea noastră. Acceptat pretutindeni ca un instrument cantitativ și calitativ, indispensabil randamentului ridicat în orice domeniu, planul, în general, și, evident, variantele lui implică o metodologie de elaborare și un demers aplicativ de mare rigoare. Elaborarea presupune cel puțin câteva etape obligatorii: stabilirea obiectivelor și a ordinii priorităților, termene acceptabil de atins, resurse materiale și personal desemnat să rezolve măsurile corespunzătoare obiectivelor, adoptarea indicatorilor, comunicarea lor tuturor salariaților și asigurarea că au fost asimilați corect etc. La rândul său, îndeplinirea implică urmărirea atentă și permanentă a derulării activității, pe obiective, măsuri și termene și, la nevoie, revederea, modificarea și actualizarea sarcinilor în raport cu factorii de influență într-un sens sau altul ce intervin în cursul anului. Este o chestiune de însemnătate esențială și chiar de deontologie profesională dacă asemenea etape sunt urmate cu atenție în practica planificării și mai ales în ceea ce privește definitivarea ierarhiei priorităților, care este „momentul critic” al oricărui plan de lucru²¹. Nu mai vorbim de necesitatea din ce în ce mai presant resimțită în ultimii 15 ani de Arhivele românești de a prevedea inițiativele legislative și normative emise în urma acestora cu finalitate restitativă pentru a-și putea stabili obiective și sarcini cât de cât realizabile. Ceea ce nu s-a reușit decât rareori. Din cauza felului haotic de a se legifera și a necorelărilor codificatoare, mereu aceste lucruri ne-au luat prin surprindere, găsindu-ne nepregătiți.

Oricare ar fi, însă, circumstanțele, în loc de concluzie, trebuie să acceptăm, după opinia noastră, că, în ipostaza de activitate prin excelență intelectuală, între cele două categorii fixate de la început ca repere definitorii, activitatea arhivistică trebuie să opteze clar pentru ceea ce conferă durabilitate lucrurilor. Iar ceea ce dă durabilitate nu este decât treaba bine făcută.

²¹ Michael Swift, *op. cit.*, p. 63.

Résumé

L'article représente une analyse intéressante de l'évolution de l'institution des Archives Nationales dans l'approche quantité-qualité.

Le moment même de la fondation des Archives Nationales se trouve sous l'égide du rapport quantité-qualité: du point de vue qualitatif, la nouvelle institution avait comme but de garder la mémoire nationale; en même temps, du point de vue de la quantité, elle risquait déjà d'être accablée par la grande quantité de documents versés par l'administration d'Etat.

Des moments importants du saut qualitatif sont considérés les premiers règlements, les essais de normalisations de l'activité archivistique qui aboutissent avec des lois des archives, la centralisation de l'institution (après les moments historiques où les frontières de la Roumanie ont changé de contour: 1859, 1918), la fondation de l'enseignement archivistique (École Supérieure d'Archivistique et Paléographie – 1924, la Faculté d'Archivistique – 1992), le Musée des Archives, l'enrichissement de la terminologie archivistique roumaine par des traductions, des échanges avec l'étranger, la parution du traité l'Archivistique du professeur Aurelian Sacerdoțeanu (1970), l'élaboration des normes et des instructions pour les producteurs d'archives.

Pour le côté quantitatif, l'auteur évoque les nombreuses situations où l'institution s'est confrontée à de nombreux versements sans évidence, les magasins d'archives toujours insuffisantes, la planification de l'activité suivant des indicateurs économiques qui n'avaient rien à faire avec l'archivistique (dans les dernières années du régime communiste), mais aussi, la construction de nouveaux bâtiments pour les archives départementales en 1968 et 1975-1985.

L'auteur voit l'évolution du rapport qualité-quantité comme conséquence d'un autre rapport, celui entre les responsabilités accrues et les ressources limitées, qui a une influence décisive sur les perspectives de modernisation des Archives Nationales à l'époque de l'information.

Considerații asupra reinventarierii unui fragment de fond arhivistic (*Prefectura Județului Severin, 1908-1918*)

MARLEN NEGRESCU

Perioada aleasă, 1908-1918, este în bună măsură aleatorie: 1908-1913, ultimii ani de pace, în care structura administrativă a comitatului Caraș-Severin s-a omogenizat, cu excepția problemelor legate de Comunitatea de avere a fostului regiment de graniță (fostele comune din confiniu contribuind, pe lângă obișnuitele dări și taxe, și la fondul grăniceresc) de cea a desființării comunioanelor, care se prelungește și pe perioada războiului, și de cea a ocupării de terenuri din fostele izlazuri comune; 1914-1918, izbucnirea și desfășurarea războiului cu toate efectele acestuia asupra vieții politice, sociale și economice.

Destinul fondului arhivistic supus atenției – *Prefectura Județului Severin* – a fost la fel de zbuciumat ca al altor fonduri administrative din această parte a țării. Condițiile în care a fost păstrat de către creator (pivnițe inundabile și, oricum, umede) au dus la deteriorarea iremediabilă a unei cantități apreciabile de documente și la necesitatea restaurării a aproximativ 30% din materialul creat în perioada 1862-1918. La deteriorarea hârtiei au contribuit, nu în ultimul rând, dosarele de carton acid folosite.

După desființarea Prefecturii Județului Severin, dosarele au fost parțial răvășite prin două mutări succesive. Până să fie preluate de Arhivele Statului, din actele fondului și-au făcut parte colecționarii împătimiți, după cum o dovedesc documentele recuperate prin donații sau achiziții.

În ciuda tuturor calamităților, din această arhivă s-a păstrat o cantitate mult mai mare de documente cu valoare istorică decât din cea a fostelor comitate Timiș și, mai ales, Torontal.

După ce lucrările de inventariere a perioadei 1919-1949 au fost finalizate, și această parte, mai nouă, a fondului a fost dată în cercetare, s-a încercat inițial reconstituirea primei părți pe baza instrumentelor contemporane de evidență, în respectul principiilor arhivistice și, nu în ultimul rând, pentru că procedura este mult mai spornică și lesnicioasă decât reinventarierea. S-a constatat însă că, pentru o parte din documente, lipseau registrele de intrare-ieșire sau registrele indice alfabetic pe probleme, ba chiar, dosarele cauzelor civile, în bună parte, au fost deja reordonate pe probleme tocmai de către creator, fără să se fi păstrat vreun instrument contemporan de evidență care să corespundă acestei noi structuri, ceea ce presupunea operațiunea absurdă de a ordona din nou materialul pe baza registrelor de intrare-ieșire; or, în acest caz, invocarea

„respectului față de creator” devenea superfluă. Pentru numeroși ani – din care s-a păstrat un număr mic de documente și au rămas doar o parte din instrumentele contemporane de evidență – s-a ajuns la situația ridicolă ca, pentru o cantitate de 0,15 sau 0,30 m.l. de documente să se creeze atât inventare cât și liste de existent.

Pentru anii în care au rezistat timpului majoritatea documentelor, vom găsi sute de rapoarte anunțând izbucnirea sau terminarea unor epizootii, eventual cazuri disperate de rabie, antrax, pestă porcină ș.a. Fiecare raport – câte o filă de hârtie – este introdus într-un dosar de carton gros și de proastă calitate (acid). Tot astfel vom găsi sute de dispense de anunțare prealabilă a căsătoriei vădind intenția creatorului lor de a le selecționa, după cum o dovedesc foile cu inscripția „de selecționat” în care sunt ambalate asemenea altor sute de adrese referitoare la plata taxei pentru traducerea diverselor acte. Aceste genuri de acte constituie cantitativ o bună parte din actele cuprinse într-un an calendaristic; păstrarea lor în această formă duce, pe de o parte, la ocuparea în mod inutil a spațiului oricum deficitar, pe de altă parte, îngreunează cercetarea problemei în sine.

Informația pe care o oferă registrul de intrare-ieșire este îndeobște insuficientă și adesea nu face referire la anexe sau la actele conexe. Conexarea, operându-se la ultimul număr care, în majoritatea cazurilor, cuprinde doar o adresă de înaintare consemnată ca atare în registru nu ne indică valoarea documentară reală a dosarului (fiind vorba uneori de lucrări ample, extinse pe mai multe decenii). Tot așa, în locul dosarului pe care ar trebui să-l aflăm, conform însemnării din registru, avem surpriza de a găsi doar o adresă sau o scurtă corespondență privind transferarea actelor la un alt oficiu.

Toate acestea fac deosebit de dificilă cercetarea, transformând-o într-un fel de loterie (cercetătorul poate solicita un mare număr de dosare conform registrului de intrare-ieșire sau a indexului, acestea chiar figurează pe listele de existent, dar la examinare se dovedesc a fi simple adrese referitoare la circuitul actelor, în timp ce dosare valoroase zac necercetate, deoarece însemnarea din registru nu face trimitere la ele), ori scopul nostru este și unul pragmatic și anume acela de a pune la dispoziția cercetătorilor și a publicului interesat documentele pe care le deține instituția noastră și nu numai de a le tezauriza în sacrosanctul respect al principiilor arhivistice.

Luând în considerare toate aceste argumente, s-a optat pentru reinventarierea perioadei 1862-1918. La această opțiune a contribuit și faptul că Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale dispune de personalul calificat, cunoscător al limbilor maghiară și germană, care să poată finaliza lucrarea într-o perioadă de timp acceptabilă, conform unui plan de perspectivă.

Încercarea de a inventaria arhiva în ordine cronologică s-a dovedit inefficientă, având în vedere și cantitatea mare a materialului (cca 300 m.l.), căci ar fi presupus ca fondul să poată fi dat în cercetare abia la terminarea întregii operațiuni. S-a constatat că, actele fiind conexe la ultimul număr, pe parcursul

unui an calendaristic nu vor apărea niciodată acte ulterioare acestuia, deci, pornind în ordine cronologică inversă, de la ultimul an al fragmentului de fond pus în lucru spre primul, pe măsura terminării prelucrării arhivistice a câte unui an, inventarul rezultat nu se va mai modifica, putând fi dat în cercetare, fără riscul modificării cotelor.

Având în vedere faptul că nu pentru toți anii fondului au fost suficiente documente pentru a reconstitui diferitele compartimente (de altfel, chiar creatorul acestora le-a ordonat pe baza registrului general de intrare-ieșire, excepție făcând unele compartimente cum ar fi „Comisia apelor” sau, pentru o perioadă anterioară, „Comisia pentru desființarea comunioanelor”, dar și acestea nu ca o structură aparte ci în continuarea fiecărui an), am optat pentru ordonarea cronologică pe probleme.

Atribuțiile instituției fiind în mare aceleași de-a lungul timpului, în ciuda diverselor transformări istorice, problematica documentelor nu diferă mult de cea din perioada interbelică, de aceea se va și regăsi în bună parte structura adoptată pentru anii 1919-1949. Pentru unii ani a fost doar modificată ordinea problemelor, ținând seama de ponderea acestora (de pildă, problemele militare în perioada războiului). Structura repetată în fiecare an – în măsura în care există documente – este: 1. probleme politice; 2. administrative și teritoriale; 3. stare civilă; 4. militare; 5. finanțe, buget, asigurări; 6. industrie; 7. comerț, aprovizionare; 8. agricultură, silvicultură, probleme de proprietate asupra terenurilor; 9. transporturi, drumuri, comunicații; 10. edilitate; 11. cultură, presă, asociații; 12. învățământ, culte; 13. sanitare și de asistență socială; 14. zoo-veterinare; 15. desființarea comunioanelor; 16. cadastrul apelor; 17. paza contra incendiilor; 18. litigii.

Vicecomitele, primul funcționar al municipalității comitatense pe care o reprezenta, conducea autonomia administrativă – în conformitate cu regulamentele în vigoare și conforme Legii administrative din 1886 – și administrația de stat pe plan local. Avea în subordine majoritatea serviciilor (notariat, juridic, sedrio orfanală, casierie, medical, tehnic, arhivă, contabilitate, tutelă publică, veterinar). I se trimiteau situații lunare, trimestriale și semestriale de către pretori și structurile subordonate, de către medicul șef al comitatului și de către medicul veterinar comitatens, deși, conform Legii XVII/1900, serviciul veterinar trece din subordinea municipalității comitatense în cea a Inspectoratului veterinar de stat; inclusiv unitățile jandarmeriei prezintă periodic dări de seamă statistice asupra stării comitatului¹. Pe baza acestor materiale erau întocmite dările de seamă prezentate de vicecomite comitetului municipalității comitatense.

¹Vezi *Krasso-Szőrén Vármegye érvényben levő szabályrendeleteinek gyűjteménye*, öszeugyűjtőte és kiadja Issekutz Aurel, Lugoj, 1906.

Aceste dări de seamă și materialele care au stat la baza lor s-au păstrat pentru o bună parte din perioadă și conțin informații centralizate deosebit de edificatoare.

Din actele adunărilor generale și extraordinare ale municipalității s-au păstrat numeroase interpelații ale unor personalități de marcă ale vieții culturale și politice din Banat (de pildă: a avocatului dr. Aurel Ciupe², privind împrumutul contractat pentru construcția spitalului public din Lugoj, a avocatului dr. Caius Brediceanu, privind ancheta disciplinară deschisă împotriva judeului comunal Ion Lațcu din Jupani, a lui Valeriu Braniște privind folosirea termenului de „olah” în loc de „român” cu ocazia recensământului ș.a.).

Anual vom regăsi probleme internaționale cum ar fi numirile de consuli, emigrări (problemă care a preocupat intens autoritățile ținând seama de amploarea fenomenului în întreaga Europă) și imigrări, expulzări, documente privind organizarea și activitatea poliției de frontieră. Din activitatea poliției și a jandarmeriei s-au păstrat documente privind Comandamentul Teritorial Regal Maghiar de Jandarmi nr. 2 din Szeged, căruia îi erau subordonate unitățile din comitatul Caraș-Severin, înființări de noi posturi, construcții de cazărmi, dar și referitoare la starea infracționalității, trimiterea unor persoane sub escortă, dări în urmărire generală, stabilirea apartenenței comunale a diverselor persoane, acordarea sau retragerea permiselor de port-armă ș.a.

În ceea ce privește problemele administrative, se regăsesc documente privind înființarea sau desființarea de structuri administrative (preturi, notariate cercuale), delimitarea teritoriului unor comune, acte privind organizarea și desfășurarea alegerilor, liste electorale și, evident, contestări ale alegerilor și ale listelor electorale, respectiv ale calității de mare contribuabil³, tabele nominale ale funcționarilor comitatensi și ale autorităților locale, probleme de personal (organizarea de concursuri sau numiri pentru ocuparea posturilor vacante, demiteri, transferuri, salarizare), un volum mare de plângeri, reclamații, anchete disciplinare deschise împotriva funcționarilor publici și aleșilor locali.

Referitor la starea civilă, în afara diverselor instrucțiuni și reglementări, regăsim o mare cantitate de cereri de scutire de anunțare a căsătoriei și de recunoaștere, în urma unor căsătorii ulterioare, a copiilor ilegitiți, schimbări și mai ales maghiarizări de nume, acte privind modificările intervenite în starea civilă a cetățenilor străini rezidenți în comitat și a cetățenilor comitatului aflați în străinătate.

Pentru perioada de dinaintea războiului, actele cu conotație militară se referă la organizarea recrutărilor, la evidența incorporabililor și rezerviștilor,

² D.J.A.N. Timiș, fond *Prefectura Județului Severin*, dosar 7/1911.

³ Vezi M. Negrescu, *Structura administrativă a comitatelor Caraș, Severin și Caraș-Severin în perioada 1867-1918*, în „*Patrimonium Banaticum*”, nr. 1, 2000, Timișoara, p. 169-173.

cereri de scutiri, amânări de la efectuarea serviciului militar, organizarea de manevre și exerciții de tragere, acte justificative ale încartuirilor făcute în diverse localități ale comitatului, lucrări de construcții și reparații ale cazărnilor.

Chiar dacă prin prevederile art. II al Legii pe 1902 se desființează serviciul financiar și contabilitatea municipalității comitatense, atribuțiile lor fiind preluate de Direcția Financiară Regală Maghiară (Magyar Királyi Penzügyi Igazgatóság) și de Serviciul Regal Maghiar al Fiscului (Magyar Királyi Adohivatal), independente față de municipalitatea comitatensă și direct subordonate Ministerului de Finanțe, stabilirea și aprobarea bugetelor, colectarea impozitelor, stabilirea diverselor taxe și contribuții rămân de competența autorităților comitatului. Astfel, se regăsesc bugetele și bilanțurile contabile ale comitatului, ale fondurilor comitatense, ale orașelor și comunelor, ale instituțiilor de învățământ. De asemenea, un mare număr de dosare se referă la stabilirea, colectarea impozitelor și taxelor, scutiri sau restanțe la plata acestora. O pondere tot mai mare o au instituțiile bancare în economia comitatului, fapt reflectat și în documentele rămase.

Activitatea industrială e reprezentată în fondul arhivistic prin autorizațiile solicitate, de diverși întreprinzători și firme, de la autoritățile comitatului. Documentele conțin informații privind deschiderea sau închirierea unor cariere de piatră la Teregova, Carașova, Iablașița, construirea fabricii de gaz de la Reșița, electrificări, raporturile cu Camera de Industrie și Comerț din Timișoara, dar și autorizațiile de practicare a meseriei solicitate de meseriași, raporturile dintre angajați și angajatori, accidente de muncă, activitatea corporațiilor industriale ce au înlocuit de la mijlocul secolului al XIX-lea breslele.

În ceea ce privește comerțul, documentele se referă la activitatea forurilor de metrologie, de control, la organizarea de târguri, reglementarea vânzării produselor din carne și a băuturilor alcoolice, învățământul profesional comercial, funcționarea vămilor.

În agricultură și silvicultură, urmare legislației în domeniu, transpare interesul deosebit al autorităților pentru ameliorarea pășunilor și pentru împăduriri, dezvoltarea apiculturii și sericiculturii.

În privința transporturilor, documentele oferă informații detaliate referitoare la starea și repararea drumurilor publice, necesarul de materiale. O dată cu apariția automobilului vom găsi acte privind montarea indicatoarelor rutiere pe drumurile publice (1913), organizarea de cursuri pentru conducătorii auto (1913) și de raliuri automobiliste (1914). De mare interes sunt informațiile referitoare la construcțiile de căi ferate publice dar și industriale sau de interes local, la funcționarea poștei și a telegrafului, la extinderea rețelei de telefonie, înființarea, desființarea agențiilor și oficiilor poștale.

Problematica edilitară se referă la construcția clădirilor de interes public: primăriei, sedii de preturi și notariate cercuale, ghețării, hingherii, construcții de

poduri, trotuare, asfaltarea sau pietruirea unor străzi, amenajări de parcuri, iluminarea electrică a comunelor Făget, Sacul și Oravița etc.

În ceea ce privește învățământul, documentele conțin date privind construirea școlilor de stat sau comunale din Bethausen, Topleț, Plugova, Stajerdorf-Anina, Glimboca, Susani, Bogoltin, Grădinari, Carașova, Șumița, a liceului de stat și a Școlii de ucenici industriali din Caransebeș; extinderi și renovări ale școlilor din Globu Craiova, Curtea, Sfânta Elena, Zervești, Iablanita, Gârbovăț, Gârâna, Știuca, Buchin, Prisian, Dezești, Obreja, Padina Matei, Prisian, Pietroasa, Var etc. Un mare interes prezintă înființarea și construcția de grădinițe pentru copii (la Bocșa Montană, Târgoviște, Orșova, Bethausen, Berzasca, Socol, Ștefănești etc.).

Comunele acordă ajutoare Institutului de surdo-muți din Timișoara. Se solicită recensământul copiilor surzi și nevăzători pentru a fi școlarizați la instituțiile de profil.

Numeroase rapoarte și statistici au ca obiect frecvența școlară și măsurile stabilite prin lege pentru îmbunătățirea acesteia. Se regăsesc publicații ale concursurilor pentru obținerea de burse la instituții de învățământ.

La capitolul cultură găsim date interesante în documentația înaintată pentru autorizarea organizării de spectacole muzicale (de pildă, un spectacol al societății muzicale „Doina” din Turnu Severin la Caransebeș în 1914), teatrale, conferințe, proiecții de filme, spectacole de circ și scamatori ambulanți.

Un deosebit interes îl arată autoritățile din Budapesta pentru înființarea și dotarea bibliotecilor populare comunale.

În ceea ce privește publicațiile vremii, numeroase acte se referă la apariția acestora, de pildă: editarea la Oravița și mai apoi la Lugoj a revistei „Educatorul” a Reuniunii învățătorilor români la școlile confesionale ortodoxe din dieceza Caransebeșului (1909)⁴, a ziarului politic „Szabadság” și a revistei „Lugosi Ipar” (1911), a revistei „Șoimul”, editată de Țintariu Ion, învinuit de delict de presă, a ziarului „Lugosi Színházi Ujság”, redactat de secretarul teatrului, Ivan Sandor, a hebdomadărului „Karansebeser Wochenblatt”, a publicației „Virtutea Creștină”, redactată de Sârbu Gheorghe la Lugoj în 1914, a revistei „Stupariul”, îngrijită de preotul Miloș Gheorghe din Bara, a monografiei comunei Pătaș, redactată de preotul Vasile Popovici, a publicației „Solia Graniței”, la Caransebeș, și a „Plugarului român”, cu suplimentul „Baba satului” la Lugoj⁵, ș.a.

⁴ D.J.A.N. Timiș, fond *Prefectura Județului Severin*, dosar 258/1909.

⁵ *Ibidem*, dosar 289/1908, f. 21-28.

O altă îndatorire a autorităților era și aprobarea statutelor diverselor societăți și asociații: Societatea muzicală a meseriașilor lugojeni, Reuniunea de cânt greco-catolică „Lyra” din Lugoj, Reuniunea comercianților și meseriașilor din Sasca Montană, Reuniunea civilă de muzică din Bozovici, Reuniunea de lectură și cântări din Răchitova, asociația „Progresul” din Caransebeș, asociația de cântări și lectură „Unirea” din Ticvaniu Mic, Societatea de lectură și cântări din Târnova, Societatea de întrajutorare a orchestrei fabricii din Reșița, Casina funcționarilor coloniei de cale ferată din Orșova, Societatea cinegetică „Valea Ersigului”, Societatea de lectură, cântări și muzică ortodoxă din Greoni, Asociația bicicliștilor din Lugoj, Societatea de tir din Reșița, Reuniunea de lectură și cântări din Ciuchici, Societatea de vânătoare din Moldova Nouă, reuniunile de cântări și lectură din Grădinari și din Moldova Nouă, Reuniunea română de cântări și muzică din Țela și Reuniunea ortodoxă română de cântări din Secaș ș.a.

În ceea ce privește starea sănătății populației, în afara rapoartelor privind izbucnirea de epidemii, campaniile de vaccinare, informațiile statistice periodice, documentele se referă la personalul sanitar: medici și moașe comunale, studiile, retribuirea și activitatea acestora, la construcția și utilizarea spitalului de boli infecțioase din Lugoj, a spitalului public și pentru afecțiuni pulmonare din Caransebeș, la modificarea spitalului din Reșița, la construcția unui spital de boli infecțioase la Răchitova ș.a.

Numeroase materiale se referă la activitatea farmaciilor, înființarea și desființarea acestora, importul de medicamente, autorizarea folosirii unor medicamente.

Nu putem trece cu vederea nici documentele referitoare la stațiunea balneo-climaterică Băile Herculane sau la sanatoriul de la Marila.

Activitatea de asistență socială este reflectată în dările de seamă ale forurilor locale privind persoanele care au beneficiat de ajutoare din fondul pentru săraci, precum și în documentele sedriei orfanale.

Un capitol important îl ocupă activitatea comisiei apelor, iar autorizațiile și documentația tehnică privind efectuarea unor lucrări „hidrotehnice” – mori de apă, îndiguiuri, canale, forări de fântâni, modificări intervenite în cadastrul apelor – oferă informații interesante în special pentru istoricul morilor de apă, dintre care unele funcționează și în prezent.

Una dintre problemele specifice comitatului Caraș-Severin este aceea a desființării comunioanelor. Prin desființarea Regimentului de graniță româno-bănățean nr. 13 la 1 noiembrie 1872, în baza ordonanței imperiale din 9 iunie 1872 și prin trecerea teritoriului confinar demilitarizat sub administrația civilă, numeroase instituții specifice devin caduce. Este și cazul comunităților de casă, a așa-numitelor comunioane, case sau familii grănicerești. Sunt anulate toate restricțiile imobiliare, atât în ceea ce privește dobândirea cât și înstrăinarea

imobilelor: „Comunitățile de casă din granița militară pot dispune libere de averea lor imobilă. De asemenea, orice membru al comuniei poate dispune testamentar de propria sa avere” și: „Se poate ieși din indiviziune dacă o dorește majoritatea membrilor de ambe sexe, cu drept de vot, ai comuniei, în care caz se împarte în părți egale între toți membrii”. Noile comunioane nu pot avea, însă, mai puțin de 6 iugăre teren în cercurile Caransebeș, Bozovici și Orșova și 8 iugăre în celelalte. Persoanele care ies din comunie – preoții, ofițerii, funcționarii, meseriașii – pot să ceară despăgubiri pentru partea de avere ce li se cuvine.

Aceste reglementări nu rezolvă însă problema de fond, iar Legea XXIX din 1885, despre desființarea instituției comunității de casă din fosta graniță militară, nu face decât, adesea, să consfințească o stare de fapt.

După intrarea în vigoare a acestei legi nu mai puteau fi înființate noi comunități de casă, în cele existente nu mai puteau fi primiți noi membri (doar prin naștere și căsătorie), iar comunitățile existente urmau să fie desființate, averea mobilă și imobilă a fiecărei comunități în parte urmând să fie împărțită între cei îndreptățiți sau să fie stabilită cota în proprietate la care are dreptul. Pentru clasificare în bună înțelegere, sau pentru stabilirea procentului dreptului de proprietate, legea oferă un termen de doi ani, după care procedura de desființare este pornită din oficiu⁶. De altminteri, acest proces va dura peste zece ani și vom găsi documente privind soluționarea unor neînțelegeri între membri caselor încă la 1914. În perioada 1908-1918, actele referitoare la comunioane nu mai cuprind adesea decât corespondență asupra circuitului actelor.

O altă problemă specifică este aceea a „ocupării” (uzurpării) de către cetățeni a unor terenuri din izlazurile comune și din fondul forestier al comunității de avere, în vederea măririi suprafețelor de cultură. Pusă în fața faptului împlinit, comunitatea de avere a fostului Regiment de graniță a încuviințat arendarea acestor suprafețe, deși procedura nu a avut urmări pozitive, arendașii dovedindu-se rău platnici și, nefiind proprietari, nu au căutat să amelioreze terenurile ocupate. „Ocupațiile” provenite din foste izlazuri urbariale sau comunale au putut fi achiziționate în timp.

O serie de acte se referă la comunitatea de avere a fostului Regiment de graniță (dări de seamă anuale, lucrări privind organizarea adunărilor generale, plata impozitelor, bugete etc.).

În ciuda cantității relativ mici de documente păstrate din anii 1914-1918 (în special pe anii 1916-1918), poate fi conturată situația administrației și a comitatului pe perioada Primului Război Mondial.

⁶ Vezi dr. Antoniu Marchescu, *Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere*, Caransebeș, 1941, p. 134.

Pe de o parte, administrația își urmează cursul imuabil al îndeletnicirilor cotidiene, pe de altă parte, ponderea actelor având conotație militară crește semnificativ.

Poate fi urmărită derularea evenimentelor internaționale pornind de la telegrama prin care Ministerul de Interne de la Budapesta anunță decesul prințului moștenitor Franz Ferdinand și al soției acestuia în urma atentatului comis în 28 iunie 1914 la Sarajevo, declarațiile, procesele-verbale și corespondența cu autoritățile comitatului privind organizarea zilelor de doliu și ridicarea unei statui în memoria celor doi⁷, dar și unele documente devenite caduce, în perspectiva timpului, cum ar fi invitația la al XXI-lea Congres Internațional pentru Pace ce urma să fie organizat în septembrie 1914 la Budapesta⁸, ba chiar frivole, de pildă plângerea lui Eugen Berkovits, proprietarul cinematografului din Orșova, împotriva primpretorului Homoky Béla, care a interzis – în mod abuziv, afirmă primul – proiecțiile pe perioada doliului⁹, și culminând cu circulara Ministerului Apărării privind mobilizarea generală a persoanelor găsite apte, născute în perioada 1887-1894¹⁰.

Pentru anii războiului deținem o colecție aproape completă a telegramelor trimise comitelui de către biroul de presă al cabinetului premierului privind situația de pe front și situația politică internațională.

Crește numărul documentelor emise de Ministerul de Interne și autoritățile comitatense, caracteristice stării de război, privind limitarea trecerilor de frontieră, regimul armelor, interzicerea publicării măsurilor cu caracter militar, tabele nominale ale indezirabililor și ale supușilor străini români, sârbi, bulgari și ruși expulzați și cărora li s-a stabilit domiciliu forțat, evidența etnicilor sârbi, confiscarea publicațiilor cu conținut naționalist.

Un volum mare de acte se referă la probleme de mobilizare, recrutări, rezerviști, scutiri de serviciu militar, situația militară a funcționarilor, concedii acordate celor înrolați pentru efectuarea muncilor agricole în perioada recoltatului, ajutorarea familiilor celor mobilizați, a invalizilor, văduvelor și orfanilor de război, pregătirea spitalelor pentru situația de război, răniți, cazuri de automutilare, dezertări, prizonieri de război (de pildă, cazul evadării unor prizonieri ruși aflați la muncă în pădurea din Tincova, proprietate a orașului Timișoara), folosirea muncitorilor în industria de război, probleme de personal în administrație din cauza mobilizărilor (de pildă: înlocuirea, la procuratura din Lugoj, a personalului de serviciu mobilizat cu deținuți).

⁷ D.J.A.N. Timiș, fond *Prefectura Județului Severin*, dosar 6/1914.

⁸ *Ibidem*, dosar 12/1914.

⁹ *Ibidem*, dosar 7/1914.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 133/1914.

Perioada 1908-1918 a fondului *Prefectura Județului Severin* redată cercetării cuprinde 38 m.l. și 3369 de u.a., majoritatea actelor fiind scrise în limba maghiară, dar se regăsesc și documente în limbile română și germană.

Résumé

L'auteur, archiviste ayant une grande expérience professionnelle, nous offre tous les détails sur le re-inventoriage d'une partie du fonds archivistique La Préfecture du Département Sévérin. Le fonds comprends deux parties chronologiques: la période 1862 – 1918 et 1919 – 1949. Les documents du fonds ont été conservés par le producteur dans des caves humides, ce qui a eu comme conséquence la destruction d'un tiers de la quantité d'archives produite entre 1862 – 1918. L'effet de l'humidité des magasins d'archives aurait pu être diminué si les boîtes d'archives avaient été en carton neutre et non pas en carton acide! Les archivistes ont essayé d'abord de reconstituer l'ordre initial du fonds, mais le manque des inventaires et le classement fait par le producteur suivant plusieurs critères ont suggéré que la meilleure méthode de classement était celle chronologique. La partie 1919 – 1949, n'ayant pas de graves problèmes de conservation, a pu être ouverte à la recherche publique avant le traitement de la partie 1862 – 1918.

Rolul Arhivelor Naționale în formarea profesională a personalului de specialitate – o retrospectivă

LIVIA MILOȘESCU

Relația instituției Arhivelor cu creatorii de documente a început să se definească în secolul al XIX-lea, după intrarea în vigoare a prevederilor Regulamentului Organic. Ea s-a modificat, amplificat și nuanțat în timp o dată cu definirea conceptelor de *arhivă*, *fond arhivistic*, *fond arhivistic național*. Intenția a fost aceea de a crea un organism, Arhivele Statului, singurul în măsură să adune, să prelucreze, să păstreze și să folosească documentele emise de celelalte instituții publice sau particulare. Relația stabilită de Arhivele Statului cu creatorii era cea dintre furnizor și depozitar, acestuia din urmă revenindu-i toate obligațiile privind gestionarea unităților arhivistice. Frecvența foarte ridicată a depunerii documentelor la Arhivele Statului (de câteva ori în decursul unui an) a determinat dezorganizări importante în circuitul documentelor, ceea ce a impus necesitatea instituirii unor norme sau instrucțiuni, valabile deopotrivă pentru predător și pentru păstrător. Astfel, încă din anul 1831, Arhiva Principatului Valahiei emite instrucțiuni care au reglementat activitatea în domeniu: „regurile hârtiilor precum are a se urma și a se ține de acum înainte atât adică cele care se primesc cât și cele care ies în orice trebuință atingătoare de cel mai mic lucru urmat într-acel județ spre a se așeza diferite dele; și după săvârșirea fiecăruia pricină să se coasă fiecare delă cu toate hârtiile ei urmate într-aceia perioadă după meșteșugul legătorilor de cărți punându-se cu mergerea foilor din început până în sfârșit și la începutul lor să se alăture altă hârtie asupra căruia să se scrie cu semne mari dela pentru pricina cutare cu nr. 1, 2 sau 3 și celelalte asemenea începând la una și până unde va ajunge numărul delilor; și câte dintrînsele vor fi săvârșite, se vor trece prin toate foile un șnur de mătase galben cu albastru. prin două găuri ce se vor face aproape una de alta și căpățile șnurului aducându-se amândouă la fața de din dos a delei se vor pecetlui cu ceară tare roșie și cu pecete; și ca să nu împiedice nici cum deschiderea delei la trei zile se va lăsa șnurul mai slab iar câte dele vor fi nesăvârșite vor rămânea neșnuruite și nepecetuite ca să se mai alăture la dânsle și alte hârtii ce să vor urma până la a lor săvârșire”¹.

În Moldova, în anul 1836 sunt emise „Instrucții pentru Arhiva Statului Prințipatului Moldovii”, din care cităm:

¹ Maria Dogaru, *Instruirea responsabililor cu munca de arhivă din ramurile învățământ și construcții industriale*, în „Revista Arhivelor”, nr. 3/1988. p. 262-263.

„11. Toate acturile nu se vor primi altminterlea în Arhivă, decât numai fiind filele lor numerarise, scilicite și șnuruite cu pecet înțeleghătoare herbului, și însămnate din dosul lor împosloviță suma filelor supt iscălitura directoriului canțilerii, teslimarisindu-să aceste acturi împreună cu două opisuri în care, spre înlesnirea aflării acturilor când s-ar cere, să fie scrisă în deosebite rubrici numărul următor, numărul opisului general al arhivei instanței de unde s-ar trimite, anul și ziua începutului procesului, anul când s-a sfârșit, chipul sfârșirii și câtimea orilor, dintru care opisă, unul acel iscălit de locul acela ce ar trimite, va rămâne în Arhivă, iar altul încredințându-se de Arhivistul și secretariu i se va înturna înapoi”².

Tot în Moldova apar în anul 1838 „Instrucțiunile pentru chipul cum să se pregătească pe la tribunale actele ce se trimit la Arhiva Statului și cum să se înapoieze Arhivei actele ce se vor trage de la dânsa”, reluate în anul 1840.

Așadar, observăm că, încă de la început, în organizarea Arhivelor Statului s-a simțit nevoia de *raportare la o normă unitară*, rezultând de aici o serie de instrucțiuni care să reglementeze activitatea în domeniu. Relația instituțiilor cu Arhivele Statului se realizează, pe de o parte, în plan teoretic (prin elaborarea de reguli), iar pe de altă parte în plan concret (prin circulația documentelor între creator și depozitar). Obligația evidenței, gestionării și păstrării unităților arhivistice revenea în principal Arhivelor Statului.

Probleme s-au ivit, însă, încă de la început, prin faptul că instrucțiunile de lucru nu se respectau, din mai multe motive: fie se considera că aplicarea regulilor necesita un volum prea mare de muncă, fie pentru că nu erau înțelese, fie pentru că celelalte activități împiedicau instituțiile să le aplice în mod corespunzător. Foarte curând s-a pus problema ca documentele să fie manevrate de către un *personal avizat și specializat*, tocmai pentru a se înlătura o parte din cauzele ce conduceau la perturbări importante în gestionarea unităților arhivistice. Regulamentul pentru organizarea Arhivelor Statului, din anul 1862, stipulează: „Art. 17: Pe lângă Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului se vor înființa cursuri speciale pentru științele atingătoare de serviciu și lucrările Arhivelor; Art. 18: Dispozițiuni ulterioare vor hotărî regularea acestor cursuri, spre a se întocmi o Școală de Paleografie, cu scopul de a se forma oameni speciali pentru serviciul Arhivelor și lucrării ce atârnă de dânsese”³. Se pune astfel problema înființării unei forme de învățământ care să inițieze și să pregătească specialiștii în domeniu. Din păcate, atenția inițiatorilor acestui act normativ și a altora ulterioare se concentrează, în principal, asupra lucrătorilor

² *Arhivele Statului – 125 de ani de activitate, 1831-1956*, București, D.G.A.S., 1957, p. 167.

³ *Ibidem*, p. 187.

Arhivelor Statului. Între timp, atribuțiile instituțiilor creatoare de documente se diversifică.

Deja în anul 1869 se introduce obligativitatea predării dosarelor pe bază de inventar: „Art. II: În Arhivele Statului se depun toate actele de interes public cu anume inventar, a cărora conservare se va socoti de folos și cari numai sunt trebuincioase serviciului Ministeriilor sau autoritaților dependente de Minister”⁴.

De asemenea, răirea frecvenței predărilor de documente, precum și păstrarea pe termen mai îndelungat a documentelor încă utilizate pentru lucrările curente ridică instituțiilor problema modului de gestionare a materialului arhivistic aflat în depozitele proprii. Totuși, ideea unui învățământ specializat crea o premisă importantă pentru dezvoltarea calității și competenței în domeniul activității de arhivă. Mai mult decât atât, începe să se contureze și ideea unei formații pluridisciplinare a arhivistului, în general, care să îndeplinească funcția de *propagator* al culturii publice.

Edificator în acest sens este memoriul directorului general al Arhivelor Statului, Grigore Manu, adresat, în anul 1870, Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, pentru înființarea unei Școli de Arhivistică. Cităm din memoriu:

„N-ar fi oare însemnată înlesnire ce s-ar aduce intereselor particulare, pe cât și intereselor publice, când s-ar înființa, pe lângă Arhiva Centrală din București, cursurile necesare spre a forma juri experți în asemenea materii, cărora se va preda în același timp și celelalte cunoștințe practice, spre a forma dintr-înșii buni arhiviști și a-i răspândi apoi în județe? Și dacă cu (*sic!*) timpul și cu ajutorul Statului s-ar mai adăuga la aceste cursuri și altele din istoria și arheologia națională, nu s-ar face cu modul acesta un bun început de școală completă, care să ne dea tineri erudiți și folositori în diverse ramuri?

Posedând, după terminarea studiilor lor, cunoștințele diverse ce indicăm mai sus, exersați pe de altă parte în practica serviciului prin lucrările ce vor fi chemați a săvârși în același timp în Arhiva Centrală, asemenea tineri pot fi prin județe cetățeni și funcționari în adevăr utili, pot deveni propagatorii cei mai activi ai culturii publice. Ocupând funcțiunile modeste de arhivari ai județului, ei pot servi în același timp spre a organiza în fiecare oraș principal o bibliotecă publică și un mic muzeu local, fiind un îndemn perpetuu pe lângă consiliile județene și comunale spre a crea asemenea instituțiuni științifice; ei vor putea orișicând a fi întrebuințați în interesele Statului și ale județului, în orice serviciu care ar reclama cunoștințe mai alese, ca agenți ai cadastrului, ca conservatori (*sic!*) de ipotece, când se vor organiza asemenea serviciiuri atât de imperios reclamate astăzi, ca experți în scripte etc. și vor putea, la trebuință, ocupa, cu

⁴ *Ibidem*, p. 197.

onoare, o catedră sau a fi însărcinați cu cursuri ori conferințe publice, cu inspecțiuni școlare, cu cercetări istorice și arheologice din partea Comitetului Arheologic ori a Societății Academice, sau cu orice alte asemenea lucrări de specialitate”⁵.

Tot în anul 1870 sunt elaborate un proiect de lege pentru înființarea Arhivelor Județene și un proiect de regulament pentru aplicarea acestei legi, care stabilesc norme privind inventarierea dosarelor ce urmează a se preda Arhivelor Statului.

În paralel cu eforturile lui Grigore Manu, la Sibiu, directorul Arhivei Naționale Săsești, Franz Zimmerman, inițiază organizarea unor cursuri de paleografie pentru absolvenții de studii liceale, care intenționau să devină lucrători ai Arhivelor din orașele săsești.

Mult mai târziu, în 1925, Legea pentru organizarea Arhivelor Statului marchează un pas important în concepția și abordarea acestui domeniu specializat. În primul rând, sunt definiți depunătorii: autoritățile civile, bisericești, militare ale statului, județelor și comunelor; persoane sau instituții particulare, care își pot rezerva dreptul de proprietate asupra documentelor. În al doilea rând, se introduce un termen – 30 de ani de la creare – pentru depunerea documentelor la Arhivele Statului. Acest termen presupune o perioadă îndelungată de administrare a arhivei de către instituție, care capătă în consecință atât calitatea de creator, cât și pe aceea de deținător de documente, cu toate obligațiile ce decurg de aici. În al treilea rând, se modifică substanțial raportul dintre creatori și instituția Arhivelor, prin faptul că acestea din urmă i se conferă dreptul de a controla celelalte arhive publice. Relația inițială de coexistență între instituția specializată și celelalte instituții, simple furnizoare de acte, se transformă în una de dependență, unde Arhivele Statului au o funcție regentă (de coordonator), iar Arhivele publice i se subordonează.

În al patrulea rând, se creează un sistem operațional, cu două componente: pe de o parte, există o direcție generală și mai multe direcții regionale; pe de altă parte, Arhivele publice și private intră în relație de subordonare față de Arhivele Statului, după cum arătam mai sus.

În sfârșit, art. 15 al acestei legi prevede înființarea unei Școli practice de arh.vari-paleografi:

„Pe lângă Direcțiunea Generală se va înființa o Școală practică de arh.vari-paleografi, în scopul de a pregăti personalul de specialiști necesar Arhivelor centrale și regionale și de a răspândi în publicul cult cunoștințele practice necesare pentru înțelegerea și studierea documentelor, pecetilor, monumentelor eraldice și miniaturistice etc. și pentru apărarea lor de distrugere

⁵ Documentar privind istoricul și organizarea Școlii de Arhivistică, București, f. 14-15.

ori înstrăinare [...]. Elevii școlii se vor recruta dintre absolvenții de curs secundar sau de școli similare și după terminarea cursului de doi ani, în urma unui examen trecut cu succes, vor obține titlul de diplomați ai Școlii practice de arhivari-paleografi”⁶.

Ținând cont de faptul că se inițiază, practic, prin Legea din anul 1925 un sistem de arhive în care Arhivele Statului au un rol central, înființarea noii școli trebuie privită ca fiind destinată formării personalului specializat pentru întreg domeniul arhivistic. În plus, dată fiind cerința socială în momentul promulgării actului normativ, s-a avut în vedere pregătirea de specialiști și pentru biblioteci ori instanțe judecătorești. Cel puțin în intenție, formarea arhivarilor instituțiilor se putea realiza nu doar prin instrucțiuni emise periodic, ci și printr-o școală de profil. Regulamentul Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie precizează acest scop multiplu, în art. 2:

„a) Să promoveze studiile de specialitate în disciplinele ce au legătură cu arhivele și bibliotecile;

b) Să răspândească cunoștințele (*sic?*) necesare pentru înțelegerea și studierea documentelor, sigiliilor, monumentelor heraldice, miniaturistice, numismatice etc., precum și pentru adunarea și conservarea lor;

c) Să pregătească funcționarii specialiști pentru Arhivele Statului – centrale și regionale – pentru arhivele autorităților centrale, județene și comunale, pentru Arhivele instituțiilor publice și particulare etc.;

d) Să pregătească funcționarii specialiști necesari bibliotecilor publice;

e) Să formeze experți grafici cu pregătire științifică specială pentru instanțele judecătorești”⁷.

De asemenea, Regulamentul prevede dreptul de preferință la numire a diplomaților secției arhivistico-paleografice în toate funcțiile de la Arhivele Statului și de la Arhivele celorlalte autorități sau instituții ale statului, județelor și comunelor, ori ale instituțiilor subvenționate de stat, județe și comune. Se pune, așadar, problema formării și angajării de specialiști în întreg sistemul arhivelor, pentru a se realiza astfel premisele desfășurării unei activități unitare și de calitate. Se stabilește, totodată, o cerință a nivelului de pregătire pentru arhivist și arhivar, în general, precum și o ofertă de specialitate.

Modificările din anul 1932, introduse prin Legea nr. 64, au în vedere o altă realitate: situația funcționarilor de arhivă din instituție, ocupanți de posturi și care nu au urmat cursurile școlii de profil. Pentru aceștia se oferă posibilitatea de a urma cursuri speciale de pregătire organizate de Arhivele Statului. Art. 15 a căpătat următorul conținut:

⁶ Ministerul Justiției, *Colecție de legi și regulamente*, tomul III, partea I, 1925, p. 364.

⁷ *Documentar privind istoricul și organizarea Școlii de Arhivistică*, f. 4.

„Pe lângă Direcțiunea Generală se va înființa, în înțelegere cu Universitatea, o Școală specială de arhivistică și paleografie în scop de a pregăti personalul de specialiști necesari arhivelor și de a răspândi în publicul cult cunoștințele practice necesare pentru înțelegerea și studierea documentelor, pecetilor, monumentelor heraldice și miniaturistice etc. și pentru apărarea lor de distrugere ori de înstrăinare [...].

Elevii școlii se vor recruta dintre absolvenții de curs secundar sau de școli similare și după terminarea cursului de doi ani, în urma unui examen, vor obține titlul de diplomați ai școlii practice de arhivari-paleografi.

Arhivele Statului vor putea organiza cursuri speciale pentru funcționarii arhivelor de la autorități sau instituții publice și particulare. Aceste cursuri se vor întocmi în înțelegere cu Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor și cu autorizația lui”⁸.

Legiferarea acestui sistem de cursuri – prin școală și direct de către Arhivele Statului – a creat oportunitatea formării unor funcționari bine pregătiți, responsabili și posesori de cunoștințe practice. Dacă el s-ar fi aplicat și ar fi funcționat, s-ar fi soluționat o mare parte din problemele privind evidența, păstrarea și conservarea documentelor.

Iată ce mărturisea Constantin Moisil în studiul său *Din istoria Școlii de Arhivistică*: „Îndată ce am luat conducerea Arhivelor Statului mi-am dat seama de marele inconvenient ce-l reprezintă faptul că arhivele și registraturile diferitelor autorități și instituții de stat nu sunt organizate după aceleași norme, nu au la bază același sistem.

Și atunci m-am gândit că cel mai nimerit mod de a ajunge la unificarea sistemului de organizare al registraturilor și arhivelor de la autorități și instituții ar fi înființarea de cursuri speciale, la școala noastră, pe cari să le urmeze în mod obligatoriu toți funcționarii de arhive din țară.

Desigur că realizarea acestui proiect nu era deloc ușoară, căci trebuia nu numai să obțin încuviințarea diferiților miniștri și șefi de autorități, dar trebuia să întocmim, împreună cu șefii de arhive și de registraturi ai autorităților centrale, planul de organizare și apoi să fixăm cursurile în conformitate cu acest plan.

Am încercat, totuși, să fac o probă în anul 1936, organizând în comun acord cu d. general Grigore Constandache, pe atunci șeful secției istorice a Marelui Stat Major și reorganizatorul arhivei acestei instituții militare, o serie de cursuri pentru viitorii funcționari de la arhivele armatei.

Încercarea a dat cele mai bune rezultate, căci într-o perioadă de timp de două luni, un număr de tineri militari s-au pus la curent din punct de vedere teoretic cu principalele probleme ale științei arhivistice și ale celorlalte științe

⁸ C. Hamangiu, *Codul General al României*, volumul XX, Legi uzuale, 1932, p. 264.

anexe, iar în mod practic s-au deprins cu inventarierea, clasarea și catalogarea materialului arhivistic.

Cu toate acestea o încercare similară n-am putut face cu funcționarii arhivelor de ministere și alte autorități centrale, căci mai întâi trebuiau studiate diferitele sisteme întrebuintate la aceste autorități, apoi întocmit un sistem unic care să se poată adapta tuturor autorităților și, în sfârșit, era nevoie de profesori, care să fie liberi câteva luni pe an, spre a preda cursurile în timpul când funcționarii autorităților sunt mai puțin ocupați.

Cred, însă, că ideea ar trebui urmărită în viitor, căci dacă am reuși să facem unificarea sistemului de organizare a registraturilor și arhivelor de la autoritățile statului, ar câștiga nu numai buna funcționare a acestor autorități și publicul interesat, dar și instituția arhivelor, în general, deoarece primirea, inventarierea și clasarea acestor arhive în depozitele Arhivelor Statului s-ar face cu cea mai mare ușurință și fără pierdere de timp.

Și, natural, această organizare făcându-se prin intermediul școlii noastre, prestigiul acesteia ar crește foarte mult, iar utilitatea ei ar fi deobște cunoscută⁹.

Din păcate, dezideratul exprimat de Constantin Moisil nu s-a realizat. În anul 1950, Școala de Arhivistică, devenită între timp Institutul de Arhivistică, Bibliologie și Muzeografie, se desființează. Relația de sistem a instituției Arhivelor cu creatorii și deținătorii de documente se păstrează, însă, și se regăsește în toate actele normative de profil emise după 1951, concepute conform modelului sovietic. Se introduce, alături de control, și relația de îndrumare, ceea ce aduce în prim plan *instruirile*. Instruirile au constituit o bună perioadă de timp singura metodă de formare și perfecționare a personalului de arhivă, în absența unui învățământ de specialitate. Ele au fost susținute prin elaborarea repetată de regulamente și norme adresate exclusiv organizării arhivelor la creatori. Dintre acestea amintim numai Normele Tehnice din anul 1973. Trebuie să recunoaștem că aceste documente scrise, destinate omogenizării activității, și-au atins într-o oarecare măsură scopul și au constituit un sprijin real pentru responsabili cu probleme de arhivă. Ele urmează și astăzi legislația în domeniu, fiindu-le recunoscută utilitatea. Dificultățile au rezidat, însă, în faptul că pe măsura trecerii timpului, nivelul de pregătire al personalului de arhivă a fost din ce în ce mai scăzut, în perioada 1960-1980 fiind acceptați la angajare chiar lucrători cu studii generale. Arhiva a fost percepută ca o grămadă de hârtii lipsite de valoare, simplă maculatură. Treptat, posturile de arhivar au căpătat un loc marginal în schemele de organizare, dispărând apoi cu totul. Funcționari ai altor compartimente au primit, în mod evident formal, sarcina de a se ocupa și de arhiva instituției. Situația s-a acutizat pe parcurs, conducând la un paradox: în ciuda existenței unor

⁹ Constantin Moisil, *Din istoria Școlii de Arhivistică*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 32-33.

norme uniforme, arhivele la creatori au rămas fără evidență, fiind păstrate în condiții din ce în ce mai precare.

Revenind la instruire, arătăm că în anii '60 s-au conceput programe de instruire a arhivarilor de la unități. Astfel, instruirile se organizau pe ramuri de activitate, pe baza unor lecții întocmite de Direcția Generală și distribuite serviciilor regionale. Expunerile aveau în vedere prezentarea actelor normative, modul de constituire a unităților arhivistice, realizarea indicatoarelor și nomenclatoarelor termenelor de păstrare, prelucrarea documentelor. Perioada de instruire era de 20-25 de zile, cu participarea a maximum 60 de cursanți împărțiți în patru grupe. Structura activității era următoarea: ore de curs, de seminar, lucrări practice, vizitarea unor Arhive, timp pentru pregătire.

Finalizarea instruirii o constituiau dezbaterile prin care se fixau măsurile necesare desfășurării lucrărilor de arhivare în condiții bune. De asemenea, se recomandă instituțiilor ca persoanele instruite să aibă continuitate în activitate.

În anii 1960-1961, Direcția Generală a organizat instruire cu arhivarii celorlalte organizații, oferindu-se filialelor regionale ale Arhivelor Statului¹⁰ posibilitatea să desfășoare cursuri la nivel local. Această practică a continuat și și-a diversificat formele. Spre sfârșitul anilor '80 instruirile se realizat prin:

„1. Îndrumarea la fața locului cu prilejul controalelor periodice (realizate de un colectiv sau individual) asupra modului în care trebuie organizată arhiva.

2. Convocarea periodică la sediul organizației...și instruirea pe bază de exemple concrete a tuturor factorilor care răspund cu munca de arhivă (directori, administratori, șefi de serviciu, membrii Comisiilor de selecționare, personalul serviciului secretariat etc.).

3. Includerea unor lecții (ori activități metodologice) pe teme vizând munca de arhivă în cadrul programelor de reciclare a cadrelor din diferite ramuri sau cu prilejul convocărilor profesionale inițiate de întreprinderi sau instituții.

4. Transmiterea unor cunoștințe de specialitate arhivarilor cu ocazia deplasărilor pe care aceștia le fac la sediul Arhivelor Statului de regulă solicitând orientarea asupra operațiunilor de inventariere și selecționare.

5. Organizarea unor cursuri pe teme privind munca de arhivă de la creatori în cadrul universităților populare, ori cu sprijinul organelor de stat interesate.

6. Convocarea și instruirea responsabililor cu munca de arhivă la sediul D.G.A.S., respectiv la Centrul de perfecționare a cadrelor¹⁰. Instruirile ca formă de pregătire nu au reușit să suplinească absența unui cadru de învățământ specializat. Atât Arhivele Statului, cât și compartimentele de arhivă ale celorlalte organizații au resimțit din plin neajunsurile folosirii unui personal necalificat.

¹⁰ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 264.

Îndrumarea, controlul, legislația și existența unor norme tehnice de lucru unitare nu au reușit să acopere golul lăsat de desființarea vechii Școli și nici să creeze specialiști ori angajați avizați. Ca urmare, în baza aprobării ministrului de Interne nr. 2858, din 28 martie 1980, în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului se înființează Centrul de perfecționare a pregătirii de specialitate a cadrelor.

Destinat cu precădere personalului propriu al Arhivelor, Centrul avea, însă, în atribuții și inițierea unor „cursuri de perfecționare pentru personalul de la organizațiile...centrale care au responsabilități în domeniul muncii de arhivă”¹¹.

Din păcate, cursurile preconizate s-au realizat tot ca instruiți, deoarece durata convocărilor era foarte scurtă (trei zile). Finalizarea acestei forme de pregătire o constituiau dezbaterile pe probleme particularizate în funcție de ramura de activitate din care proveneau participanții. Eficiența cursurilor, deși recunoscută, nu a reușit să satisfacă nevoia de pregătire a lucrătorilor, în vederea obligațiilor prevăzute de lege. Cauzele au fost multiple. Dintre acestea enumerăm doar:

- fluctuația de personal la nivelul instituțiilor;
- frecvente modificări ale schemelor de organizare;
- eliminarea postului de arhivar din structura persoanelor juridice etc.

Dată fiind cerința de personal specializat, atât pentru Arhivele Naționale, cât și pentru creatori și deținători, imediat după anul 1990 s-au făcut demersuri în scopul recreării formelor instituționalizate de învățământ arhivistic. În 1991 se înființează, în cadrul Direcției Generale, Școala Națională de Perfecționare Arhivistică¹², iar în anul 1992, în cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Arhivistică. Dacă Facultatea a avut ca țintă principală formarea de arhiviști, Școala, prin atribuții și specific, a preluat și dezvoltat obiectivele fostului Centru de perfecționare. În timp, Școala s-a axat pe dezvoltarea unui sistem național de calificare și perfecționare a lucrătorilor de arhivă de la creatori. Important este că s-a statuat și realizat extinderea formelor de pregătire a lucrătorilor de arhivă de la instituții și organizații, în baza prevederilor Legii nr. 16/1996. Pentru prima dată, Legea Arhivelor Naționale din 1996 stabilește că:

„Art. 24: Formarea, atestarea și perfecționarea personalului de specialitate din Arhivele Naționale, cât și din celelalte unități creatoare și deținătoare de documente de arhivă se realizează prin Facultatea de Arhivistică și

¹¹ Arhivele Naționale, Școala Națională de Perfecționare Arhivistică, dosar 19/1981, p. 3.

¹² Din anul 2000, denumirea este Școala Națională de Perfecționare Arhivistică „Profesor Aurelian Sacerdoțeanu”, în memoria celui mai reprezentativ și valoros arhivist român.

prin Școala Națională de Perfecționare Arhivistică”¹³. Regulamentul privind organizarea și funcționarea Arhivelor Naționale și a direcțiilor sale județene, nr. 574, din 27 iunie 1996, enumera, între atribuțiile Școlii:

„Art. 55 [...]

a) asigură perfecționarea și specializarea personalului din sistemul Arhivelor Naționale și de la creatorii și deținătorii de arhivă;

b) elaborează programe de formare, calificare, specializare și perfecționare a personalului din cadrul Arhivelor Naționale și a celui de la creatorii și deținătorii de arhivă; [...]

e) organizează și susține cursuri de pregătire pentru personalul de arhivă de la creatorii și deținătorii de documente”¹⁴.

Până în anul 2004, Școala Națională și Facultatea de Arhivistică au funcționat în paralel, ca organisme distincte, atât sub aspect administrativ, cât și în privința programelor de pregătire organizate. Reformarea și modernizarea activității Arhivelor Naționale a generat necesitatea creării unui sistem de *învățământ arhivistic unitar*. Astfel, începând cu data de 15 aprilie 2005, Școala Națională a trecut în subordinea Facultății de Arhivistică, devenind parte integrantă a acesteia. Ca urmare, se redimensionează rolul Arhivelor Naționale în domeniul formării personalului de specialitate. Liant între furnizor și beneficiar, instituția Arhivelor coordonează și administrează procesul de învățământ, prin participarea, cu specialiștii proprii, atât la conceperea conținutului, cât și la derularea programelor de pregătire. Pe de altă parte, Arhivele Naționale acordă asistență de specialitate creatorilor de documente, furnizând Facultății de Arhivistică și Școlii elementele necesare organizării unui sistem de formare profesională eficient, coerent și unitar.

Concluziile scurtei noastre prezentări sunt următoarele:

1. Relația Arhivelor Naționale cu creatorii și deținătorii de documente în planul pregătirii profesionale a avut în timp o evoluție ascendentă și progresivă.

2. Deși ideea unui învățământ de specialitate instituționalizat a apărut relativ timpuriu, ea s-a realizat cu multă greutate, din varii motive, ce nu fac obiectul lucrării de față.

3. În legislația arhivistică românească au existat, practic, trei momente importante din punct de vedere al concepției legate de această temă:

– Legea din 1925 (cu modificările și completările din anul 1932), care definește întâia dată „depunătorii de documente”, stipulează dreptul de control al Direcției Generale a Arhivelor Statului și prevede înființarea Școlii

¹³ Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996, capitolul V, în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 71, din 9 aprilie 1996, p. 13-14.

¹⁴ Regulamentul privind organizarea și funcționarea Arhivelor Naționale și a direcțiilor sale județene, nr. 574, din 27 iunie 1996, p. 36.

Superioare de Arhivistică și Paleografie, destinată formării de funcționari specialiști, atât pentru Arhivele Statului, cât și pentru celelalte autorități.

– Perioada 1991-1992, când se reia, se dezvoltă și se concretizează, în conformitate cu realitatea socială contemporană, proiectul creării unui cadru specializat, destinat pregătirii de arhiviști pentru Arhivele Naționale și pentru creatorii și deținătorii de documente. Este vorba despre momentul în care s-au constituit cele două structuri complementare (Școala Națională și Facultatea de Arhivistică), având ca țintă inițierea, formarea și perfecționarea întregului personal (indiferent de proveniență) însărcinat cu prelucrarea, păstrarea, conservarea și gestionarea documentelor.

– Legea din 1996, care introduce două elemente esențiale:

– obligația persoanelor juridice de a înființa compartimente de arhivă sau de a desemna responsabili cu probleme de arhivă; avizarea de către Arhivele Naționale a structurii și competenței compartimentului respectiv, precum și a personalului desemnat (art. 23)¹⁵;

– pregătirea, specializarea, atestarea și perfecționarea personalului de arhivă, în general, prin instituțiile de învățământ specifice: Facultatea de Arhivistică și Școala Națională de Perfecționare Arhivistică (art. 5, lit. h, și art. 24)¹⁶.

4. Reformarea învățământului arhivistic românesc, odată cu trecerea Școlii Naționale de Perfecționare Arhivistică „Profesor Aurelian Sacerdoțeanu” în subordinea Facultății de Arhivistică.

5. Ca formă de pregătire în cadrul acordării asistenței de specialitate la creatorii și deținătorii de documente se păstrează instruirile, inițiate de Constantin Moisil în anul 1936.

Probabil că, cel puțin din perspectiva istorică, în perioada de după 1992 s-au realizat premisele unei relații complete cu creatorii și deținătorii de documente în privința formării unui personal avizat. Măsura în care premisele au reușit sau nu să îmbrace formele cele mai potrivite de expresie constituie o altă problemă ce poate face obiectul unei analize separate. Important este că exista un cadru legal care trasează coordonatele unei bune pregătiri de specialitate. Pentru că, așa cum arăta Aurelian Sacerdoțeanu, „problema pregătirii arhiviștilor este necesar să se pună oriunde există arhive, căci dacă nu este azi interes pentru ele, trebuie creat”¹⁷.

¹⁵ Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996, cap. V, art. 23.

¹⁶ *Ibidem*, cap. II, art. 5, lit. h.

¹⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *Pregătirea arhiviștilor*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 6.

Résumé

L'auteur fait une histoire des normes qui ont réglementé l'activité archivistique en Roumanie, en insistant sur la formation professionnelle des archivistes.

La première institution d'enseignement archivistique a été l'École pratique d'archivistes-paléographes, dont la fondation était prévue par la Loi de 1925 auprès de la Direction Générale des Archives de l'État. L'École a fonctionné jusqu'en 1950, pour un court délai ayant le nom Institut d'Archivistique, Bibliologie et Muséographie. Après 1950, la formation professionnelle des archivistes se réalisait par le biais des instructions écrites et par des cours organisés par les Archives de l'État pour les producteurs d'archives. En 1980 a été fondé le Centre de Formation Professionnelle, devenu en 1991 l'École Nationale de Formation en Archivistique. Au niveau de l'enseignement universitaire, une Faculté d'Archivistique fonctionne à Bucarest à partir de 1992.

Școala românească din Șcheii Brașovului. Începuturi

VASILE OLTEAN

Împrejurările istorice au făcut ca Brașovul – și când spunem Brașov înțelegem și cartierele mărginitoare: Șchei, Bartolomeu, Blumăna – să fie ancorat în viața spirituală, favorizat de un tumultuos emporiu economic, neguțătoresc, găsindu-și întotdeauna resursele de a răspunde tuturor cerințelor de natură spirituală cu care se confrunta.

Învățământul, în înțelesul său educațional, formativ și informativ, trebuie căutat încă sub colbul atât de ocult al arheologiei și mărturiilor sporadice. Înțelegem să spunem învățătură și popor învățat în momentul în care el a devenit creștin și aceasta coincide cu perioada formării noastre ca popor. Sunt numeroase mărturii cu privire la viața creștină pe pământul Daciei noastre, în primul mileniu, și în acest sens mormintele sfinților martirizați și ale creștinilor, care au ținut piept năvălitorilor păgâni, sunt de netăgăduit¹. În vâltoarea acestor vremuri învățătura se rezuma la cunoașterea dogmatică a moralei creștine și ea își avea la bază mărturiile bizantine cu care eram în contact direct înaintea creștinării slavilor de sud (an 883)². Spre noi veneau din Bizanț cărțile de înțelepciune ale lui Ioan Gură de Aur, Efrem Sirul, Ioan și Petre Damaschin, Ioan Cantacuzino ș.a. sub formă de *Sbornice*, *Didahii*, *Parimii*, *Omili*, *Cazanii* etc., care aveau în egală măsură întrebuințare bisericească și școlară.

În sensul acestei afirmații pledează și o recentă descoperire în Șcheii Brașovului, constând dintr-un fragment de *Omiliar*, datând din veacurile XI-XII, al cărui conținut didactic nu poate fi contestat³. Descoperirea acestui manuscris vine să pună un semn de întrebare asupra vechimii școlii din Șcheii Brașovului, căreia *Istoria învățământului*⁴ îi identifica existența în veacul al XVI-lea ca „școală

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. 1980; I. G. Coman, *Părinții protocreștini în epoca străromână*, București, 1978.

² Boris, conducătorul bulgarilor, devine cumnatul împăratului bizantin Mihai Paleologul, iar Metodiu și Kiril traduc cărțile de cult în limba slavă, alcătuind mai întâi alfabetul glagolitic, iar urmașii lor (Naum, Anghelar, Golzbek) stilizează alfabetul chirilic, întrebuințând ca model alfabetul grecesc.

³ Vasile Oltean, *Școala românească din Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 14.

⁴ *Istoria învățământului în România*, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 113-114.

umanistă de slavonie”. Pentru importanța și ineditul acestei descoperiri, reproducem în continuare câteva fragmente din manuscris:

„Avel era blând cu fratele său, de asemenea către Dumnezeu era cucernic. Să nu ne supărăm unul pe altul ca să nu jignim și pe Dumnezeu a-l supăra, ci unul pe altul să ne învățăm și pe Dumnezeu a-l cinsti. Căci mânia asupra oamenilor și asupra lui Dumnezeu mânia va fi. Când iubirea ta de arginți, fără de minte în grămadă se va aduna, curgerilor ei deja nu va mai fi oprire. Cel sortit la pierzare într-un fel va putrezi și întinăriunea păcatelor va înjumătăți. Oare, ce virtuos nu va zice: cum iubitorul de argint vrea să fie virtuos, ce virtute are el oare? Nici una, ci el pe toți își are sieși dușmani, de la toți vrea să răpească, căci (*sic!*) lui, dacă întreaga averea i-ai da-o tu tot nici un fel de virtute nu vei avea în fața lui, ci se mai și mânie, căci n-ai avut mult și nu i-ai dat mult. Dacă, încă și întregului univers l-ai face stăpân, el nu are virtute. I se pare că nimic nu a luat...”⁵

Muzeul Primei Școli Românești.
Tiparnița diaconului Coresi (1556-1583)

⁵ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, fond *Carte Veche*, ms. necatalogat.

Pe de altă parte, cronica bisericii „Sf. Nicolae” din Șcheii Brașovului spune, spre înțelesul tuturor, că la anul 1495 „s-au zidit sfânta biserică și școala”⁶.

Aceasta nu exclude existența unui lăcaș de învățătură mai vechi și, ca dovadă, o bulă papală emisă de Bonifaciu al IX-lea în 15 decembrie 1399 solicita convertirea creștinilor ortodocși din Șchei la catolicism, aceștia primind învățătură de la „pseudodascăli” ca și creștinii din episcopiile Milcovului și Argeșului⁷. Extragem câteva fragmente semnificative din acest document aflat în colecția de documente latino-germane din Transilvania⁸, pe care îl reproducem prin traducere din limba latină: „Bonifaciu, episcop, slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu, tuturor credincioșilor întru Hristos, care vor vedea această scrisoare, sănătate și binecuvântare apostolească. Pe acei credincioși întru Hristos, care consideră că a ridica mâna ajutătoare pentru sporirea preasfintei credințe catolice în mod benevol constituie un merit pios pe lângă Dumnezeu, prin scrisoarea noastră îi îndemnăm să dedice aceste sporiri ale puterilor trupului lor și pentru ca la aceasta credincioșii înșiși să fie mai puternic animați, ca să spere să dobândească cât (*sic!*) mai mari foloase pentru sufletele lor, câteodată pentru aceasta lor le lărgim darurile sufletești, anume indulgențele și iertările (păcatelor).

Deoarece, după cum am înțeles, în târgul numit Corona⁹ sau mai popular Brascho, din dieceza de Strigoniu, situat la granițele creștinătății (catolice), în care oraș locuiește și trăiește o mulțime, atât de greci, valahi, bulgari, armeni, cât și de alți necredincioși, care au o biserică pentru folosul lor și slujba zeilor (*sic!*) împreună cu credincioșii întru Hristos care trăiesc aici, mulți dintre aceștia și alți necredincioși, care acum vin pentru ca, inspirați de milostivirea divină, să se convertească la credința sus-numită și care doresc să fie curățiți de vechea murdărie și pată la fântâna sfântă a botezului și hotărâsc în mod lăudabil să persiste și dacă în această intenție a lor evlavioasă și în dorința lor lăudabilă nu sunt păstrați și întăriți cu neîntreruptă pregătire, cu ajutoare și cu iubire, este de temut, într-adevăr, că această dorință și intenție a tuturor acelor se va năruia de tot.

⁶ Candid Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. I, Brașov, 1943; Octavian Schiau, Livia Bot, Radu Tempea, *Istoria sfintei beseareci din Șcheii Brașovului*, Cluj-Napoca, 1969; Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șcheii Brașovului*, vol. V, Brașov, 1906, p. 177.

⁷ Ștefan Bărsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești: sec. XI-XV*, București, Editura Academiei, 1976, p. 33.

⁸ Franz Zimmermann, Karl Werner, Georg Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, Hermanstadt, 1902.

⁹ Sub numele latinesc de „Corona” Brașovul apare consemnat la anul 1235 (devenit Kronstadt în limba germană), iar la 1252 găsim numirea de „Barasu” și la 1288 „Braso”.

Așadar, noi care tindem cu dorință încordată să fie mărită credința sus-zisă în timpurile noastre, rugăm, sfătuim și îndemnăm întru Domnul pe voi toți și vă poruncim cu toate acestea pentru iertarea păcatelor, ca să vă sfătuiți astfel, ca pe cei necredincioși în această intenție și dorință să-i păstrați cu învățături stătătoare și cu pilde de vorbă bună și să-i întăriți zilnic ajutându-i și să vă sfătuiți să le dați acest ajutor evlavios și fructuos și această iubire, pentru ca prin aceasta acei necredincioși să-și poată și trebuie să-și îndeplinească fericit această dorință și intenție a lor și pentru ca voi, prin aceasta ca și prin alte fapte bune, pe care le faceți, fiind inspirați de Dumnezeu, să puteți să ajungeți la bucuriile fericirii veșnice. Căci noi, cuvioși de mila atotputernicului Dumnezeu și a fericirilor apostoli ai săi, Petru și Pavel, iertăm pe toți cei care se căiesc cu adevărat și care mărturisesc și care întăresc pe acei necredincioși pentru a urma în mod fericit această intenție și dorință a lor, după cum este arătat mai înainte și venindu-le în sprijin, le acordă ajutorul și iubirea lor cu milostivire pentru un timp de patru ani și de tot atâtea 40 de zile de căințele care le-au fost impuse prin acestea, pe durata zilelor viitoare, pe veci. Dat...¹⁰.

Se poate înțelege din contextul documentului că în Șcheii Brașovului exista o populație cunosătoare de carte, care putea fi atrasă la învățătura catolică. Acestei școli îi slujea și *Omiliarul* prezentat mai sus, precum și alte cărți, care, prin vitregia timpurilor, s-au pierdut.

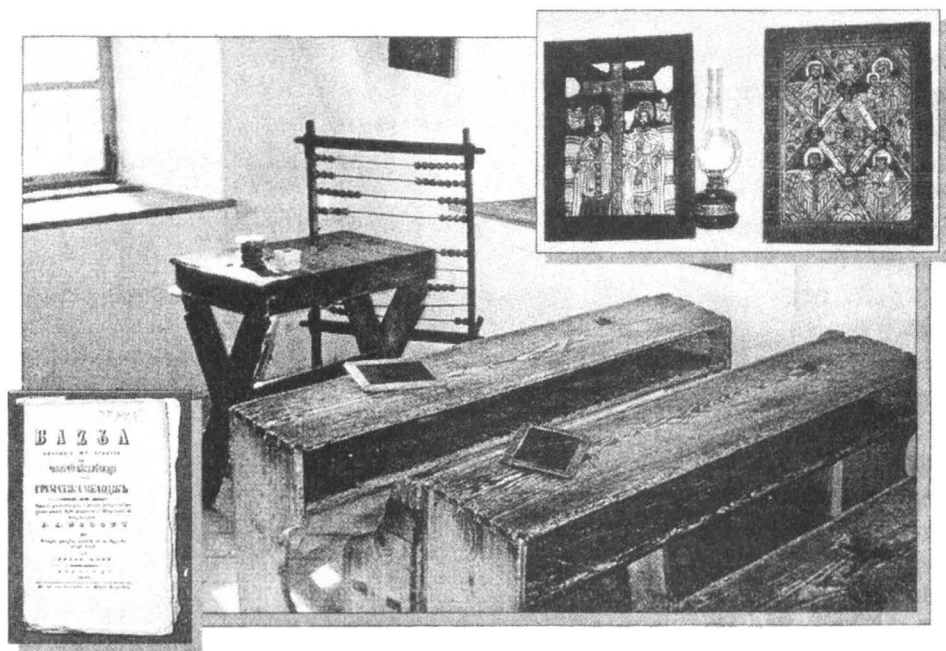
Considerată într-o vreme „școală pentru fiii de iobagi” din Șcheii Brașovului de la anul 1495¹¹, școala din Șchei se dovedește, așadar, a fi mult mai veche. Aici activau ca dascăli Gheorghe grămaticul, cunoscut în documentele oficiale ale Brașovului între anii 1480-1506; dascălul Dobre („Dobro Scolasticul”) și un alt Gheorghe grămaticul între anii 1531-1537. În aceeași perioadă grămaticul Radu însoțește pe popa Coman din Șchei la curtea lui Vlad Călugărul (1481-1484) și un alt Radu grămatic în anul 1541 se găsea la curtea lui Radu Paisie al Țării Românești; grămaticul Oprea, între anii 1536 și 1542, conduce mai multe solii la curtea lui Radu Paisie; grămaticul Nan, la Mircea Ciobanul; grămaticul Costea, la același domn, apoi Stoica Dobromir și dascălii Stoican și Stanislav, la Vlad Înecatul; dascălul Sava, la Alexandru Lăpușeanu – ca să amintim doar câțiva dintre dascălii acestei școli, cunoscuți exclusiv din documentele germane oficiale ale Brașovului, care consemnau doar misiunea lor diplomatică, îndeplinită în favoarea Cetății.

Bineînțeles că prin prezența grămaticilor și dascălilor, dar mai ales prin legăturile pe care aceștia le întrețineau cu voievozii Munteniei și ai Moldovei, școala avea de câștigat nu numai material, în baza daniilor și subvențiilor, dar și

¹⁰ Vasile Oltean, *op.cit.*, p. 12-13.

¹¹ Andrei Bârseanu, *Istoria școalelor centrale greco-catolice din Brașov*, Brașov, 1902, p. 5.

spiritual, prin cărțile și manuscrisele donate bisericii. Ca rezultat al acestei bogate vieți școlare protejate de biserica voievodală Sf. Nicolae și preoții cărturari, slujitori ai bisericii și școlii, la 1597 se ridică o nouă clădire a școlii, socotită monumentală la acea vreme. Din darea de seamă pe care protopopul bisericii, Mihai, o face pentru autoritatea locală, în limba germană, imediat după terminarea lucrărilor, reiese că a costat 375 florini, iar în Brașov erau doar 14 case a căror valoare depășea 300 florini.

*Muzeul Primei Școli Românești. Sala de clasă
Anton Pann (1797-1854)*

Pentru această perioadă, cărțile de școală, în cea mai mare parte, erau reprezentate de cărțile bisericești, folosite atât pentru învățatură, cât și pentru învățarea scris-cititului, servind pentru învățarea limbilor slavă și română, a scrierii chirilice, cât și pentru inițierea în cunoașterea și practicarea ritualului, a textelor cu conținut filozofic-creștin și a praxilelor bisericești. Dintre cele încă păstrate în Șchei menționăm *Omiliarul* din veacurile XI-XII (amintit mai sus), *Scara Sf. Ioan, egumenul mănăstirii Sinai-Athos*, cunoscută sub numele de *Leasvița* (ms. 17);

Cuvântările lui Efrem Sirul – carte folositoare de suflet; Învățăturile morale din viețile sfinților – pilde de folos sufletesc, toate aparținând copiștilor locali și datate pentru veacurile XIV-XV¹².

O dată cu aducerea tiparului coresian de la Târgoviște la Brașov (1556), nu numai că se asigura școala cu noi cărți atât de necesare, dar constatăm un număr mare al grămăticilor și dascălilor cărora diaconul Coresi li se adresa direct („să fie grămăticilor de învățătură” – spunea în *Psaltirea* din 1577, sau „și am scris cu tipariul voao fraților românilor, să fie pre învățătură” – în *Întrebarea creștinească*). Remarcabilă pentru această perioadă este activitatea popii Costea († 1477); popii Dobre (1541-1572, copist de manuscrise); diacului Oprea (autorul unui *Octoih românesc* la 1570); popii Voicu (1572-1578, autorul cărții *Învățături morale din viețile sfinților*); protopopului Iane (1575-1591, colaborator coresian, traducătorul *Cazaniei a II-a*, autorul primei scrisori românești la Brașov); protopopului Mihai (1578-1604, colaborator coresian, ctitorul școlii de piatră din 1575) ș.a.¹³

Din epilogul *Octoihului*, copiat la 1570 de diacul Oprea, reiese că școala din Șchei avea două secții: un curs primar și altul superior, el fiind „dascăl mai mare ucenicilor cine învață dascălie”; alături de limba română se învățau și limbile slavonă și latină; școala funcționa atât în clădire proprie, cât și într-un „slon”, menționat, de altfel, și în catastifele din Șchei¹⁴.

Alături de cărțile menționate mai sus se folosea și un *Manual de filozofie*, descoperit recent în arhiva Muzeului bisericii din Șcheii Brașovului¹⁵. În prima parte a manualului, copiat de dascălul Barbu Hoban din Șchei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se prezintă în limba greacă „harismele” (virtuțile) sub formă florilegică, expunând sub formă de copaci toate noțiunile de morală și etică, pozitive și negative, pentru a putea fi mai ușor recepționate de elev. Manualul continuă cu prezentarea operei mai multor filozofi creștini (Ioan Damaschin, Ioan Gură de Aur, Petru Damaschin, Efrem Sirul ș.a.), de data aceasta în limbă slavă. Și tot în limbă slavă, scurte citate din filozofii greci și latini: Aristotel, Democrit, Clitarh, Filo, dar și filozofi creștini și chiar citate din textele biblice. Un fragment este dedicat lui Euripide (8 file) cu citate din operele sale și un alt sector al manualului este destinat primului egumen, călugărul Nicodim de la Tismana, redând corespondența sa cu mitropolitul Chiprian al Rușilor și Eftimie de Târnovo

¹² Vasile Oltean, *Școala de copiști din Șcheii Brașovului*, în „Astra”, an XV (1980), nr. 11, p. 4.

¹³ Idem, *Școala românească*, p. 30-43.

¹⁴ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, fond *Protocoale*, Catastif 58 (*Catastiful dascălilor*), p. 56.

¹⁵ Vasile Oltean, *Un străvechi manual de filozofie din arhiva istorică a Muzeului bisericii „Sf. Nicolae”*, în „Mitropolia Ardealului”, an XXVIII (1983), p. 5-6.

al Bulgarilor, precum și o scrisoare a lui Nicodim din Italia, scrisă în condițiile în care participa la sinodul de la Florența din partea Munteniei. Partea a doua a manuscrisului școlar îi aparține primului ierarh al Moldovei, Teoctist, cuprinzând fragmente din înțelepții creștini ai primelor veacuri creștine¹⁶.

Până în veacul al XVII-lea școala din Șchei nu suferă modificări privind conținutul educațional, dar în veacul următor ea parcurge drumul către un învățământ complex, încadrat în sistemul școlilor „naționale neunite”. conduse de la Sibiu de brașovenii Dimitrie Eustatievici (1786-1796), autorul primei gramatici românești (1757), și Radu Tempea V (1796-1808), și el autor al unei gramatici românești de structură latină (1797). Depășind condițiile unui învățământ elementar, această școală șcheiană îndeplinește atribuțiile sistemului de învățământ public, specificat în actul oficial al Transilvaniei, *Ratio Educationis*, 1770-1779, înglobând cele trei sisteme didactice: „școală trivială” (elementară) cu 1-2 învățători, „școală capitală”, sau „școli reale, și normale”, frecventate de viitorii gimnaziști. Documentele din Șchei confirmă existența, pentru această perioadă, a mai multor lăcașe de școală, iar vechiul lăcaș se etajează (dovedindu-se neîncăpător) la anul 1760, fiind descris în cronicile oficiale „edificium magnum et digestum, sive duarum contignationum” (edificiu mare și bine împărțit, cu două etaje). La rândul său, călugărul iezuit Fasching, în trecere prin Brașov, consemna: „A treia suburbie (a Brașovului – Șcheiul) se înalță măreț pentru valahi, o biserică de rit grecesc și o școală de scris și citit ...și chiar și oameni mari și căsătoriți sunt în această școală...”¹⁷.

După realizarea noului lăcaș se aleg inspectori școlari (din rândul negustorilor din Șchei), noi dascăli, cunoscuții cărturari: Petcu Șoanu – autorul primului calendar almanah (1731-1739), Radu Duma, Zaharia Duma, Ioan Duma; din Polonia este adus Alexandru Polonul și ca un aspect înnoitor se preda și limba greacă prin dascălii Necula Câmpulungeanu și Enache, elevii învățând diferențiat și plătind diferențiat: „copiii care vor învăța la *Octoih* să dea plată fl. 6; care vor învăța la *Psaltire* – 10 fl.; la gramatică – 20 fl.”, se specifică în *Catastiful dascălilor*, scris de Radu Duma la anul 1768¹⁸. Familiile de cărturari Grid, Tempea, Hoban, Baran, Corbea colaborează cu școala în calitatea lor de preoți ai bisericii, dascăli ai școlii și autori de manuscrise cu dublă folosință, școlară și bisericească. Pentru școală se scriu, se copiază și se procură noi cărți, dintre care menționăm: *Bucoavnă pentru învățarea pruncilor*, Râmnic, 1749; *Învățătura creștinească*, Blaj, 1756; *Bucvar sau începere de învățătură celor ce vor să învețe carte cu slove latinești*, Viena, 1771; *Ducere de mână către aritmetică sau socoteală pentru treaba pruncilor românești, celor neuniți, ce învață la școlile*

¹⁶ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, fond *Carte Veche*, ms. 43.

¹⁷ Andrei Bârseanu, *op.cit.*, p. 4-5.

¹⁸ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, fond *Protocoale*, Catastif 3, p. 12.

cele mici sau Aritmetica românească și nemțească, Viena, 1777; *Ducere de mână către cinstea și dreptatea, adică la copiii rumunești, cei ce în școlile cele mici să învață spre cetania rânduitei carte*, Viena, 1777; *Bucvariu pentru pruncii cei rumânești, carii să află în crăia ungurească și în hotarele ei împreunate*, Viena, 1777; *Carte trebuincioasă pentru dascălii școalelor de jos, românești, neunite*, Viena, 1785; *Ducere de mână către aritmetică sau socoteala pentru treaba pruncilor rumânești, ce se învață în școlile cele mici*, Viena, 1785; Gheorghe Șincai, *Îndreptarea către aritmetică – întâia carte*, Blaj, 1785; *Bucoavnă pentru pruncii cei rumânești carii să află în Marele principat Ardealului*, Sibiu, 1788; Ioan Piuriu Molnar, *Retorica, adică învățătura și tocmirea frumoasei cuvântări*, Buda, 1798 ș.a.

Acest avânt educațional își are sorgintea în curentul iluminist al Ardealului, favorizat, oarecum, și oficial, căci Curtea din Viena elaborează, la 24 mai 1774, „Reguli directive pentru îmbunătățirea învățământului din școlile elementare sau triviale, sârbești și românești neunite”, conform cărora toți copiii între 6 și 12 ani trebuiau să frecventeze școala, iar autoritățile bisericești erau obligate să raporteze situația școlară. La puțin timp (6 decembrie 1774) se elaborează și „Planul general pentru școlile germane normale, principale și triviale”, urmat, în 1777, de „Organizarea educației și a întregului învățământ din Regatul Ungariei și provinciile anexate lui *Ratio Educationis*”¹⁹. Într-o statistică transilvăneană din 1841 se confirmă că în Ardeal erau 1628 școli în cele 2840 sate, între care doar 298 românești (285 ale românilor neuniți și 14 ale uniților), deci aproape jumătate din satele românești erau lipsite de lăcaș de învățătură. În Transilvania ființau în această perioadă numai două preparandii pentru pregătirea dascălilor, cea de la Arad (înființată la 1812) și cea de la Oradea pentru românii uniți, cea de la Sibiu (înființată de Dimitrie Eustatievici) fiind desființată abuziv. Până la revoluția pașoptistă învățământul din Imperiul habsburgic s-a bazat exclusiv pe *Ratio Educationis*, emis în 1806, prin care se stabileau următoarele tipuri de școli: primară, gramaticală cu trei clase; gimnazială cu cinci clase; liceul cu șapte clase; academie pentru doi ani; universitatea pentru cinci ani.

Ca urmare, la 1802, folosindu-se de aceste porțițe, românii din Schei înființează o „școală capitală cu trei clase”, la care, „afară de rânduitele și știutele învățături”, se însușeau limbile germană, maghiară, latină și greacă, „dascăl mare” pentru școala capitală fiind numit poetul iluminist Ioan Barac, cu obligația de „a învăța pruncii gramaticește, ungurește și nemțește și pe lângă acestea și alte trebuincioase științe frumoase”, întrucât „filozofia deplin a săvârșit-o”. Al doilea dascăl, Mihăilă Munteanu, „învăța pruncii învățătura credinței, temeiurile cele dintâi ale limbii nemțești și ungurești, învățătura năravurilor celor bune și alte

¹⁹ George Bellisimus, *Date despre înființarea școalei elementare capitale române gr.or. din Brașov și despre dezvoltarea ei până la 1890*, Sibiu, 1890.

trebuincioase la al doilea clas învățături”, iar Zaharia Duma, care pregătea clasa a treia, învăța pe „slovenitorii de slove ... rumânește, ungurește, grecește și nemțește, împreună și a scrie și temeiurile cele dintâi ale aritmeticii, cântările bisericești și altele, la întâiul clas trebuincioase științe”²⁰. Noua organizare, impusă de directorul școlilor naționale, protopopul șcheian Radu Tempea V, nu avea să dureze mult. Neajunsurile financiare cu care se confruntau șcheienii cumulează cu ravagiile provocate de ciuma din anii 1813-1817, când școala se închide, având să se redeschidă în 1822, prin noii dascăli Vasile Nergeș și Eustatie Pop, iar „școala de fete” prin dascălul Toma Moldovan, noii inspectori fiind Vasile Lacea și Nicolae Cepescu. Lăcașul de școală dovedindu-se din nou neîncăpător, la 1826 se cumpără „casele Ciurculeț” din Piața Prundului, care vor adăposti pe școlarii din Șchei până în preajma Primului Război Mondial. Până la 1850, când se înființează gimnaziul românesc, școala din Șchei acoperea toată necesitatea de învățatură pentru copiii românilor, fiind slujită de dascăli inimoși, între care Nicola Nicolau și fiul său Nicolae Nicolau, Anton Pann (pentru o scurtă perioadă), Simion Jinarul, Andronic Androne ș.a.²¹

În ceea ce privește predarea limbii grecești, putem cunoaște mai multe amănunte, întrucât în arhiva muzeului din Șchei se află un manuscris copiat de Băcur Popovici din Sohodol-Bran în anul 1786, pe vremea când era elev la școala din Șchei și avea ca dascăl pe Ioniță Duma. Manuscrisul, care poartă pe prima filă titlul „Cuvinte grecești”, sub forma unui glosar, prezintă bilingv (grecește și românește) părți ale corpului omenesc (limbă, nas, cap...), animale (măgar, vulpe, bou...), obiecte de casă (pat, plapumă, pernă, masă, cuțite...), culori, numere și zile ale săptămânii. În partea a doua a manuscrisului găsim expresii urmate de exerciții de formare a propozițiilor, propuse euristic, ceea ce ne permite să constatăm nivelul de înțelegere și învățare a limbii grecești la școala din Șchei²².

Bineînțeles că, în mare parte, succesul de care s-a bucurat școala din Șchei în această perioadă s-a datorat slujitorilor ei, dascăli plini de dăruire, care și-au închinat viața idealului didactic.

Prezentăm, în continuare, câțiva cărturari care au activat ca dascăli ai școlii din Șchei:

Vasile Cronicarul (1586-1659), fiul mai mic al protopopului Mihai, ctitorul clădirii de piatră pentru școală și colaboratorul diaconului Coresi în munca de traducere a cărților bisericești. La 18 ani semnează pe un *Mine*²³ ca dascăl al școlii, iar pe un manuscris al *Psalmilor*²⁴ ca grămatic, ceea ce presupune că, pe

²⁰ Andrei Bârseanu, *op.cit.*, p. 12.

²¹ Vasile Oltean, *Școala românească ...*, p. 139-177.

²² Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, fond *Carte Veche*, ms. 1248.

²³ *Ibidem*, ms. 23.

²⁴ *Ibidem*, ms. 7.

lângă atribuția de dascăl al școlii, era și „scriitor la cetate”, funcție pe care a avut-o și tatăl său până la moarte. Pe tărâm cultural se impune prin două valoroase contribuții: alcătuirea primei cronici cu subiect românesc și a primului *Parimiar* românesc.

Cronica, al cărei original s-a pierdut, fiind interpolată în cronica lui Radu Tempea (manuscris aflat tot în arhiva din Șchei)²⁵ și reprodusă în colecția de documente germane de la Brașov²⁶, deși a fost concepută pe un plan mai vast, pentru a trata istoria completă a bisericii Sf. Nicolae din Șchei, s-a menținut în spațiul de activitate al propriei familii. În cronică, protopopul Vasile surprinde, în special, atmosfera de toleranță și conciliere patronată de principele Transilvaniei Gabriel Bethlen (1613-1629), care visa chiar să unească cele trei țări române, ca și Mihai Viteazul.

Parimiarul, aflat în aceeași arhivă²⁷, prezintă în limba română fragmente din *Vechiul Testament*, însoțite de texte muzicale, care se citeau și se cântau la vecerniile marilor sărbători, dar se foloseau și în școală.

Activitatea sa de la catedră este completată fericit cu cea de protopop al bisericii unde au slujit înaintașii săi (popa Pătr cel Bătrân – bunic, Mihai – tată, Constantin – frate).

Dascălul Costea (1689?-1704), ca dascăl al școlii din Șchei traduce mai multe cărți, pe care apoi le copiază cu mîgălă. La Academia Română se păstrează un voluminos *Miscelaneu*²⁸ care poartă însemnarea autografă a dascălului Costea: „Am scris eu, mult greșitul Costea, dascăl de la sfînta biserică din Șchei, luna novembre 25 de zile, anul 1703”. Primele file cuprind *Gromovnicul – Însemnare pentru tunet...*, un text astrologic, urmat de *Svetaia durovanaia*, o prelucrare a *Florii darurilor*, care prezintă virtuțile și viciile umane. Capitolul următor cuprinde cea mai veche traducere a *Fiziologului*, o carte populară de științe ale naturii, unde animalele sunt interpretate ca simboluri umane. Urmează *Povestea țărilor și a împăraților, cine-s în pămîntul Asiei și Cosmografia*, „ce se zice împărțeala pămîntului pre hotară și pre alte semne ce sunt în cercurile cerului”. Nu lipsește din manuscrisul dascălului Costea *Legenda Sibilei*, sibilele fiind socotite în lumea antică prorocițe cu viață îndelungată. De asemenea, nu lipsește, în manuscris, *Încercare a scrie istoria lui Isop*, cunoscuta carte a antichității grecești. Caracterul școlar al manuscrisului este evident, atât prin conținutul de interes educativ, cât și prin felul în care au fost așezate textele, pentru ca dascălul Costea,

²⁵ *Ibidem*, ms. 39.

²⁶ „Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt”, Bd. V, *Chroniken und Tagebücher*, II, Kronstadt. 1909. p. 1-5.

²⁷ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, ms. 36.

²⁸ Biblioteca Academiei Române, fond *Manuscrise*, ms. 1436.

fiind dascăl al școlii, să le folosească în școală, unde s-a păstrat până la 1798, când manuscrisul este dăruit Academiei.

Alexandru Polonul (dascăl al școlii între 1690-1700), „un polon din Liov – cum afirmă Nicolae Iorga²⁹ – stabilit la Brașov, un dascăl învățat, care știa limba țării de unde venise, limba aceleia în care se așezase și, pe lângă acestea, ceva latinește, grecește, slavonește”. Traduce mai întâi din slavă *Penticostarionul* la 1694, urmat de *Psaltirea slavo-română cu tâlc*, precum și de *Amartolon Sotiria* (Mântuirea păcătoșilor), tradusă din limba greacă. Din limba rusă traduce *Patericul*, care „cuprinde întru sine, fiind viața sfinților, a prea cuvioși și de Dumnezeu purtători, părinții noștri, carii străluciră în peșteri”.

Petcu Șoanu (1706-1741), autorul primului calendar almanah în limba română, socotit de Mircea Tomescu „prima carte cu conținut laic, care a circulat intens ... fiind cunoscută tuturor ținuturilor românești”³⁰. După aprecierea specialiștilor, între anii 1731-1739, dascălul din Șchei, Petcu Șoanu, a tipărit anual câte un calendar, parte din ele fiind pierdute, păstrându-se doar două exemplare la Academie³¹.

În această perioadă școala este slujită de cărtuari care făceau parte din aceeași familie, din care amintim:

Grizii, reprezentată de Eustatie Grid, Dimitrie Eustatievici, Nicolae Grid ș.a.

Protopopului **Eustatie Grid (1721-1767)** îi datorăm etajarea școlii, la anul 1760, slujind în același timp obștea din Șchei prin numeroasele misiuni diplomatice făcute la Kiev, în Muntenia și Moldova, chiar și în favoarea cetății³².

Fiul său, **Dimitrie Eustatievici Brașoveanu (1730-1796)**, după ce studiază la Kiev și la Halle, ca dascăl al școlii din Șchei scrie prima gramatică românească la anul 1757, care poartă titlul: *Întru mărirea sfintei cei de o ființă, făcătoare de viață și nedespărțitei Troițe a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh GRAMATICA ROMÂNEASCĂ, afierosită prea blagocestivului, prea luminatului și prea înălțatului domn și oblăduitor a toată Ungrovlahia, domnului Io Constantin Voievod, acum întâi izvodită prin Dimitrie Eustatiev Brașoveanu, metodos prea folositori și prea trebuincios întărit cu pilde prea folositoare, așezat cu rânduială dreaptă și rodit în Bulgaria Brașovului, anul 1757 sept. 1*³³.

²⁹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, ediția a II-a, București, 1901, p. 61.

³⁰ Mircea Tomescu, *Calendarele românești, 1733-1830*, București, Editura Academiei, 1957, p. 95.

³¹ Biblioteca Academiei Române, fond *Carte Veche*, cf. Nerva Hodoș, Ion Bianu, *Bibliografia Românească Veche (1508-1817)*, vol. II, București, 1903-1909, p. 48.

³² Candid Mușlea, *op.cit.*, p. 179-189.

³³ Nicolae Ursu, *Dimitrie Eustatievici Brașoveanu – Gramatica Românească – 1757*, București, Editura Academiei, 1969.

Începând din anul 1786 și până la moarte (1796) i se încredințează directoratul Școlilor Naționale Neunite din Transilvania, cu sediul la Sibiu, fiind primul director al acestei prestigioase instituții, postură în care alcătuiește manuale și programe, reorganizează școli. Menționăm dintre manualele sale: *Ducere de mână sau povățuire către aritmetică sau socoteală*, cu text bilingv, român-german, tipărit la Sibiu în 1789, folosind ca model cartea vieneză a lui I. Fellingner din 1774. Tot la Sibiu, în anul 1788, editează *Bucoavna pentru pruncii cei rumânești*, tot cu conținut bilingv, român-german. După editarea mai multor cărți cu conținut didactic religios, pune bazele unei reviste românești, „Foaia română pentru econom”, a cărei apariție a fost amânată datorită morții sale premature.

Baranii sunt o altă familie de cărturari din Șchei, slujitori ai școlii. Dintre membrii acestei familii amintim pe **Teodor Baran**, fiul protopopului Florea Baran din Șchei, care, „scriind multe cărți bisericești, întorcându-le de pe sârbie, pre românie – cum spune cronica anonimă a Șcheiului”³⁴, după ce studiasse la școala brâncovenească de la Câmpulung cu dascălul făgărășan Ioan Făgărășanu, revine în Șchei, unde traduce și copiază mai multe Mineie și un valoros *Izvod românesc cu slujbele praznicelor*, precum și mai multe Catastife, în care consemnează asemenea unui cronicar evenimentele timpului, dar și frământările obștești ale familiei de cărturari din Șchei³⁵.

Hobanii sunt tot o familie de cărturari din Șchei, cunoscuți în această perioadă școlară, din rândul căreia menționăm pe **Barbu Hoban**, autorul unui valoros manual de filozofie, amintit mai sus³⁶.

Dumeștii³⁷, o numeroasă familie de cărturari, din tată în fiu dascăli ai școlii din Șchei, din rândul cărora menționăm pe gocimanul³⁸ **Radu Duma**, care slujește școala în calitate de „jurat” al bisericii din Șchei, alcătuind și o *Cronologie* (o scurtă cronică a Șcheilor între 1292 și sec. al XVIII-lea) pe unul din catastifele bisericii, în care sunt consemnate toate valorile materiale ale bisericii. **Dimitrie Duma** scrie un *Miscelaneu* la 1754 cu întrebuintare școlară, iar **Ion Duma** scrie primul manual de *Psaltichie* la 1751, pe care îl tipărește la București, precum și mai multe *Miscelaneu* teologice. Cel mai cunoscut membru al acestei familii este **Radu Duma**. „Acest dascăl – spunea cronica anonimă – fiind cuvios și vrednic, multe cărți au tălmăcit și le-au scris latinește, grecește și sârbește, socotind fieștecăre din cei cu pricepere că mare dar are de la Dumnezeu...”³⁹. Angajat să

³⁴ N. N. State, *Înștiințări – Câteva capitole din trecutul românilor din Șcheii Brașovului*, Brașov, 1906, p. 36.

³⁵ Vasile Oltean, *Școala românească...*, p. 78-84.

³⁶ *Ibidem*, p. 88-94.

³⁷ *Ibidem*, p. 95-108.

³⁸ Gociman = epitrop (la biserică), din germ. Goottsmann.

³⁹ N. N. State, *op.cit.*, p. 39.

începe să învețe copiii școlii din Șchei „a ceti, a scrie, socoteala și îndreptarul legii”, Radu Duma slujește toată viața sa școala, realizând și *Catalogul dascălilor*⁴⁰. Lui i se atribuie traducerea *Halimei* (1001 de noți), terminată la 1786, precum și inițiativa de a traduce pentru prima dată Mineiul în limba română, reușind să traducă doar Mineiele pentru lunile septembrie și martie, celelalte fiind traduse și tipărite la Râmnic, de episcopii Chesare și Filaret. Traduce apoi din slavă *Livada duhovnicească sau Raiul nou*, la 1777, urmată de *Piatra smintelii*, tot o traducere din slavă terminată la 1780, urmată după șapte ani de *Piatra credinței*, cărți de înțelepciune creștină, încărcate de filozofie morală. Un alt miscelaneu conține *Teologia pastorală, Preoția sau îndreptarea preoților*, ca să amintim doar câteva din numeroasele cărți traduse și copiate de acest dascăl al școlii, din veacul al XVIII-lea.

Familia **Tempea**, prin cele șase generații de protopopi, a înscris valori deosebite pe tărâm școlar și spiritual pe tot parcursul veacului al XVIII-lea, constituind obiect de cercetare pentru Candid Mușlea, care le-a dedicat o monografie⁴¹. Remarcăm contribuția protopopului **Radu Tempea II (1691-1742)**, absolvent al școlii brâncovenești de la Câmpulung⁴², devenit dascăl al școlii din Șchei și apoi protopop, calitate în care scrie o *Evanghelie cu tâlc*, o valoroasă tălmăcire prelucrată a textelor biblice, lucrarea sa cea mai importantă rămânând *Istoria sfintei beseareci a Șcheailor Brașovului*, păstrată în manuscris în muzeul din Șchei⁴³, cunoscând două ediții ulterioare⁴⁴. Lucrarea sa istorică se înscrie în curentul iluminist al Școlii Ardelene, redând, în afara întâmplărilor locale, mărturii de frământare istorică din întregul spațiu românesc.

Radu Tempea V (1768-1824), după ce activează ca dascăl al școlii, devine protopop al bisericii și, totodată, cel de al doilea director al Școlilor Naționale Neunite din Transilvania (după brașoveanul Dimitrie Eustatievici), cu sediul la Sibiu. În această calitate reorganizează școala din Șchei sub forma unei „Școli capitale” (normale), cu trei clase, la care „afară de rânduile și știutele învățături, se mai învața limba (*sic!*) nemțească, ungurească și grecească”. Pe lângă aceasta, în suburbiul Tocilelor, tot în Șchei, se organizează o „școală trivială”, cu un singur dascăl, în persoana lui Nicolae Grid, care terminase cursurile pedagogice de la Cluj în limbile latină și maghiară. La școala din Șchei,

⁴⁰ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Catastif 58.

⁴¹ Candid Mușlea, *O dinastie de preoți și protopopi – Radu Tempea*, Brașov, 1939.

⁴² Vasile Oltean, *Antim Ivireanu și preoții ortodocși din Șcheii Brașovului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XXV (1976), nr. 2.

⁴³ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, fond *Carte Veche*, ms. 39.

⁴⁴ Sterie Stinghe, *Istoria sfintei beseareci a Șcheailor Brașovului – Manuscript de la Radu Tempea*, Brașov, 1899; Octavian Șchiu, Livia Bot, *Radu Tempea – Istoria sfintei beseareci a Șcheailor Brașovului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

ca „dascăl mare” este numit **Ioan Barac**, „carele va învăța gramatică pe prunci, ungurește și nemțește și pe lângă acestea și alte trebuincioase științe frumoase”, întrucât „știința filozoficească deplin au săvârșit-o”. Al doilea dascăl este **Mihăilă Munteanu** din Sibiu, „carele va învăța pruncii învățătura credinței, temeiurile cele dintâi ale limbii nemțești și ungurești, năravurile cele bune și alte trebuincioase, la al doilea clas învățături”. Pentru prima clasă este angajat **Zaharia Duma**, cu obligația „să învețe pruncii cunoscători de slove, pe slovenitori, pe cetitori, rumânește, grecește, nemțește și ungurește, împreună și a scrie și temeiurile cele dintâi ale aritmeticii, cântările bisericești și altele la clasul întâi trebuincioase cuvinte”⁴⁵.

Interesat să înființeze în Șchei și un curs al „învățăturii normalicești pentru candidații de dascălie și cantori”, așa cum făcuse antecesorul său, Dimitrie Eustatievici la Sibiu, Radu Tempea refuză, în 1804, inițiativa directorului Școlilor Naționale Neunite, Gheorghe Haines, de a organiza în Șchei o școală teologică și pedagogică, destinând banii existenți pentru punerea la punct a școlii normale din Șchei⁴⁶.

Până la înființarea gimnaziului șagunian din Brașov, școala din Șchei funcționează în structura organizatorică instituită de Radu Tempea V.

În veacul al XVIII-lea, la școala din Șchei sunt întrebuințate numeroase manuale, tipărite în spațiul național (Brașov, Sibiu, Snagov, Râmnic) sau în Imperiu (Viena). Dintre acestea menționăm:

Carte de lumină, cu drepte dovediri din dogmele bisericii Răsăritului, asupra dejghinării papistașilor, Snagov, 1699, o carte de dogmă a lui Maxim Peloponezianul, editată de mitropolitul muntean Antim Ivireanu sub patronajul voievodului Constantin Brâncoveanu „pentru ca să dea în dar pravoslavnicilor”. După înființarea gimnaziului, cartea este folosită și la acest institut de învățământ.

Bucoavnă pentru învățarea pruncilor, Râmnic, 1749, „întru care se cuprind buchele și slovele și cele 10 porunci și cele zece fericiri, cu tâlcuiala lor pe scurt”, editată de ieromonahul Lavrentie de la Râmnic, cu patronajul episcopului Grigore.

Învățătura creștinească, Blaj, 1756, tipărită de Dumitru Râmniceanu, sub patronajul episcopului Pavel Aron al Făgărașului, care cuprinde „întrebări și răspunsuri pentru procopseala școalelor”.

Bucvar sau începere de învățătură, destinat „celor ce vor să învețe carte cu slove slovenești”, Viena, 1771, cunoscând mai multe ediții ulterioare la Sibiu, Brașov, Blaj, București și Iași.

⁴⁵ Andrei Bârseanu, *op.cit.*, p. 12-13.

⁴⁶ Arhiva Muzeului Primei Școli Românești, Document 853/1803; vezi și Vasile Oltean, *Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului*, București, Editura Minerva, 1981, p. 49-50.

Ducere de mână către aritmetică sau socoteală, destinată „pruncilor românești, celor neuniți, ce învață la școalele cele mici”, tipărită bilingv (română-germană), la Viena, în anul 1777.

Bucoavnă pentru deprinderea pruncilor la cetanie și la temeiul învățaturii creștinești, Blaj, 1777, tipărită de Petru Popovici Râmniceanul, sub patronajul episcopului unit Grigore Maior.

Ducere de mână către cinstea și dreptatea, adecă la copiii rumânești neuniți, cei ce în școalele cele mici să învață spre ceteria rânduitei carte, Viena, 1777, tipărită bilingv (română-germană).

Ducere de mână către aritmetică sau socoteală pentru limba pruncilor românești, ce se învață la școalele cele mici, tipărită la Viena, în anul 1785, tot bilingv (germană-română).

Gheorghe Șincai, *Îndreptare către aritmetică – întâia carte*, Blaj, 1785, destinată „spre folosul tuturor școalelor normalicești a (sic!) neamului românesc”, scrisă bilingv (germană-română).

Bucoavnă pentru pruncii cei rumânești, carii să află în Marele Principatul Ardealului, Sibiu, 1788.

Ioan Molnar, *Gramatica germană-română*, Viena, 1788, retipărită la Sibiu în 1810 și 1823.

Ducere de mână către frumoasa scriere românească, Viena, 1792, „pentru întrebuintarea școalelor naționalicești românești”.

Alfavița sau Bucuavnă, Blaj, 1796, tipărită „pentru folosul și procopseala școalelor neamului românesc”⁴⁷.

Prezența acestor cărți la școala din Șchei, alături de cele mai vechi, ne oferă o imagine a nivelului înalt atins de învățământul timpului în Șchei la școala susținută financiar de biserică și negustorii locali, slujită de inimoșii dascăli prezentați mai sus.

Résumé

Dans une Histoire de l'enseignement en Roumanie, parue en 1893, l'existence de l'école roumaine de Șchei Brașovului (en Transylvanie) au XVIème siècle est confirmée comme „école slavone d'étude des humanités”, en ignorant la vérité qu'au XVIème siècle, par l'activité de l'imprimerie du fameux Coresi à Șchei Brașovului, la langue slavone était déjà remplacée par la langue roumaine, même dans les livres religieux.

⁴⁷ Vasile Oltean, *Școala românească...*, p. 126-131.

L'auteur de l'étude, bénéficiaire d'une vaste culture dans le domaine de l'histoire de l'enseignement, nous conduit à travers l'évolution de cet important foyer de culture. Il invoque deux arguments pour placer les débuts de l'enseignement roumain de Șcheii Brașovului plus tôt que l'on a pu déjà prouver: le premier, une récente découverte faite dans Șcheii Brașovului, un fragment d'un livre religieux appelé Omiliar, qui date depuis XIème-XIIème siècle, dont le contenu didactique est incontestable; le second, la chronique de l'église „Sfântul Nicolae” (Saint Nicholas) de Șcheii Brașovului, qui dit qu'en 1495 „on a bâti la sainte église et l'école”.

Une autre possible épreuve qui montre le niveau d'instruction des orthodoxes de Brașov est un document papal du Pape Boniface IX, daté le 15 décembre 1399, qui sollicitait que les chrétiens orthodoxes de Șchei qui savaient lire et écrire – enseignés par des „faux enseignants” – soient attirés au catholicisme, comme on l'avait déjà fait avec les chrétiens sujets des Evêchés de Milcov et d'Argeș.

L'article présente aussi l'évolution de l'Ecole de Șchei à travers les siècles, les livres y utilisés, des noms et des biographies des plus fameux enseignants qui y ont déployé leur activité.

Pro domo: Muzeul Arhivelor

VIRGILIU Z. TEODORESCU

După anul 1831, nou înființată instituție, Arhivele Statului, a avut misiunea, conform prevederilor Regulamentului Organic¹, să preia, să păstreze și să conserve documentele vechilor instituții desființate prin amplul proces de metamorfoză a societății românești. Din primele momente a fost necesară elaborarea regulamentelor care să definească² principiile călăuzitoare pentru luarea în evidență a documentelor, modul de depozitare a acestora, măsurile de conservare și cele care vizau folosirea pentru diversele activități (ce reclamau scoaterea și apoi reintegrarea documentelor la fondurile respective).

Concomitent s-a impus prezentarea către public³ a documentelor teaurizate, pe această cale ilustrându-se menirea instituției Arhivelor Statului de păstrătoare a mărturiilor trecutului.

Prezentarea publică a variatelor genuri de acte era preconizată pentru a obține o mai bună atitudine față de documentele elaborate la un moment dat, nu numai ca acte ale prezentului, dar și ca moștenire pentru viitorime. Înființarea D.G.A.S., ca urmare a evenimentelor anilor 1859-1861, a contribuit la o mai bună organizare a sistemului⁴, promovând noi măsuri pentru cunoașterea tezaurului arhivistic. A fost perioada când instituția a trecut la publicarea de

¹ *Regulamentul Organic al Moldovei*, Iași, Tipografia Institutului „Albina”, 1846, p. 209-210, capitolul VIII, *Divanul Domnesc*, art. 366; Constantin Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, Tip. „F. Göbl”, 1930, 23 p.; *Arhivele Statului – 125 ani de activitate, 1831-1956*, București, 1957, p. 11, 17 (în continuare: A.S. – 125).

² A.S. – 125, p. 28 și în continuare, 155.

³ La 18/30 noiembrie 1862, Grigore N. Manu formula propuneri pentru reorganizarea D.G.A.S., prevăzând înființarea și a unui Muzeu al Arhivelor Statului. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosar 218/1862, f. 241-242v.; *Regulamentul pentru organizarea Serviciului Arhivelor*, din 4 martie 1869, titlul II, capitolul II, *Secțiunea Istorică și Secretariat*, art. 12...îngrijirea...Muzeului de paleografie și sigilografie; *Legea pentru organizarea Arhivelor Statului din anul 1925*, art. 14, activitatea științifică; *Legea nr. 64*, din 5 aprilie 1932, art. 14.

⁴ Au fost formulate inclusiv apeluri publicate în presă prin care se solicita deținătorilor să ofere Arhivelor Statului documentele deținute. Tot pe această cale au fost popularizate persoanele care au oferit documente. La 1 iunie 1862, a fost promulgat *Decretul domnului Alexandru Ioan Cuza pentru aducerea la îndeplinire a unificării Arhivelor Statului*. Vezi: D.A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 534/1862, f. 74, 74v., 96.

documente și la organizarea primelor expoziții arhivistice⁵. Reacțiile provocate au fost concludente, noi documente fiind oferite de diverse persoane pentru a fi integrate în fondurile și colecțiile arhivelor⁶.

Atât în Regulamentul pentru organizarea Serviciului Arhivelor⁷ din 4 martie 1869 cât și în cel din 11 iunie 1872 au fost incluse prevederi referitoare la Muzeul de paleografie și sigilografie, a cărui activitate se dorea beneficia pentru viitor. Dezideratul, pentru a deveni realitate, impunea rezolvarea spinoasei probleme a localului Arhivelor Statului, iar conducătorii instituției⁸ au făcut numeroase demersuri în acest sens. Din păcate, nu s-a depășit stadiul elaborării de proiecte⁹ pentru viitorul edificiu. În tema încredințată arhitecților

⁵ La 15 noiembrie 1863 era întocmit proiectul planului de activitate al Arhivelor Statului pentru anul 1864. Sunt prevăzute măsuri referitoare la dezvoltarea bibliotecii și pentru organizarea unui Muzeu al Arhivelor Statului. Vezi: D.A.N.I.C., fond *D.G.A.S.*, dosarele 218/1862, f. 78v; 226/1862, f. 18-19v.; la 14/26 noiembrie 1864, Cezar Bolliac raporta Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice că era necesară executarea de mobilier: dulapuri pentru documente, rafturi pentru dosare, vitrine pentru sigilii și rarități paleografice. Vezi: D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dosar 524/1864, f. 439, 439v.

⁶ Septembrie 1864. Ca răspuns la apelul lansat de Cezar Bolliac, frații Ilie și Petre Preda au oferit Arhivelor Statului un document de la Matei Basarab, solicitând o traducere a lui. Vezi: D.A.N.I.C., fond *D.G.A.S.*, dosar 289/1864, f. 15.

⁷ Din 27 septembrie 1862, conform *Regulamentului de organizare a Arhivelor Statului*, se trecea la unificarea celor două instituții, devenită efectivă la 31 octombrie 1862. Vezi: *A.S. – 125*, p. 34 și anexa 27, p. 183-187, p. 193-196; D.A.N.I.C., fond *D.G.A.S. – Secția Secretariat*, dosar 1/1862, f. 255-257, titlul II, *Secțiunea Istorică și Secretariat*, art. 11, misiunea de a îngriji Biblioteca arhivei. Muzeul de paleografie și sigilografie; Constantin Moisil, *Arhivele Statului*, în „Boabe de grâu”, anul I, nr. 10, decembrie 1930, p. 592-601.

⁸ Amintim numai câțiva din cei care au făcut demersuri pentru obținerea spațiilor necesare Arhivelor Statului, din București: Grigore Alexandrescu, Grigore Bengescu II, Cezar Bolliac, Grigore N. Manu, Bogdan P. Hasdeu, iar de la Iași: Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, Sever Zotta, Gheorghe Ungureanu. Vezi: D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dosar 534/1862, f. 135, 135v.; intervenția din 13 iunie 1862, făcută de Grigore Bengescu II pentru ridicarea unui nou local al Arhivelor Statului, argumentând necesitatea unei construcții speciale și definitive pentru păstrarea documentelor și a înființării Institutului de paleografie națională, inclusiv spații pentru muzeu. Vezi: *Ibidem*, dosar 262/1862, f. 16-19v.

⁹ În a doua jumătate a secolului al XIX-lea problema a fost în atenția conducătorilor Arhivelor Statului. Vezi: Aurelian Sacerdoțeanu, *Proiecte pentru Palatul Arhivelor Statului*, București, 1940. Au fost antrenați la aceste misiuni arhitecții: Gaetano Burelli, Alexandru și Constantin Săvulescu, Nicolae Munteanu, Cristofi Cerchez, George

proiectanți au fost preconizate și spații pentru organizarea de expoziții. Evenimente extraordinare au afectat prevederile bugetare din anii respectivi, amânând pentru timpuri mai bune realizarea edificiului Arhivelor. Fie că au fost inundații, incendii, secete, invazii de lăcuste ș.a., toate cu urmări nefaste în starea recoltelor anilor respectivi, ele au impus renunțarea „pentru moment” la declanșarea lucrărilor de construcții, rămânând ca în condiții mai bune intenția să fie concretizată. La începutul secolului al XX-lea a fost numit la conducerea Arhivelor Statului profesorul Dimitre Onciul¹⁰. Acesta a înțeles că dezideratul înaintașilor, datorită amplorii investiției reclamate, era irealizabil. Ca atare, a preferat să treacă la o acțiune eșalonată¹¹ pe ani de muncă, dar cu eficiență finală, atât pentru Arhivele Statului cât și pentru soarta ansamblului Mihai Vodă, care găzduia instituția.

Arhivele Statului, direcție generală în cadrul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, au recurs la serviciile unor valoroși arhitecți ai epocii, mulți cu experiență chiar în domeniul restaurării monumentelor istorice, activitatea lor anterioară desfășurată în Comisiunea Monumentelor Istorice fiind

Duca, Iulius Magni, Ion Mincu, Alouis Pierre Blanc, George Sterian, Alexandru Băicoianu, Nicolae Gabrielescu, Petre Antonescu. Vezi: *A.S. – 125*, p. 73, 74, 78.

¹⁰ *Dimitre Onciul* (7 ianuarie 1856, Straja, jud. Suceava – 20 martie 1923, București, înmormântat la Cernăuți). Studii la Cernăuți și Viena, doctor în istorie, activitate didactică, profesor universitar, membru și președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, membru și președinte al Comisiei consultative heraldice, membru și președinte al Academiei Române, director general al Arhivelor Statului de la 1 aprilie 1900 și până la încetarea din viață. Vezi: Ștefan Ștefănescu, *Dimitre Onciul*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 244-245; Mihail Fănescu, *Dimitre Onciul*, în *Figuri de arhiviști*, București, D.G.A.S., 1971, p. 201-227; Virgiliu Z. Teodorescu, *Dimitre Onciul, protector al izvoarelor trecutului poporului român*, în „Revista Arhivelor”, anul LXXI, vol. LVI, nr. 2, 1994, p. 199-205.

¹¹ Eșalonarea (1900-1915) a permis abordarea următoarelor lucrări: la latura de vest, la parter, depozite, iar la etajul I serviciile D.G.A.S. și, în construcția adosată, locuința directorului general; în latura sudică a fost amenajată o nouă intrare pe sub o nouă clopotniță; latura nordică a fost adaptată pentru birouri, sală de ședințe, depozite; tronsonul de pe latura estică, până la clopotniță (fostul palat domnesc), atât parterul cât și etajul I au fost adaptate pentru depozite. Concomitent cu aceste lucrări au fost eliminate, prin demolare, clădirile degradate de pe laturile de sud și est, fosta trapeză și fostul arhondaric, pentru a asigura terenul pe care urma să fie ridicat palatul Muzeului Arhivelor Statului. Informații concludente se află în fondul D.G.A.S., dosarele: 757/1900; 763/1901; 768/1902; 775/1903; 781/1904; 787/1905; 793/1906; 799/1907; 811/1909; 820/1910; 826 bis/1911; 833/1912; 856/1915.

relevantă în acest sens. Cristofi Cerchez¹², Nicolae Gabrielescu¹³, Alexandru Băicoianu¹⁴ și Petre Antonescu¹⁵ au fost cei care, analizând starea fizică a

Ansamblul istoric Mihai Vodă.

Fațada interioară – latura sudică – intrarea în Muzeul Arhivelor

¹² Cristofi Cerchez (5 iulie 1872, București – 15 ianuarie 1955, București, cimitirul Ghencea). Studii de arhitectură la Milano, Italia, realizări și în domeniul valorificării stilului neoromănesc, contribuind la reușita restaurării unor ansambluri arhitectonice printre care și cel de la Mihai Vodă. Vezi: Paul Constantin, *Dicționar universal al arhitecților*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 67; fond D.G.A.S., dosarele: 781/1904; 787/1905; 793/1906; A.S. – 125, p. 78.

¹³ Nicolae Gabrielescu (1854-1926, Panciu). Studii de arhitectură, realizări și în domeniul restaurărilor vechilor edificii, inclusiv fosta mănăstire Mihai Vodă. Vezi: Paul Constantin, *op.cit.*, p. 120-121; Andrei Pippidi, *În ajunul înființării Comisiunii. Rolul lui Nicolae Gabrielescu*, în „Revista Monumentelor Istorice”, București, anul LXI, nr. 2, 1992, p. 72-75; A.S. – 125, p. 78.

¹⁴ Alexandru Constantin Băicoianu (1859, București – 1929, București, cimitirul Bellu). Studii de arhitectură la Paris, arhitect diriginte al construcției Ateneului Român, contribuții la refacerea ansamblului Mihai Vodă. Vezi: Paul Constantin, *op.cit.*, p. 35; fond D.G.A.S., dosar 781/1904; A.S. – 125, p. 78.

¹⁵ Petre Antonescu (29 iunie 1873, Râmnicu-Sărat – 22 aprilie 1965, București, cimitirul Bellu). Studii de arhitectură la Paris, discipol al lui Ion Mincu, promotor al stilului neoromănesc, carieră didactică universitară, membru al Academiei Române, publicist. Pentru ansamblul Mihai Vodă a proiectat și coordonat lucrările pe șantier pentru ridicarea palatului Muzeului Arhivelor Statului. Vezi: Petre Antonescu, *Clădiri, construcții, proiecte, studii*, București, Editura Tehnică, 1965, planșele referitoare la proiectul muzeului; Paul Constantin, *op.cit.*, p. 22-23; A.S. – 125, p. 78.

clădirilor din compunerea ansamblului, au stabilit ce se putea restaura și adapta funcționalităților Arhivelor Statului și unde se impunea demolarea, datorită stadiului avansat de degradare. Proiectele fiind avizate, s-a trecut eşalonat la abordarea lucrărilor, pe parcursul anilor premergători Primului Război Mondial.

În toate aceste demersuri, directorul general Dimitre Onciul a fost o prezență activă. Problemele ivite erau operativ rezolvate. Astfel, într-un semnificativ raport¹⁶, el preconiza ca fațada exterioară a edificiului, predilect cea de pe latura vestică, să fie decorată cu elemente care să evoce episoade din istoria neamului românesc. Avea în vedere, în mod deosebit, stemele române în evoluția lor. Limitele sumelor alocate n-au permis realizarea și a unei asemenea intenții. În contextul prefacerilor, au fost înlăturate ruinele fostei trapeze¹⁷, ale arhondaricului¹⁸, ale clădirilor care adăposteau spitalele militare¹⁹, mica școală de chirurgie²⁰, muzeul antropologic²¹, toate din interiorul inelului mănăstirii, care încadra biserica Sf. Nicolae²² a fostei ctitorii a lui Mihai Viteazul. Și în exteriorul acestui inel s-a îndepărtat o serie de atenanse ruinate, care fuseseră în

¹⁶ În raportul din 29 martie 1906, Dimitre Onciul propunea ce trebuie inclus în repertoriul evocator al trecutului acestui edificiu istoric. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosar 793/1906, f. 52-54v.

¹⁷ Pentru demolare, antreprenorul arhitect Ștefan Catzianu propunea conducerii Arhivelor Statului ca angajații săi să realizeze operațiunea, urmând ca el să primească materialele rezultate. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosar 833/1912, f. 122. *Trapeză* – sală într-o mănăstire unde se servește masa în comun.

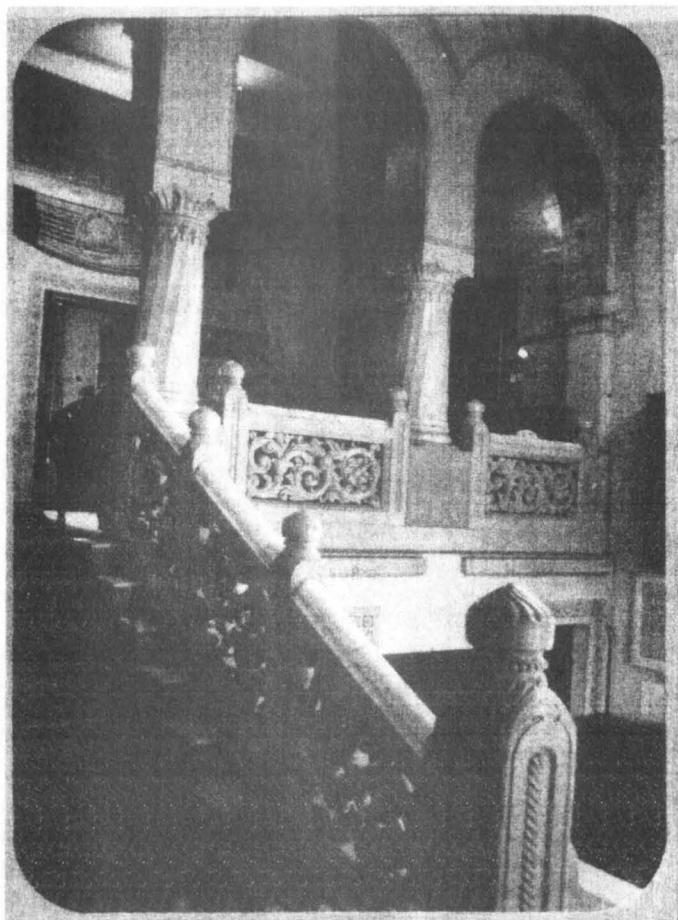
¹⁸ *Arhondaric* – spațiul bine definit în compunerea unei mănăstiri, rezervat pentru găzduirea oaspeților. La mănăstirea Mihai Vodă se afla pe latura vestică, flancat de clopotniță și trapeză.

¹⁹ Inițial organizate de armatele ruse în timpul prezenței lor, ca urmare a campaniilor împotriva trupelor otomane în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, ulterior anului 1831 devenind spital pentru tânăra oștire a Țării Românești. Vezi: G. Barbu, *Carol Davila și timpul său*, București, Editura Științifică, 1958, p. 103 și în continuare; idem, *File dintr-o istorie necunoscută*, București, Editura Militară, 1969, p. 170 și în continuare; Virgiliu Z. Teodorescu, *Din istoria medicinei: Dr. Carol Davila-remember*, în „Noutatea Medicală”, București, nr. 2, 2003, p. 60; idem, *Simboluri de for public ale cinstirii dedicate dr. Carol Davila*, în loc. cit., p. 61-74; idem, *Bucharest Legend and History. Monument of Carol Davila*, în „Downtown magazine”, București, nr. 11, mai 2003, p. 14.

²⁰ G. Barbu, *Arta vindecării în Bucureștii de odinioară*, București, Editura Științifică, 1967, p. 277, fotografia clădirii școlii de mică chirurgie.

²¹ Muzeul de antropologie a fost constituit de dr. Carol Davila, pentru a servi procesului de învățământ al școlii.

²² Florentina Dumitrescu, *Biserica Mihai Vodă*, București, Editura Meridiane, 1969, 30 p. + 39 fotografii + bibliografie.

*Vedere interioară. Scara și holul Muzeului Arhivelor,
construite de arhitectul Petre Antonescu*

trecut anexele²³ gospodărești ale mănăstirii. Vatra fostei trapeze și, parțial, a arhondaricului au fost rezervate pentru viitorul Muzeu al Arhivelor Statului.

²³ Raportul din 16 ianuarie 1913, prin care se propunea exproprierea terenurilor limitrofe ansamblului Mihai Vodă. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosar 840/1913, f. 10, 10v, 19.

Dialogurile lui Dimitre Onciul cu arhitectul Petre Antonescu l-au ajutat pe proiectant să înțeleagă intențiile comanditarului și, ca atare, în proiectul²⁴ întocmit pentru edificarea palatului s-a asigurat circuitul viitorilor vizitatori. Ca linie arhitecturală, autorul a demonstrat²⁵ că stăpâna atât elementele ce reprezentau o noutate în arhitectură, cât și o bună cunoaștere și preluare a tradițiilor vechii arhitecturi românești, pe care le-a valorificat pentru a defini specificul arhitecturii secolului XX. Concret, pentru interioarele palatului, arhitectul Petre Antonescu a prevăzut arcade, ancadrame de uși și boltiri, volumetrie, bolți, diferențe de înălțime, toate bucurându-se de o bună funcționalitate, aerare, iluminare și chiar sonorizare. Mai mult, la finisarea interioarelor, holurilor și sălilor au fost folosite decorațiuni inspirate de ornamentele vechilor edificii mănăstirești sau domnești, precum și de miniaturile documentelor secolelor trecute. Interioarele și exterioarele edificiului sugerau privitorului un amplu palat în care s-au unit elementele de arhitectură moldovenească (acoperișuri cu variație de înălțime, arcade) cu goticul transilvan al unor arce și cu stilul brâncovenesc. Ca măsură de protecție împotriva focului

²⁴ Proiectul a preconizat o construcție cu demisol, parter, etajul I, iar în zona răsăriteană și un spațiu la etajul II. Diferențele de înălțime, care valorificau și înclinația terenului, confereau palatului o notă impunătoare. Clădirea, privită dinspre exterior din zona sudică, permitea să fie remarcate ferestrele etajului I. Privind dinspre est, se vedeau ferestrele demisolului, care în această zonă era parterul clădirii, precum și cele ale etajelor I și II (arcate erau ferestrele demisolului și ale etajului I). Accesul la cel de al doilea hol asigura pătrunderea la demisol, la etajele I și II. Accesul principal asigura, la parter, intrarea la garderobă și instalațiile sanitare, precum și la scările care urcau la etajul I, unde, dintr-un hol, se asigura legătura cu camera birou, sala mare de expoziție și cea mică, legătura cu scara doi. Tot din acest hol, un coridor conducea la micile încăperi înșirate până la turnul de la intrare din latura sudică. În concluzie, în compunerea inițială se aflau trei săli, precum și alte multe camere de mici proporții. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosarele 826 bis/1911, f. 32, 32v., 46, 56, 57, 59, 70, 71, 71v.; 840/1913, f. 26, 26v., 27, 27v., 28, 28v., 34, 34v.; 848/1914, f. 31, 31v., 32, 32v., 43.

²⁵ În deceniul în care a proiectat palatul Muzeului Arhivelor Statului, arhitectul Petre Antonescu realizase proiectele pentru palatul Ministerului Lucrărilor Publice, casa Oprea Soare, palatul Prefecturii județului Dolj, din Craiova, ș.a., construcții în care a integrat numeroase elemente din arhitectura veacurilor anterioare. Prin modul de îmbinare a obținut fericite soluții, iar prin modul de realizare a asigurat trăinicia acestor lucrări. Receptiv la noile soluții constructive, a folosit, printre altele, betonul armat. Este printre primii care, în proiectele sale, a folosit elemente standardizate, care îi asigurau operativitate în etapele de lucru. A acordat o atenție constantă gradului de seismicitate al zonei, trasând o serie de directive ce s-au verificat, în timp, de seismele din anii 1940 și 1977.

s-au folosit tâmplărie metalică la ferestrele exterioare și paviment mozaicat portofiolit.

Atenția cu care s-a construit acest edificiu, fiecare etapă fiind coordonată de arhitect, care a fost și diriginte²⁶ de șantier, a condus la obținerea unui bun rezultat. Predilect ne referim la bolta sălii mari, prima construcție publică de mari proporții realizată din beton armat care s-a dovedit, pe parcursul anilor, și mai ales la marile seisme, a avea un grad ridicat de rezistență. Calitatea acestei construcții s-a constituit într-o experiență preluată și în cazul altor edificii. În momentul aplicării dispoziției de demolare a construcției²⁷, ea a trebuit să fie dinamitată. Atenție s-a acordat proiectării și realizării ușilor de la sala mare, a mobilierului²⁸ specific, folosindu-se și în aceste cazuri elemente decorative inspirate de lucrările predecesorilor.

²⁶ A fost una din preocupările permanente ale arhitectului Petre Antonescu de a urmări și dirija colectivele de constructori care dau definitivare proiectelor sale, având pe această cale garanția lucrului bine făcut. Amintim, în acest sens, lucrările desfășurate pe parcursul anilor 1921-1926 pentru realizarea Arcului de Triumf din București.

²⁷ O primă vizită la ansamblul istoric Mihai Vodă a fost întreprinsă de familia Ceaușescu în ziua de 9 martie 1977, în jurul orei 18, când, pătrunzând în curte, i s-a pus generalului-maior Ionel Gal fireasca întrebare: „Ce a fost, ce este aici?”. Ar fi fost normal să le fie oferite răspunsuri ample, care să-i convingă de importanța pe care a avut-o acest ansamblu în decursul secolelor. Au primit un scurt și timid răspuns, care le-a provocat fireasca reacție, plecând rapid spre alte obiective. Am asistat la acest moment penibil și împreună cu cei prezenți am înțeles că s-a pierdut un rar prilej de a se pleda în avantajul acestei moșteniri. Au trecut anii de incertitudini și în vara anului 1984, atunci când N. Ceaușescu realiza săptămânal vizite de „lucru” pe șantierul Casei Republicii, a revenit la ansamblul Mihai Vodă. Și în acest caz întrebarea a fost repetată, acum „beneficiind” de un prompt răspuns al unei persoane aflate în grupul de „tovarăși” care-l însoțeau. A intervenit un vicepreședinte de la Primăria Municipiului București (tov. Nencioiu?) care, în calitate de „bun cunoscător”, a afirmat: „Tovarăși, aici a fost o mănăstire de maici”. Nu putem reproduce și modul de exprimare insinuantă și eronată; afirmația a fost, însă, convingătoare pentru ca să se dispună înlăturarea acestui ansamblu. Neîntrebat direct, personajul a considerat că trebuie să țâșnească, oferind o asemenea prezentare. De această dată nefiind prezent, evenimentul mi-a fost relatat de colegul care preluase conducerea muzeului. Am pomenit aceste episoade pentru a se înțelege câtă răspundere ne apasă atunci când suntem implicați în luarea unor hotărâri privind soarta unui monument istoric.

²⁸ Dimitre Onciul a solicitat arhitecților proiectanți și dotarea spațiilor interioare, în care publicul avea acces, cu mobilier care să fie realizat în manieră tradițională românească, urmând să fie expresia preluării și transmiterii simbolurilor încorporate ca elemente decorative. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosarele 793/1906, 805/1908, 811/1909, 826 bis/1911, 833/1912, 848/1914, 787/1905, 737/1905.

Pentru iluminarea sălii mari s-au preconizat²⁹ lămpi amplasate pe pereții laterali, a căror lumină incandescentă era dirijată spre boltă, de unde se difuza în spațiul încăperii, însă ideea a fost ulterior abandonată, pentru ca la lucrările din 1955 să fie introdus iluminatul cu lămpi fluorescente, suspendate³⁰ în tavanul boltit.

O altă idee care n-a ajuns să se materializeze a fost cea a vitraliilor³¹ care urmau să sugereze, prin scenele tratate, o istorie a cancelarilor, a preocupării pentru păstrarea documentelor. Și în acest caz, evenimentele ulterioare au întârziat și apoi au înlăturat inițiativa.

Mobilierul³², constând din vitrine, dulapuri, mese, scaune, a fost confecționat din lemn de stejar, ornamentat cu decorațiuni inspirate de vechile piese din palatele voievodale, mănăstiri etc.

Lucrările de construcție au fost declanșate în anul 1911 și au continuat până în anul 1914 când, la izbucnirea războiului, clădirea era inclusiv pictată³³. Evenimentele anilor 1916-1918 au blocat finalizarea care să-i permită lui Dimitre Onciul deschiderea muzeului.

Facem mențiunea că inițiatorul acestui edificiu³⁴ în anii primului deceniu al secolului XX concepute muzeul și ca un depozit model, în care să fie

²⁹ Viitoarele amplasamente se recunoșteau cu ușurință prin modul cum a fost realizată rețeaua de alimentare, respectiv, în zonele intermediare dintre ferestrele mari, unde se aflau dozele și diblurile pentru montarea lămpilor electrice, proiectate a avea aspectul de torță, faclă, masală.

³⁰ Instalația realizată în anul 1955 a fost totalmente inestetică și mai ales ineficientă, bolta fiind în umbră. Cu ocazia lucrărilor de renovare din anul 1969 am renunțat la acest amplasament, atașând lămpile pe boltă, lumina fiind reflectată de aceasta.

³¹ Modul de execuție a tâmplăriei metalice, cu tije de prindere a viitoarelor vitralii, era, în acest sens, concludent.

³² Mobilierul a fost conceput pentru fiecare spațiu, fiind funcțional, ușor de întreținut, rezistent și în concordanță cu ambientul oferit de celelalte realizări. O primă și bună experiență a fost dobândită cu prilejul participării, ca expozanți, la ampla manifestare din Parcul Carol I, în anul 1906, când, pentru modul de prezentare a pieselor de tezaur arhivistic, Arhivele Statului au fost onorate cu medalia de aur, conferită de comisarul Expoziției Jubiliare, dr. Constantin I. Istrati. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosarele 793/1906, f. 71; 811/1909, f. 203, 203v., 207, 207v.

³³ O mențiune făcută pe relieful arcadei sălii mari consemnează numele realizatorului primei picturi de sălilor: „J. Petersen, 1914”. Exemplul a fost mobilizator și pentru urmași, care au avut ulterior de lucru: „Restaurat de maeștrii Crețu Gh. și Bandac Petre, Buc., 1956”, „Restaurat de maeștrii Ene Gheorghe, Chiricuță C-tin, Pila R., 1966, Olteanu”. Vezi: D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosarele 848/1914, f. 195, 351, 355.

³⁴ Documentarea lui Dimitre Onciul și a colaboratorilor a permis cunoașterea modului cum alte țări au realizat prezentarea către public a propriilor tezaure arhivistice.

prezentate publicului cele mai importante fonduri și colecții. Acestui scop îi erau destinate spațiile de la demisolul clădirii³⁵. În ultimii ani ai vieții, Dimitre Onciul a renunțat la această formulă, mulțumindu-se doar cu expoziții în care să fie reunite documente-mărturii referitoare la anumite tematici. Problema deschiderii Muzeului Arhivelor Statului a fost în atenția conducerii³⁶ instituției în anii 1919-1924. Anumite dificultăți financiare, soarta tezaurului arhivistic evacuat în Moldova³⁷, predat Rusiei pentru păstrare și care nu era încă recuperat de la noile autorități au condus la amânarea momentului inaugurării muzeului.

Organizatorii Congresului Internațional de Bizantinologie găzduit de România în anul 1924 au inclus în program o vizită la Arhivele Statului, prilej de prezentare, în spațiul muzeului³⁸, a unei expoziții cu mărturii concludente privind moștenirea culturală de sorginte bizantină. Era mijlocul prin care se ilustra rolul teritoriului românesc de purtător și continuator al culturii bizantine. Acțiunea a mobilizat atât energii din Arhivele Statului, cât și din afară, mulți deținători ai diverselor genuri de valoroase piese oferindu-le pentru expunere. Satisfacțiile, pentru organizatori, au fost deosebit de mari. Piese expuse, documente, țesături, icoane, artă plastică, mic mobilier, toate au fost indubitabil relevante demonstrând că definiția „Bizanț după Bizanț” este pe drept cuvânt reală.

Prin proporțiile construcției, a spațiilor care urmau să fie gazda compartimentelor preconizatului Muzeu al Arhivelor Statului, aceasta reprezintă o unitate distinctă, de anvergură, pentru începutul secolului al XX-lea.

³⁵ Înzestrarea cu mobilier de depozit a acestor spații, camere și coridor, a servit pentru depozitarea de arhivă până la demolarea clădirii. În anii '60 aici au fost păstrate o parte din documentele Serviciului Regiunii București.

³⁶ Preocupare pentru Dimitre Onciul și Alexandru Lapedatu, ea a fost concretizată de Constantin Moisil.

³⁷ Cele mai semnificative documente din tezaurul Arhivelor Statului au fost ambalate și transportate în refugiu în Moldova, de unde, în condițiile presiunii militare, au fost evacuate în Rusia. Vezi: Virgiliu Z. Teodorescu, *Slujitori ai arhivelor din România: Profesorul Gheorghe Nedioglu – schiță de portret*, în „Revista Arhivelor”, anul LXIX, vol. LIX, nr. 4, 1992, p. 415-426; *Tezaurul României la Moscova – Documente 1916-1917*, selectate, adnotate și comentate de Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu, Constantin Calafeteanu, coordonare și studiu introductiv de Viorica Moisuc, București, Editura Globus, 1993; Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese – articole, cuvântări, amintiri*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.

³⁸ Varietatea exponatelor obținute de la terți deținători a oferit posibilitatea de a fi ilustrată ideea de moștenire culturală de sorginte bizantină.

La realizarea expoziției a fost cooptat colecționarul-muzeograf George Olszewski³⁹. Rezultatele obținute în anul 1924 au impus, însă, și o grăbire a integrării palatului în viața culturală a Capitalei⁴⁰. O primă măsură în acest sens a fost stabilirea datei inaugurării localului. Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului⁴¹, după consultarea tuturor factorilor, a hotărât ca inaugurarea să aibă loc la 1 mai 1925. Demersurile întreprinse⁴² au facilitat reuniunea oficialităților, a oamenilor de știință și cultură, a personalului arhivelor, colecționarilor, reprezentanților presei în incinta palatului Muzeului Arhivelor Statului. Astfel, moștenirea preluată de la Dimitre Onciul și Alexandru Lapedatu a fost pentru profesorul Constantin Moisil, membru corespondent al Academiei Române, unul din obiectivele majore pe care le abordase la preluarea misiunii. Ne referim la tripticul: „Revista Arhivelor”⁴³, Școala de Arhivistică și

³⁹ *George Olszewski* (25 aprilie 1889, București – 5 august 1943, București). Studii la București, Viena, Mitwald – Austria, inginer, colecționar, muzeograf, publicist, director onorific la Muzeul Arhivelor Statului, director al Muzeului „Toma Stelian”, organizator de expoziții în țară și în străinătate, membru al Societății „Ateneul Român”, al Societății Numismatice Române. Vezi: „Anuarul Ateneului Român pe anul 1943”, București, 1944, p. 17; Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuții la un portret de muzeograf: George Olszewski*, în publicația „Citadela”, Cerașu. Prahova.

⁴⁰ În acei ani se conjugau interesele Arhivelor Statului cu cele naționale, inclusiv cu cele ale orașului București, de a promova actul cultural în condițiile realizării Marii Uniri.

⁴¹ *Constantin Moisil* (8 decembrie 1876, Năsăud – 20 octombrie 1958, București, cimitirul Bellu). Studii la Năsăud, București, doctor în istorie, activitate didactică, numismatică la Cabinetul numismatic al Academiei Române, președinte al Societății Numismatice Române (1933-1958), specialist în arhivistică, sigilografie, heraldică, director general al Arhivelor Statului (1923-1938), publicist, membru de onoare al Academiei Române. Vezi: Constantin Preda, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 225-226; *Omagiu profesorului Constantin Moisil*, în „Revista Arhivelor”, vol. III/2, nr. 8, 1939, p. 185-462; *100 de ani de la nașterea lui Constantin Moisil*, articole semnate de E. Poștăriță, Al. Matei, A. H. Golimas, D. Berindei, M. Dogaru, Șt. Hurmuzache, I. Burlacu, V. Z. Teodorescu, El. Dima, Z. Petre, în „Revista Arhivelor”, anul LIV, vol. XXXIX, 1977, nr. 1, p. 76-92. La sărbătorirea din 12 noiembrie 1939 au luat cuvântul: Aurelian Sacerdoțeanu, Nicolae Bănescu, gen. Grigore Constandache, Ion Adrieșescu, Mihai Popescu, Ilie Bărbulescu, Henri Stahl, Ilie Țabrea, Scarlat Lambrino și Constantin Moisil. Vezi: „Buletinul Muzeului Militar Național”, București, anul III, nr. 5-6, 1939-1940, p. 159-165.

⁴² S-au făcut numeroase demersuri pentru a obține sumele necesare finalizării dotării și amenajării expoziției din cadrul muzeului.

⁴³ Constatăm o primă preocupare pentru editarea unui periodic al Arhivelor Statului încă din secolul al XIX-lea. Constantin Moisil a reușit să asigure apariția „Revistei

Paleografie⁴⁴ și Muzeul Arhivelor Statului, cărora le-a acordat cuvenita atenție în anii de activitate, exemplul personal de participare la viața acestora fiind un concludent catalizator al energiilor celor ce i-au fost colaboratori.

George Olszewski, remarcat încă din anul 1919, prin modul cum a participat la organizarea expoziției⁴⁵ sub auspiciile Ligii Culturale, pentru a evidenția tradițiile armatei române, a dat proba de foc la organizarea expoziției pentru Congresul de Bizantinologie, când, pe lângă mărturiile puse la dispoziție de Arhivele Statului, a inclus piese din diverse colecții, inclusiv ale sale personale. Pentru a asigura realizarea acestor expoziții și un program adecvat, Arhivele Statului au detașat, în cadrul muzeului, doi tineri angajați: Mihai

Arhivelor” în decursul deceniilor cât a condus instituția. Această serie a acoperit perioada anilor 1924-1947. O nouă serie a fost reluată din anul 1958.

⁴⁴ Profesorul universitar Dimitre Onciul realiza cursurile de paleografie în incinta Arhivelor Statului, documentele fiindu-le studenților materia primă de studiu, de la grafie la instituțiile evidențiate în conținutul acestora. Cei ce i-au fost „elevi” au făcut ca acest învățământ să urce pe noi trepte concretizate prin înființarea Școlii de paleografie. Denumirea, programa, diplomele au cunoscut o evoluție ascendentă. Vezi: *O nouă instituție culturală: Școala de arhivari paleografi organizată pe lângă Direcția Generală a Arhivelor Statului*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul VII, nr. 1661, 10 octombrie 1924, p. 2; cursurile începeau la 1 noiembrie și aveau o durată de doi ani; D.A.N.I.C., fond D.G.A.S., dosar 936/1925, f. 12, borderou cu plata diurnelor personalului Școlii practice de arhivari paleografi, luna decembrie 1924; C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XIX, București, Editura Librăriei Universale Alcala et Co., 1931, p. 550-564, Regulamentul Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie din 10 iunie 1931. Vezi și Legea de organizare a Arhivelor Statului din 15 iulie 1931; A.S.-125, p. 64-66, la 28 noiembrie 1924 a fost Școala practică de arhivari-paleografi; la 30 mai 1931, Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie; ca urmare a aplicării reformei învățământului din anul 1948, a fost promovată la gradul de Institut de arhivistică, dar la 9 septembrie 1950 acesta a fost desființat, din acel moment arhivistica fiind o disciplină predată la Facultatea de Istorie. Vezi: Traian Rus, Ioana Burlacu, *Școala de Arhivistică*, în „Revista Arhivelor”, anul XII, nr. 1, 1969, p. 135-150; Constantin Moisil, *Din istoria Școlii de Arhivistică*, în „Hrisovul”, nr. 1, 1941, p. 11-12; Ion Cojocaru, *Școlile tehnice și de specialitate din statul român, 1864-1918*, București, 1971, p. 235, referință la învățământul arhivistic din secolele XIX-XX; A.S. – 125, p. 64.

⁴⁵ Expoziția de la Școala „Clemența”, edificiu situat pe actuala stradă C. A. Rosetti, a fost deschisă la 6 iulie 1919, organizată sub coordonarea Ligii Culturale și a armatei. Experiența dobândită a condus la susținerea necesității efective a unui viitor muzeu militar. Vezi: T. Udrea, *Muzeul Militar Central*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 383.

Regleanu⁴⁶ și Virgil Arbore⁴⁷. Pentru varietatea temelor abordate în perioada anilor 1926-1935, expozițiile au fost permanent reîmprospătate⁴⁸, atrăgând astfel atenția publicului. Prima expoziție a fost deschisă la 28 martie 1926, iar modul de organizare a fost conceput de George Olszewski.

Pentru aniversarea a 10 ani de la Marea Unire a fost pregătită o amplă expoziție care, însă, a fost deschisă abia în anul 1929⁴⁹.

Spațiul Muzeului Arhivelor Statului a devenit loc de desfășurare a numeroase manifestări cultural-științifice. Aici și-au desfășurat lucrările Societatea Numismatică Română⁵⁰, Societatea „Bucureștii Vechi”⁵¹,

⁴⁶ Mihai Regleanu (26 octombrie 1905, Voinești, jud. Iași – 26 septembrie 1979, București, cimitirul Bolovani, Ploiești). Studii de teologie și arhivistică, paleograf și arhivist la Arhivele Statului. Vezi: Damaschin Mioc, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 281. La începutul carierei a colaborat la organizarea Muzeului Arhivelor Statului. Vezi: Mihai Regleanu la 60 de ani, în „Revista Arhivelor”, anul VIII, nr.2, 1965, p. 338-339.

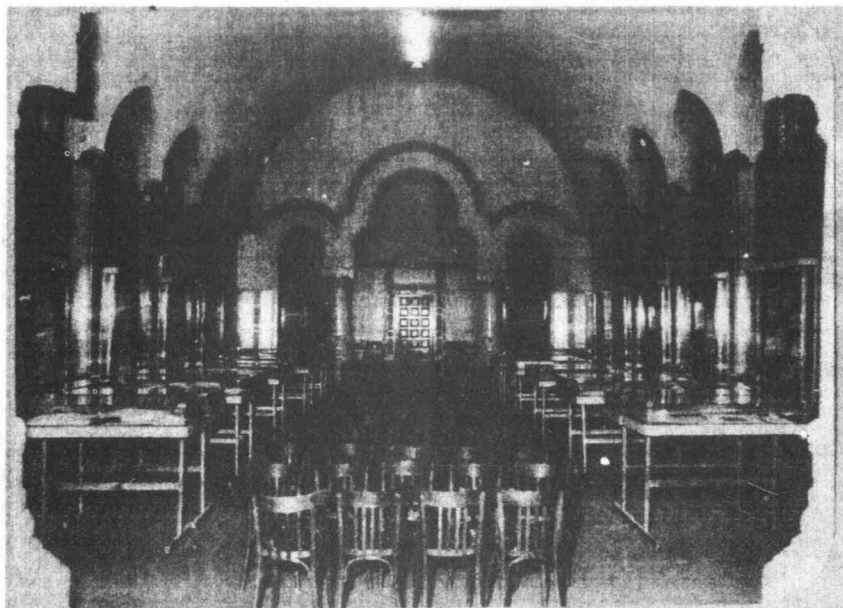
⁴⁷ Virgil Arbore, în anii tinereții, a fost angajat la Arhivele Statului; bogată activitate didactică, în perioada anilor 1939-1948 a fost director al Liceului „Gheorghe Șincai” din București, autor al unor valoroase manuale școlare.

⁴⁸ Practic, spațiile muzeului au fost folosite pentru organizarea de variate expoziții. Exemplificăm cu acțiunea dedicată „Zilei Cărții”, din 20 mai 1933, când la muzeu au fost expuse cărți, documente, stampe. Vezi: „Boabe de grâu”, București, anul IV, nr. 6, iunie 1933, p. 337.

⁴⁹ Pentru marcarea a 10 ani de la Marea Unire au fost preconizate ample manifestări, dar doliul național a impus amânarea lor. Muzeul Arhivelor Statului a găzduit o bogată expoziție. Vezi: „Revista Arhivelor”, anul II, nr. 4-5, 1929, p. 453.

⁵⁰ Societatea Numismatică Română (S.N.R.), înființată în anul 1903, a avut în persoana lui Constantin Moisil un neobosit cercetător, preocupat de studierea și publicarea informațiilor referitoare la evoluția monedei și a medaliei românești, relații cu alte centre de batere. Ca apreciere a bogatei activități, membrii societății l-au onorat cu funcția de președinte. Vezi Ilie Țabrea, *Opera științifică a lui Constantin Moisil*, București, Cartea Românească, 1939, 13 p., extras din „Revista Arhivelor”, anul III, nr. 8, 1939; idem, *Constantin Moisil, pionier al numismaticei românești*, București, Editura Științifică, 1970, 158 p. + 6 f. ilustrații.

⁵¹ Societatea istorico-arheologică „Bucureștii Vechi” și-a formulat, din 1919, aria preocupărilor. Dezideratele au fost abordate treptat, conducând la rezultate care au facilitat inaugurarea și îmbogățirea patrimoniului Muzeului Municipiului București. Cei ce s-au reunit au reușit ca prin cercetări să depisteze informații, relicve referitoare la trecutul multimilenar al acestei vetre de locuire umană. Membrii au avut în perioada de funcționare a Muzeului Arhivelor Statului o bună gazdă, atât pentru reuniunile de comunicări, cât și pentru expozițiile care oglindeau rezultatele cercetărilor întreprinse. Vezi: „Revista Arhivelor”, anul II,

Muzeul Arhivelor, vedere interioară. Sala mare, destinată spațiilor de expunere și manifestărilor cultural-științifice

Comisia Heraldică⁵² ș.a.

În momentul restituirii arhivei românești evacuate în anul 1917 în

nr. 4-5, 1929, p. 454, prezentarea programelor. A fost editat chiar și un periodic: „Bucureștii Vechi”. În nr. I-V, 1930-1934, Constantin Moisil a publicat, în cadrul rubricii *Contribuții la istoria Bucureștilor: I. București și împrejurimile la mijlocul veacului al XVII-lea; II. Primul sfat orășenesc al Bucureștilui, 1831*.

⁵² Comisiunea Consultativă Heraldică, constituită în conformitate cu legea din 23 iunie 1921 pentru uniformizarea sigiliilor folosite de autoritățile administrative, trecută sub autoritatea Ministerului de Interne, și-a desfășurat activitatea în perioada anilor 1921-1930, fiind condusă, inițial, de către Dimitre Onciul și apoi de Mihai Săulescu. Vezi: D.A.N.I.C., fond *Comisiunea Consultativă Heraldică*, inv. 1066, având 92 u.a. Peste ani, sub patronajul Academiei Române – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, la 2 aprilie 1971 a fost constituită Comisia de heraldică, genealogie și sigilografie având ca obiectiv cercetările în domeniile respective. Vezi: *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 358-359. Cercetătorul Dan Cernovodeanu a realizat *Bibliografia heraldicii românești*, București, 1977, care, în cele X + 89 p., prezintă preocupările înaintașilor în acest domeniu.

Rusia⁵³, conducerea Arhivelor Statului a adoptat o soluție considerată la momentul respectiv provizorie, dar care a durat timp de două decenii. În anul 1935, ca urmare a tratativelor româno-ruse, Nicolae Titulescu a obținut acordul Rusiei Sovietice ca să restituie României fondul arhivistic. Acesta a fost transportat⁵⁴ cu vasul „Principesa Maria” la Constanța, de unde cele 1455 de lăzi au fost aduse la București și depozitate în spațiul Muzeului Arhivelor Statului. Se preconiza, în primul moment, că se va proceda la degajarea muzeului prin repartizarea, la fonduri, a documentelor restituite. Faptul că locul acestora fusese, însă, ocupat de alte documente preluate între timp a făcut ca noile venite să nu poată fi reintegrate. Ca atare, timp de 20 de ani, spațiul Muzeului Arhivelor Statului a găzduit această arhivă, înlăturând astfel posibilitatea ca în incinta muzeului să mai fie organizate acțiuni expoziționale.

În această perioadă, Arhivele Statului au organizat expoziții prin preocuparea Școlii de Arhivistică. Amintim, în acest sens, expoziția din anul 1942 realizată de Ion-Radu Mircea, al cărei catalog a fost inclus în volumul *Lecții de deschidere*⁵⁵. Că problema expozițiilor era în atenția conducătorilor Arhivelor Statului o demonstrează și faptul că în programa de învățământ a Școlii Superioare de Arhivistică și Paleografie a fost predat un curs de muzeografie⁵⁶, care includea și aplicații practice. Evoluția școlii până la calitatea de institut de grad universitar a permis să aibă chiar o secție de pregătire a viitorilor muzeografi. Aplicarea reformei învățământului a dus la suprimarea institutului, în anul 1949 și, ca atare, în următorii ani activitatea expozițională a fost blocată până în anul 1956.

Momentul „Arhivele Statului 125” a fost marcat printr-o suită de măsuri organizatorice care au antrenat numeroase resurse umane și materiale. Pe baza unui plan de acțiune s-a procedat din timp la evacuarea a două spații ale muzeului. S-a trecut la ample lucrări de renovare a localului, de înzestrare cu

⁵³ Încă din anul 1918, România a făcut demersuri diplomatice pentru recuperarea tezaurului evacuat în Rusia. Restituirea a fost blocată de regimul bolșevic, prin invocarea a diverse pretexte care să ducă la o tergiversare perpetuă a problemei. În al patrulea deceniu, convorbirile dintre Nicolae Titulescu și Maksim M. Litvinov au facilitat restituirea documentelor.

⁵⁴ La 14 iunie 1935, osemintele lui Dimitrie Cantemir și cele 1455 de lăzi cu arhivă au fost aduse la Constanța. Vezi: „Almanahul Adevărul și Dimineața pe 1936”, București, p. 334; D.A.N.I.C., fond *Dudu Velicu*, dosarele 1015, 1252, 1257, 898.

⁵⁵ *Lecții de deschidere*, București, 1942, p. 129-156, expoziție organizată cu prilejul deschiderii cursurilor anului de studiu.

⁵⁶ Cursul de muzeografie era, inițial, menit a oferi cursanților noțiuni care să le faciliteze în viitor organizarea unor expoziții cu documentele deținute; *A.S. – 125*, p. 66.

mobilier specific⁵⁷ pentru activitatea expozițională. În anul 1957, a fost deschisă o expoziție arhivistică⁵⁸ în care au fost prezentate publicului valori din tezaurul Arhivelor Statului. Interesul manifestat de vizitatori a determinat ca această expoziție să capete caracter de permanență.

Supravegherea și prezentarea expoziției au fost asigurate atât de personalul din cadrul Serviciului de Folosire, cât și de alte compartimente ale Arhivelor Statului. A fost o experiență benefică, implicând anumite comportamente în raporturile cu publicul vizitator. Cu timpul, a fost desemnată o persoană care să răspundă efectiv de problemele care le impunea o asemenea activitate⁵⁹. Astfel, anul 1964 a fost momentul când subsemnatul am preluat această muncă⁶⁰.

Am considerat prioritară problema reîmprospătării și completării numărului de exponate, o măsură minimală, dar foarte necesară. Concomitent, am făcut demersuri pentru realizarea unor expoziții temporare⁶¹, formulă prin care arătăm că se poate realiza o legătură permanentă cu vizitatorii. Începutul l-am făcut cu o expoziție documentară *Ion Creangă*⁶².

Spațiul modest rezervat custodelui a devenit gazdă pentru asemenea expoziții. În anii care au urmat, rezultatele obținute au fost argumentele care ne-au ajutat să obținem și alte spații din incinta muzeului și chiar să ne extindem, treptat, și în restul ansamblului⁶³.

⁵⁷ Au fost confecționate vitrine orizontale (lemn, mătase, sticlă), vitrine verticale (metal, sticlă) rabatabile.

⁵⁸ A.S. – 125, p. 131, expoziție deschisă la 27 aprilie 1957; Mihail Fănescu, *Documente din expoziția organizată de D.G.A.S. cu ocazia centenarului Unirii Țărilor Române*, în „Revista Arhivelor”, 1959, nr. 1, p. 135-146.

⁵⁹ Programul de vizitare, între orele 10-18, care presupunea prezența și în zi de duminică, a constituit o dificultate pentru persoanele care erau obligate să-l respecte fără a avea pasiune pentru activitatea cu publicul vizitator.

⁶⁰ Angajat în luna martie 1964, după perioada de „școlarizare” în ale regulamentelor am preluat această muncă.

⁶¹ Expoziția permanentă, valoroasă prin documentele semnificative pe care le reunea, nu putea fi un mijloc de mediatizare a muzeului și, ca atare, am făcut demersuri pentru a obține avizul organizării expozițiilor temporare. Vezi: Varvara Vâlceanu, *Expoziția arhivistică a D.G.A.S.*, în „Revista Arhivelor”, anul V, nr. 1, 1963, p. 267-284.

⁶² Expoziția *Ion Creangă* a evidențiat în mod deosebit contribuția marelui povestitor ca autor de manuale școlare, cadru didactic și inspector metodist, cu misiunea de a împărtăși din experiența dobândită în decursul anilor, relațiile cu Mihai Eminescu.

⁶³ Într-o primă etapă, a fost obținut spațiul care era în relație cu scara a doua a clădirii muzeului, apoi au fost în atenție spațiile din zona nordică a ansamblului, inclusiv

Expozițiile temporare au devenit o formulă de adresare curentă în concordanță și cu calendarul aniversărilor, comemorărilor, evocărilor anuale, reținând atenția mijloacelor de popularizare în rândul publicului. O serie de evenimente de mare amploare au impus ca întregul spațiu al muzeului să fie gazdă a unor expoziții temporare. Aceste situații au dus la renunțarea menținerii, în spațiul central, a expoziției permanente. Mai mult, pentru organizarea și a altor forme de manifestări cu publicul în incinta muzeului, s-a procedat la amenajarea ad-hoc a spațiului⁶⁴, a redistribuirii mobilierului. Menționăm că am optat⁶⁵ pentru manifestări în care vârsta și gradul de receptivitate primau, oferind participanților o varietate de acțiuni: seri muzeale, șezători, întâlniri cu personalități, conferințe, lansări de carte, concursuri „Cine știe răspunde”, simpozioane, sesiuni de comunicări științifice.

În compunerea actului informativ, pe lângă contribuțiile celor care au prezentat comunicări, am asigurat și momente recreative, în partea a doua a programului, constând în recitaluri de poezie, concerte corale sau instrumentale⁶⁶.

O altă ipostază a Muzeului Arhivelor Statului a fost aceea de gazdă a unor manifestări internaționale. Un exemplu l-a constituit Masa Rotundă a conducătorilor de Arhive reuniți la București⁶⁷, în toamna anului 1969, pentru a dezbate probleme curente ale activității arhivistice. Interesul manifestat pentru expozatele care făceau referință la istoria fiecărei țări participante, ca și pentru istoria ansamblului Mihai Vodă ne-a confirmat că se pot obține rezultate prin organizarea unor expoziții și manifestări conjuncturale, valorificând bogatul

sala de ședințe, pivnița din latura vestică, coridorul de la etajul I, din latura sudică (parțial).

⁶⁴ Din momentul când s-a trecut la organizarea de manifestări în spațiul sălii mari, acesta a fost conceput ca un adevărat teatru elisabetan, procedându-se la readaptarea lui în funcție de genul acțiunii. Aceste expoziții și manifestări au oferit participanților posibilitatea de a fi atât beneficiari ai actului cultural științific, cât și furnizori de mărturii elocvente.

⁶⁵ La modă fiind organizarea de manifestări la care să ai prezenți oameni de toate vârstele, am preferat să abordez diferențiat tema, pe contingente de vârstă și de nivel de pregătire, astfel că, prin modul de adresare-receptare să fim într-o fericită relație cu participanții. Mai mult, atunci când era vorba de cei tineri, în program integram aportul acestora la evocarea respectivă.

⁶⁶ Cu contribuții valoroase ale actorilor, muzicienilor, formațiunilor corale; amintim, în acest sens, pe actorul Dinu Ianculescu, corul „Pro Muzica”, dirijat de prof. univ. Iovan Mică etc.

⁶⁷ *Cronica A XI-a Conferință Internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor*, 23-27 septembrie 1969, în „Revista Arhivelor”, anul XII, nr. 2, 1969, p. 285-294.

tezaur arhivistic al României. Un alt exemplu l-a constituit reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie⁶⁸. A fost un bun prilej de a face cunoscute atât caracteristicile sigiliilor românești în evoluția lor, cât și prezența în Arhivele românești a documentelor emenate în diverse țări, relevând varietatea reprezentărilor heraldice. Totodată, s-a evidențiat activitatea de confecționare, prin folosirea diverselor tehnologii, a reproducerilor de pe asemenea sigilii. Acțiunea găzduită în anul 1979 s-a constituit și ca o repetiție generală pentru examenul anului 1980, când România a găzduit amplă manifestare a Congresului Internațional de Istorie, Muzeului Arhivelor Statului revenindu-i nobila misiune de a organiza o bogată expoziție de documente⁶⁹, cu referință la istoria României și la relațiile cu alte țări. Semnificativă a fost și prestația pentru Congresul Internațional de Istoria Tehnicii, găzduit de România în anul 1981, prilej de prezentare a numeroase mărturii documentare referitoare la evoluția tehnicii, la contribuții românești în variate domenii de promovare a unor soluții remarcabile, precum și interesul manifestat în decursul anilor pentru asemenea rezolvări⁷⁰.

Prin modul de depistare, selectare, expunere a mărturiilor referitoare la temele abordate, acțiunile respective s-au bucurat de o atenție deosebită din partea participanților.

Muzeul Arhivelor, în calitate de muzeu național⁷¹, a participat la organizarea unor expoziții în localități din țară. Amintim, în acest sens, expozițiile organizate la Bacău (*Nicolae Iorga* – 1965⁷²; *Vasile Alecsandri* –

⁶⁸ Maria Dogaru, *Expoziția internațională de sigilografie*, în „Revista Arhivelor”, anul LVI, vol. XLI, nr. 3, 1979, p. 345-349. Expoziția a fost organizată în luna septembrie 1979.

⁶⁹ Ioana Burlacu, *Activități ale Arhivelor Statului prilejuite de cel de al XV-lea Congres Internațional de științe istorice*, în „Revista Arhivelor”, anul LVII, vol. XLII, nr. 3-4, 1980, p. 396-397.

⁷⁰ Ana-Cristina Halichias, *Contribuția Arhivelor Statului din R. S. România la desfășurarea lucrărilor congresului*, în „Revista Arhivelor”, anul LVIII, vol. XLIII, nr. 4, 1981, p. 424-426, referință la expoziția organizată în incinta Muzeului Arhivelor.

⁷¹ La organizarea expoziției documentare s-a avut în vedere evidențierea istoriei scrisului, a cancelariilor, instituțiilor emitente, personalităților care au desfășurat activitate în arhive.

⁷² Expoziția *Nicolae Iorga* a fost organizată în holul central al Casei de Cultură din Bacău. Prin amplasamentul edificiului în centrul orașului, prin manifestările incluse, expoziția atrăgea zilnic numeroase persoane care au avut prilejul să cunoască mărturiile expuse.

1966⁷³), Suceava (*Putna 500* – 1966⁷⁴), Năsăud (*Centenar George Coșbuc* – 1966⁷⁵), Timișoara (expoziție permanentă la sediul Arhivelor Județului Timiș – 1985⁷⁶), *Brăila 625* (1992⁷⁷).

În acest context considerăm necesar să explicăm metamorfoza denumirii muzeului. Dacă în vremea predecessorilor lui Dimitre Onciul și chiar în timpul lui prezentau publicului numai valorile teaurizate de Arhivele Statului, urmașii acestora au recurs la integrarea în expoziții și a mărturiilor care, la momentele respective, erau componente ale unor arhive sau colecții particulare, astfel că după anul 1926 definiția de Muzeul Arhivelor Statului nu mai era în concordanță cu realitatea, în condițiile în care se făcea, adeseori, apel la mărturiile deținute de terțe persoane. Cu această realitate s-a confruntat și subsemnatul după 1964, când, în expozițiile temporare, am apelat la deținătorii de înscrisuri, medalii, insigne, numismatică, filatelie ș.a. Astfel am ajuns la concluzia că era necesar să

⁷³ Expoziția *Vasile Alecsandri* a beneficiat, la Bacău, de condițiile menționate mai sus.

⁷⁴ Expoziția a fost organizată în colaborare cu Muzeul Județean Suceava, s-a bucurat de un generos spațiu de expunere (930 m.p.) și o bună conlucrăre a tuturor factorilor care au contribuit la amenajarea ei. Răsunetul a fost deosebit, reacțiile numerosului public reprezentând o răsplătă pentru munca depusă. Concomitent cu coordonarea organizării expoziției am participat, în calitate de consultant, la realizarea filmului documentar *Putna 500* (regizori Sergiu Huzum, Octav Ioniță, Studioul cinematografic de actualități „Alexandru Sahia” București). Vezi: cronică *Expoziția Putna 500*, în „Revista Arhivelor”, anul IX, nr. 2, 1966, p. 199-200. Menționez că la data întocmirii cronicii am redactat circa 18, dar au apărut doar două. Explicația: intervenind, în luna august 1966, Consfătuirea de la București a partidelor comuniste și muncitorești, s-a impus o revizuire a raporturilor cu bisericile din țările respective, astfel că și regimul din România a trebuit să realizeze o aparentă răcire în relațiile cu Biserica Ortodoxă.

⁷⁵ Expoziția *George Coșbuc* a fost dedicată centenarului nașterii poetului și a fost organizată în incinta Muzeului din Năsăud. Amploarea evenimentului a permis preluarea a trei săli mari, în care au fost reunite mărturii din arhive, biblioteci, colecții particulare, precum și creații ale artiștilor plastici inspirați de opera poetului. Integrată în suita de manifestări, expoziția a reunit, în zilele sărbătoririi centenarului, o numeroasă participare. Vezi: Ion Rusu, *G. Coșbuc*, în „Revista Arhivelor”, anul IX, nr. 2, 1966, p. 201-204.

⁷⁶ Expoziția a fost concepută ca o expoziție permanentă, la parterul localului Arhivelor Statului din jud. Timiș. A fost realizată cu participarea efectivă a Muzeului Banatului. Vernisajul a avut loc în aprilie 1985, oferind spre cunoaștere semnificative mărturii care evidențiau valoarea tezaurului deținut, precum și modul cum evenimentele prezentate se conjugau cu episoade din istoria națională și locală.

⁷⁷ Organizată în incinta Clubului Polițiștilor, expoziția a oferit deținătorilor tezaurului arhivistic brăilean posibilitatea de a evidenția evoluția localității, reflectată în stampe, iconografie, ilustrații, publicații.

renunțăm, în cazul muzeului, la denumirea de „Statului”. Ne-am bucurat timp de două decenii (1965-1984) de participările colecționarilor particulari⁷⁸, aceștia fiind onorați că valorile deținute de ei puteau fi cunoscute de publicul larg. Astfel, în anul 1967, la organizarea expoziției „Mărăști, Mărășești, Oituz”, pe lângă mărturiile cu referință la actele de eroism ale apărătorilor gliei, componente ale fondului instituției organizatoare, am beneficiat de o serie de scrisori ale unor combatanți, corespondență cu familiile⁷⁹, reflectând stările sufletești, interesul pentru situația celor lăsați acasă.

Raporturile cu colecționarii⁸⁰ au condus la o diversificare a genurilor de expozate folosite, la un grad sporit de atractivitate a manifestărilor, constituindu-se, totodată, într-o formulă de evidențiere a mărturiilor trecutului, oferind spre cunoaștere tezaurul din Fondul Arhivistic Național, cât și un prilej de dialog cu posesorii de arhive, determinându-i⁸¹ pe aceștia să ofere, ca donații sau achiziții, mărturiile deținute. Faptul că prin intermediul Muzeului Arhivelor aceste persoane au ajuns la Arhivele Statului este notabil și, mai ales, de reținut și în prezent, considerând ca imperioasă necesitatea de a face acum, la cumpăna veacurilor și a mileniilor, să renască Muzeul Arhivelor pentru ca pe această cale istoria instituției Arhivelor Statului, a cancelariilor, a scrisului, a modului de validare a formularului, a miniaturisticii să fie cunoscute ca sacru patrimoniu național.

Evenimente anterioare sărbătoririi a 50 de ani de existență a Muzeului Arhivelor, în anul 1976⁸², experiența dobândită pe parcursul anilor m-au determinat, încă din 1969, să prevăd pe termen lung o serie de acțiuni care să integreze muzeul în cadrul Centrului național de cinstire și evocare a lui Mihai Viteazul. În acest sens, am întocmit o documentație pentru preconizatele secțiuni în cadrul Muzeului Arhivelor.

Facem mențiunea că ansamblul istoric Mihai Vodă (clopotnița, biserica, pivnița, reprezentative pentru finalul de veac XVI⁸³, restul zidurilor cu

⁷⁸ Din cei mulți care, pe parcursul anilor, au fost colaboratori constanți, amintim în acest context pe Eugen Teodoreanu și George Buzdugan.

⁷⁹ Scrisori din colecția *Filip Segal*, din București.

⁸⁰ Evoluția raporturilor cu colecționarii particulari a facilitat situația ca la lansarea temei și a termenului de realizare a unei expoziții să primesc de la aceștia mărturiile ce le dețineau cu referiri la problema preconizată.

⁸¹ Pe această cale, arhive ale artiștilor plastici Paul Molda, Ioan Schmit Faur, ale poetului Iustin Ilieșiu ș.a. au fost achiziționate de Arhivele Statului.

⁸² „Revista Arhivelor”, anul LIII, vol. XXXVIII, nr. 4, 1976, p. 364-380.

⁸³ Relicve care au cunoscut evoluția, inclusiv cercetările și restaurările din secolul XX, sub auspiciile Comisiei Monumentelor Istorice. Vezi: „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”.

modificările survenite în timp⁸⁴, precum și construcțiile secolului XX⁸⁵) putea găzdui acest preconizat Centru național, care să reunească tot ceea ce, pe parcursul anilor, a făcut referință la epoca și personalitatea voievodului, domn unificator de neam și țară.

De la documentele emenate din cancelaria lui Mihai Viteazul și din cele străine contemporane lui, la mărturiile ulterioare, care-i evocau faptele, la modul cum s-au transmis în conștiința urmașilor, toate acestea urmau să fie reunite și puse la dispoziția celor interesați de a ști ce au făcut predecesorii pentru evocarea faptelor domnitorului unificator.

Aici, literatura istorică, cea beletristică (pentru copii și maturi), filmul (documentar și artistic), muzica (toate genurile), artele plastice, filatelia, costumele, armamentul, fortificațiile, așezările umane ș.a. se puteau constitui într-un panteon al cinstirii bravului erou, deziderat care n-a putut să devină realitate. La sfârșitul anului 1983, am fost îndepărtat de la conducerea muzeului⁸⁶, primind însărcinări care vizau activitatea expozițională în teritoriu.

A urmat anul 1984, când s-a hotărât soarta ansamblului istoric Mihai Vodă. Dacă, după anul 1977, când s-a dispus trecerea la proiectarea și edificarea Casei Republicii, prin metamorfozarea unei mari zone limitrofe fostei vetre a Arsenalului Armatei, primele etape de proiectare și avizare au preconizat⁸⁷ păstrarea ansamblului istoric Mihai Vodă, ulterior, după a cincea etapă, s-a dispus, de către „conducerea superioară de partid și de stat”, îndepărtarea acestuia.

Pentru atenuarea reacțiilor provocate⁸⁸ de demolările din București, și nu numai, s-a impus ca măsură, care s-a dovedit înșelătoare, translatarea⁸⁹ bisericii

⁸⁴ La vechile construcții s-a intervenit, în unele cazuri, cu ample modificări pe parcursul anilor. Au fost realizate chiar și completări. Cităm cazul locuinței pentru directorul general al Arhivelor Statului, donjonul de la punctul de convergență a laturii de nord cu cea de vest, toate având, prin preocuparea și competența arhitecților, o linie care a oferit ansamblului nota de unitate.

⁸⁵ Ca lucrări distincte, din secolul XX, care au completat ansamblul amintim turnul-clopotniță de pe latura sudică, palatul Muzeului Arhivelor Statului, casa parohială.

⁸⁶ Măsură adoptată de conducerea D.G.A.S.

⁸⁷ D.A.N.I.C., Fototecă, Album cu fotografiile proiectelor premergătoare ridicării edificiului Casei Republicii.

⁸⁸ Demolările întreprinse pentru a conferi Capitalei un nou aspect urbanistic și arhitectural au fost realizate fără a respecta tezaurul arhitectural și artistic, fără o preocupare de a prezerva monumentele evocatoare ale trecutului, ale valorilor transmise până la noi.

și a clopotniței, iar restul ansamblului a fost dinamitat, pentru a permite buldozerelor să înlăture popina pe care fusese ridicat acest ansamblu. Încă o dată a biruit ignoranța și servilismul, înlăturându-se posibilitatea găsirii unei soluții de coabitare între această sacră relictă și noua Casă a Republicii. Mai mult, cu trâmbițe și surle s-a mediatizat⁹⁰ măsura salvatoare adoptată și ce fericită reamplasare se asigură bisericii și clopotniței. S-a vorbit chiar și de o zonă de protecție în jurul acestora, pentru a se respecta prevederile în vigoare referitoare la monumentele istorice. Dacă translatarea a fost o reușită tehnică, locul și modul de amplasare s-au dovedit a fi o profanare a noțiunii de monument istoric.

Restul ansamblului, inclusiv palatul Muzeului Arhivelor, a fost demolat⁹¹ prin dinamitare. Cât de ușor ne-am despărțit de un valoros edificiu, care, incluzând soluții remarcabile, ca proiect și execuție, conferea construcției caracteristicile școlii românești de arhitectură a acestui veac! Să nu uităm faptul că în Capitala României, la început de veac XX, au fost inițiate și concretizate numai trei proiecte menite anume să găzduiască muzee: Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”⁹², Muzeul Național „Carol I”⁹³, care astăzi

⁸⁹ Translatare efectuată de echipa de specialiști coordonată de ing. Eugen Iordăchescu, autorul proiectului brevetat. Vezi: Eugen Iordăchescu, *Translatarea construcțiilor*, București, Editura Tehnică, 1986.

Operațiunile realizate în cazul bisericii și clopotniței de la Mihai Vodă, prezentate de: arhitecții Lidia Anania, Cecilia Luminea, Livia Melinte, Ana-Nina Prosan, Lucia Stoica, Neculai Ionescu-Ghinea, *Bisericile osândite de Ceaușescu, București 1977-1989*, București, Editura Anastasia, 1995, p. 72-74, text și fotografii redând diversele momente ale translării.

⁹⁰ Corneliu Vadim Tudor a asigurat cititorii publicației „Săptămâna” că monumentele – biserica și clopotnița – vor fi integrate într-o spațioasă piață, bucurându-se de optime condiții pe noua vatră de amplasare. Timpul a demonstrat falsitatea celor afirmate. Cele două relicve ale fostului ansamblu se află înghesuie între blocuri, cu o distribuție neconformă cu axul care exista între clopotniță și biserică.

⁹¹ Sunt impresionante fotografiile realizate discret, pe parcursul anilor 1985-1986, de către fostul arhivist Mircea Voiculescu, acesta, cu amabilitate, punându-le la dispoziția celor care, ulterior anului 1990, au elaborat diverse lucrări. Câteva au fost reproduse în „Revista Arhivelor”, anul LXVII, vol. XLV, nr. 1, 1990, coperta și la rubrica *Evocări*: Virgiliu Z. Teodorescu, *Ansamblul monumental istoric și de arhitectură Mihai Vodă*, p. 3-13.

⁹² Clădirea muzeului, realizată între anii 1904-1906 după concepția lui Grigore Antipa și proiectul ing. Rocco, de la Direcția Pescăriilor, a fost inaugurată la 24 mai 1908. Vezi: I. Lepși, *Muzeul Național de istorie naturală*, în „Boabe de grâu”, anul II, nr. 1, ianuarie 1931, p. 8-20; București - *călușa Capitalei și a expoziției*, p. 36; D.A.N.I.C., Fototecă I 818; Constantin Kirîțescu, *Portrete*, București, 1985, p. 174; Aristide Ștefănescu, *Ghidul Muzeelor*, București, Editura Sport-Turism, 1984, p. 50-53.

adăpostește Muzeul Țăranului Român, și construcția de la Mihai Vodă pentru Muzeul Arhivelor Statului! Celelalte muzee create pe parcursul anilor au fost adăpostite în edificii (case, palate) adaptate⁹⁴ noilor funcționalități.

Regretabil, în cazul ansamblului istoric Mihai Vodă și predilect al muzeului, este faptul că înainte de momentul demolării nu s-au făcut fotografii și filmări privind arhitectura, pictura ș.a.

În condițiile mutării patrimoniului aflat la Muzeul Arhivelor, la începutul anului 1985, s-au dispersat componentele în diverse locuri. În lunile care au urmat, am încercat să le recuperăm⁹⁵, însă n-am reușit în totalitate. Mai mult, în condițiile anului 1986, când deja eram transferat în cadrul Serviciului de Metodologie și Control, piesele adăpostite la demisolul clădirii din Complexul Militari au fost supuse unui aspru proces de „selecționare” după criterii nemuzeografice, care a dus la îndepărtarea multora din exponatele adunate în decursul anilor, folosite la organizarea de expoziții și alte manifestări cultural-științifice. A fost un act premeditat, cu intenția de a nu se mai permite să se vorbească în viitor despre Muzeul Arhivelor. Factorii de decizie n-au intervenit pentru a stopa o asemenea agresiune. Dureros, dar așa a fost.

Acum se pune problema: este necesar un Muzeu al Arhivelor? Personal, consider că da. Argumentez pornind de la amintirile deziderate ale înaintașilor⁹⁶, dar mai ales de la necesitatea ca acum și în viitorul apropiat să stăpânim procesul de rapidă metamorfoză a societății, care tinde la o neglijare a relicvelor

⁹³ *Muzeul de artă națională „Carol I”* a fost conceput ca o grandioasă construcție ridicată eșalonat, pe parcursul a mai multor decenii. Piatra de fundație a fost pusă la 17 iunie 1911, în prezența principelui Ferdinand și a membrilor familiei princiare, a reprezentanților vieții politice și științifice. Proiectul a fost elaborat de arh. Nicolae Ghica-Budești, care a și coordonat lucrările de construcție. Funcționalitățile clădirii au fost diferite de la deceniu la deceniu. Vezi: „Calendarul Minerva 1913”, București, p. LXXVIII; Fr. Șirato, *Muzeul de artă națională „Carol I”*, în „Boabe de grâu”, București, anul III, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1932, p. 74-87.

⁹⁴ Cu excepția muzeelor memoriale și a caselor-muzee, restul instituțiilor muzeale au fost amplasate în clădiri care au avut anterior alte funcționalități. A se vedea situația Muzeului Național de Istorie a României, Muzeului Militar Național, Muzeului Literaturii Române, Muzeului de Istorie și Artă al Municipiului București ș.a.

⁹⁵ În momentul evacuării am primit misiunea de a reuni fostele componente ale Muzeului Arhivelor. Rezultatul a fost necorespunzător, determinat de dispersarea lor la diverse depozite, iar spațiul obținut la demisolul unui pavilion din Complexul Militari a fost afectat de inundațiile și de aburul degajat de țevile sparte ale rețelei de termoficare.

⁹⁶ Deziderate formulate în prevederile regulamentare, demersurile făcute către factorii de decizie ai timpului.

trecutului⁹⁷, o ignorare a importanței acestora în studierea și elaborarea de lucrări cu caracter istoric. Se vorbește astăzi, ca și ieri, de o lucrare care să trateze sintetic istoria României. Se ignoră însă faptul că elaborarea unei asemenea lucrări de anvergură este rodul unei operațiuni de sintetizare a tot ceea ce se cunoaște ca istorie locală și de analiză critică a tuturor acestor izvoare. Ca atare, monografiile despre sate, comune, văi, județe, provincii istorice sunt „cărămizile” viitorului edificiu – tratatul de istorie. Este însă elementar și plauzibil: nu avem „cărămizile”, nu avem cu ce construi edificiul dorit. Ceea ce a fost preocuparea generațiilor din secolul al XIX-lea trebuie să redevină misiune și pentru actualele generații de istorici. Muzeul Arhivelor poate fi, în acest sens, orientat să ofere vizitatorilor mărturii care să clarifice ce și cum păstrăm din arhivele create de terțe instituții, întreprinderi etc.

De asemenea, Muzeul Arhivelor poate cultiva în rândul vizitatorilor respectul pentru relicvele trecutului, constituindu-se și în stimulent pentru potențiali ofertanți în vederea completării Fondului Arhivistic Național.

Pentru noile generații de istorici, ca și pentru publicul larg, informațiile oferite în mod nemijlocit pot constitui un benefic îndrumător.

Nutrim speranța că o analiză atentă va contribui la adoptarea măsurilor necesare renașterii Muzeului Arhivelor, la reintegrarea lui în muzeografia românească, având nu numai un rol informațional, dar și de formare a unei atitudini salvatoare pentru soarta arhivelor.

Résumé

Chercheur et amateur passionné des musées, V. Z. Teodorescu fait un plaidoyer pour un futur musée des archives, en remémorant sa vaste expérience personnelle en tant que muséographe et organisateur du musée des archives. Ce musée a fonctionné dans le complexe architectural monastique Mihai Vodă, qui est tombé victime de l'enthousiasme démolisseur du régime communiste.

L'auteur est convaincant dans son argumentation pour la nécessité d'une renaissance du musée des archives, conformément à la mission même des archives: préserver et faire connaître au public le patrimoine archivistique national. Les deux institutions, archives et musée, lui semblent d'ailleurs parfaitement complémentaires,

⁹⁷ Comportament care se manifestă ca ceva firesc, într-o etapă de tranziție de la vechea la noua societate.

même si l'existence du musée des archives roumaines n'a pas été matérialisé qu'après la Grande Guerre, quand les Archives de l'État ont pu mobiliser (sous la direction de Dimitre Onciul) des ressources matérielles et les admirables énergies des plus importants architectes de l'époque: Cristofi Cerchez, Nicolae Gabrielescu, Alexandru Băicoianu et Petre Antonescu.

L'ensemble muséal Mihai Vodă, dont l'auteur nous offre une description détaillée, a accueilli de grandes manifestations scientifiques: l'exposition dédiée à l'héritage byzantin dans la culture et l'histoire roumaines, à l'occasion du Congrès International de Byzantinologie (1924), la célébration de 10 ans de la Grande Union. Le musée a également accueilli des séances de la Société Numismatique Roumaine, de la Société des Amis de Bucarest, de la Commission Héraldique.

À partir de 1964, quand il devient directeur du musée, l'auteur nous raconte sa contribution à la variation des activités du musée, par des actions diverses: soirées musicales, rencontres du public avec les personnalités culturelles, des conférences, des présentations de livres, des concours, des symposiums, des exposés scientifiques etc. La série d'expositions thématiques a été continuée à l'occasion des Congrès internationaux tenus à Bucarest: sceaux roumains (1979), documents concernant les relations diplomatiques de la Roumanie (1980), l'évolution de la technique et des contributions roumaines (1981).

Un changement de la dénomination du musée a eu des effets favorables pour son activité: le Musée des Archives de l'État, devenu Musée des Archives, a pu attirer plusieurs contributions des particuliers à l'enrichissement du patrimoine archivistique expose.

Un episod din preliminariile Răscoalei lui Horea

IOAN MIRCEA

Investigarea documentelor de epocă¹ și a literaturii de specialitate² ne determină să opinăm că, în cadrul scrisorilor pe care Tiron Dragoș, arhidiacon greco-catolic al Albei Iulii, preot militar și preot al Bisericii greco-catolice din Alba Iulia, cu reședința la mănăstirea din Maierii Bălgradului³, le adresează în anul 1784 superiorului său, episcopul greco-catolic Ioan Bob din Blaj, raportul transmis din Alba Iulia în 25 septembrie 1784 arhiereului din Blaj se situează pe locul secund.

Seria debutează cu detaliatul raport, adresat episcopului din Blaj, în 1 septembrie 1784, document valorificat din punct de vedere istoriografic⁴, prin care arhidiaconul greco-catolic Tiron Dragoș dezvinovățește pe preoții greco-catolici și se dezvinovățește și pe sine în privința implicării în efectuarea conscripției militare, întreprinsă în vara anului 1784, specificând că această conscripție nu ei, preoții, ci comisarul de război a vestit-o, și ea a fost începută și continuată cu două-trei săptămâni mai înainte de către comisar, și chiar în cetate, mai înainte de a o înfăptui preoții⁵.

Dacă scrisoarea din 1 septembrie 1784 este consacrată tulburărilor provocate de efectuarea conscripției militare în vara anului 1784, prin epistola sa din 25 septembrie 1784⁶, arhidiaconul greco-catolic al Albei Iulii, Tiron Dragoș, prezintă superiorului său, episcopul greco-catolic din Blaj, Ioan Bob, alte tulburări, anume, cele din rândul românilor greco-catolici ai arhidiaconatului de Alba Iulia, existente și anterior, dar care, neîndoielnic, au fost acutizate de încetarea abruptă a conscripției militare, în care atâția vitregiți ai sorții, de ambele confesiuni, ortodoxă și greco-catolică, și-au pus, dintr-o dată, speranțele.

¹ Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale (abreviat în continuare D.J.A.N. Alba), fond *Mitropolia Greco-Catolică de Făgăraș și Alba Iulia – acte înregistrate* (abreviat în continuare MIT.-a.i.), document nr. 45/1785 și fond *Mitropolia Greco-Catolică de Făgăraș și Alba Iulia – acte inventariate* (abreviat în continuare MIT.-a.i.), dosar nr. 69/1784.

² David Prodan, *Răscoala lui Horea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, vol. I, p. 233, 238, 240, 250, 252, 253, 257, 279, 280; vol. II, p. 280; Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria, 1784-1785*, București, 1884, p. 118.

³ David Prodan, *op.cit.*, vol. I, p. 233, 238, 240, 252, 280.

⁴ Nicolae Densușianu, *op.cit.*, p. 118; David Prodan, *op.cit.*, vol. I, p. 280.

⁵ David Prodan, *op.cit.*, vol. I, p. 280.

⁶ D.J.A.N. Alba, fond MIT.-a.i., dosar nr. 75/1784.

În fond, ea relevă, direct sau indirect, atât realitățile și atmosfera caracteristice mediului greco-catolic românesc al arhidiaconatului Albei Iulii, cât și cele general-românești din imperiu, cu mai bine de o lună înaintea izbucnirii propriu-zise a Răscoalei lui Horea, în 31 octombrie 1784, fapt care impune publicarea acesteia (vezi ANEXA).

Două sunt problemele care-l preocupă, nemulțumesc și neliniștesc pe arhidiacon: încercarea de trecere la ortodoxie a unor comunități greco-catolice aflate sub jurisdicția sa și indisciplina preoților greco-catolici aflați în subordinea sa.

Pe ambele le prezintă, detaliat, episcopului și își exprimă și opinia în legătură cu măsurile care ar trebui să fie luate pentru eliminarea acestor pernicioase atitudini atât ale enoriașilor, cât și ale clerului greco-catolic din arhidiaconatul Albei Iulii: augmentarea autorității arhidiaconale, atitudinea fermă în efectuarea instrucției de șase săptămâni asupra enoriașilor greco-catolici care vor să treacă la confesiunea ortodoxă și sancționarea riguroasă a preoților recalcitranți.

Problemele confesionale relevate descind, desigur, din relele cutume preoțești mai vechi, dar scrisoarea adresată episcopului este mărturie că, în răstimpul delimitat de interdicția conscripției militare și izbucnirea propriu-zisă a răscoalei, clerul greco-catolic al arhidiaconatului Albei Iulii a fost frământat de puternice convulsii interne.

Scrisoarea clericului din Alba Iulia dezvăluie totodată faptul că, deși existau aceste convulsii, activitatea domestică și-a urmat cursul firesc. În pofida intemperiilor au fost trimise la Blaj buțile solicitate, iar arhidiaconul generos, dezinteresat și integru, îi trimite episcopului în dar „pere pe cum de astă dată se află pe la locurile noastre...o sută și 4”.

Dacă textul propriu-zis al scrisorii, redactat cu chirilice, este consacrat mediului greco-catolic românesc al arhidiaconatului Albei Iulii, *post-scriptum*-ul acesteia, scris în limba latină, este relevant pentru atmosfera generală, încărcată, din preajma izbucnirii efective a răscoalei.

În acest *post-scriptum* Tiron Dragoș transcrie, pentru uzul episcopului, textul unei scrisori, care a fost redactată la Sântana, în 26 august 1784, de către Antonius Macskasy, prin intermediul căreia arhierul de la Blaj putea afla ce nenorocire i se întâmplase, spre sfârșitul lunii iulie și începutul lunii august ale anului 1784, lui Andrei Forray, vicecomite al comitatului Arad, eveniment care anunța efectiv, mai ales ca formă de manifestare, deosebit de curajoasă, viitoarele acțiuni ale răsculaților, deși incidentul s-a datorat nu unor țărani de rând, ci unor haiduci bănățeni⁷.

Datorită, îndeosebi, amănuntelor pe care le furnizează, considerăm oportună redarea integrală a acestui *post-scriptum* (vezi ANEXA).

⁷ David Prodan, *op. cit.*, vol. I, p. 83-85.

Data fiind multitudinea și varietatea informațiilor furnizate, considerăm că prezentarea și editarea acestui document augmentează tezaurul documentar referitor la Răscoala lui Horea.

ANEXĂ

<1784> septembrie 25, Alba Iulia (cetate)

Illustrissime ac Reverendissime D<omi>ne Praesul,
D<omi>ne ac Parens Gratosissime Ob<sequi>ssime!

Multe acum deodată a<->ți scrie nu pociu, pe<n>tru multe de toate cu care sâ<n>t/ cuprins, iar mai tare nădăduin<d> că cât mai de curân<d> înaintea prea luminatei feți Mării tale aflâ<n>du<->mă mai pe larg celea ce aș avea acum de<->a<->ți scrie, cu plecată metanie ți le voi arăta, însă ce am așăza<t> cu cojlăreni<i>⁸ încât e pe<n>tru Înstrucție, despre care Ci<n>stita> Tablă adeseu Domnulu<i> Vicarășu au scris împotriva mea la nedreaptă informația un&or desmântători pe carii din închisa aici copie îi vei putea cunoaște pe cum ș<i> așăzarea, acelor credincioși cu Maica Noastră Besearica.

Și nădăjdu<i>esc încă și pe aiurea pe u<n>de s<->au fos<t> clăti<t> că<->i voi întocmi de<->mi va ajuta Dumnezeu și voi avea sănătate. Ci e mulți dintră Preoții noștri nu ca să ne ajute, ce foarte neascultători să află, ș<i> să mă crezi că la Benic, cu lipsirea Preotulu<i> mai de n<->om umbla ca cu Vi<n>țulu, că acel Preo<t> Ariton carele cu vicleșug au căpăta<t> Darul Preoții, di<n> acel ceas nu l<->am mai văzut, batăr pe Benic s<->au fost Preoți. Mulți rămân de la Soboară, ș<i> poru<n>cile ce li se vestesc nu le audu, și așa de pururea rămân neîndreptați, ș<i> dacă<->i dojenescu pe<n>tru unele ca acestea, iar de canoni<t> nice pe unul încă n<->am canoni<?t>, ei să scârbesc ș<i>mi aru<n>că cuvinte care nu se cuvîn.

Pe<n>tru care mă rog ca să te milostivești a<->mi da mie Instrucție și lor să li să pue zăbală, ca să știu și eu ș<i> ei celea datornice supuneri; bine că eu datornia mea o știu, da dacă ei totdeauna să vor împotrivi, și a<->i canoni slobod nu<->mi va fi, ce folos e? Că mai bine îmi iaste mie a fi cu ci<n>ste în numărul clerulu<i>m decât totdeauna de aceste cuvinte a<->mi auzi deregătorii mele împotri<v>nice. Ce e precum mai în su<s> mă rugaiu dee<->mi<->să mie și lor Înstrucție, ș<i> carii vom trece peste aceia canonul să ni<->l luom. Că întramîntrănea nu e puțină datornia mea în vig a mi<->o duce cum să cade, dacă datornica supunere va lipsi. Și apoi mi să înpută toate mie.

⁸ Locuitorii din Coșlar.

Oameni<i> ce au venit după buți mai multe n<->au putu<t> pune pe cară, decât șapte, încă ș<i> acelea pe cumu<->i calea acum foarte grea, mă tem că nu știu cum le vor aduce, că pe aici acum de u<n> dărab de vreme ploia nu o mai cionti<t>. Zisu<->le<->am adevărat să pue câte câte opt, da numai n<->au plânsu săraci<i>. Așa trâmura și ei și noi de apă ș<i> de frig, că la noi au sosit zăpada pe vârful<l> dialurilor și așe n<->am avut ce le face.

Pere pe cum de astă dată să află pe la locurile noastre îți trimet Mării tale o sută și 4 ș<i> mă rog să le iai în nume de bine, ca de la cel mai mic a Mării tale fii credi<n>cios, ș<i> nu spoit, acesta m<->am născut, acesta voiu rămânea de<->a pururea, lângă care sărutând blagoslovitoarea dreaptă rămâiu al

Mării tale Umilită slugă ș<i> Căplan

Tiron Dragoși Pro<otopopu>

Carlovi<i> m<anu> p<ro>p<r>ia

Bălgrad Var, 25 Septe<m>brie⁹

<1784> august 26, Sântana

*P<ost> s<criptum>*¹⁰

Quid cum V<ice> Comite Foroi acciderit uberius ex sequenti littera, mihi Aradino perscripta gratiose perspicere poterit.

Novi quid scripturus sum, hoc est, accidit non pridem in Szoborszsin, ut, cum D<omi>nus Foroi, V<ice> Comes I<ncltyti> Co<mi>t<a>tus Aradiensis cum multis hospitibus mensae iam in prandio accumberet, ex improvise¹¹ magna Latronum multitudo in ejus Aulam irruperit, atq<ue> agresti hi homines in sum<m>a erant ducenti, postulavere ab illo, ut pro ipsis apud Caesarem gratiam iniret, quod tametsi facturum se quantocius promiserit, ipsis nihilominus dispersis hospitibus suisq<ue> scelestis manibus in tam praeclarum virum ac Aradiensis Co<mi>t<a>tus vere ornamentum iniectis eum per deserta Montium iuga atq<ue> ferarum¹² latibula tergis humerisq<ue> praedae similem portantes adduxerunt, qui septenis plus minus diebus inter faniem, sitim ignominiasq<ue> cruciatus, vix non exhalavit animam, donec Ep<isco>pus Rascianor<um> Aradiensis et Noster Unitus ejusdem Dioecesis Parochus et nonnulli V<ice> Iud<ices><nobi>lium illuc ad latrones accesserunt atq<ue> deposito Latronibus

⁹ În colțul din stânga, sus, al filei 1v este înscrisă nota cancelariei Episcopiei greco-catolice din Blaj: *Tyron*.

¹⁰ Transcrierea textului o datorăm cercetătoarei dr. Gabriela Mircea, față de care ne exprimăm gratitudinea.

¹¹ În text: *improvise*.

¹² În text: *ferrarum*.

Iuramento, se nimirum apud Suam Ma<ies>t<a>tem pro eorum impetranda gratia acturos affirmantes, V<ice> Comitem magna cum difficultate¹³ receperunt; inter quos vix Ep<isco>pus mortem ef<f>ugit tres sclopetos¹⁴ namq<ue> in eum emittere volebant latrones, nisi rogantibus aliis adstantibus ei pepercissent; latrones vero illi omnes gratia donati sunt.

Szent Annae, d<ie> 26/ta Aug<usti>

Antonius Maskasy, m<anu> p<ropri>a

Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale, fond *Mitropolia Greco-Catolică de Făgăraș și Alba Iulia* – *acte inventariate*, dosar nr. 75/1784, f. 1 r-v, original.

Traducere:

„Ce s-a întâmplat cu vicecomitele Forray se poate afla în detaliu din următoarea scrisoare, care cu amabilitate mi-a fost transmisă din Arad.

Noutatea pe care intenționez să ți-o comunic este aceasta.

S-a întâmplat nu cu mult timp înainte, la Săvârșin, că, pe când domnul Forray, vicecomitele comitatului Arad, împreună cu mulți oaspeți, tocmai se așeza la masa de prânz, pe neașteptate o mulțime de tâlhari a dat năvală în castelul acestuia și, două sute erau cu toții acești țărani, i-au cerut să solicite de la împărat grație pentru ei.

Deși a promis că va făptui cât mai repede acest lucru, cu toate acestea, după ce i-au alungat pe oaspeți și au înșfăcat cu nelegiuitele lor mâini pe un atât de strălucit bărbat și cu adevărat podoabă a comitatului Arad, purtându-l în spinări sau pe umeri, ca pe o pradă, l-au dus pe creste pustii ale munților și în ascunzători ale fiarelor.

Acesta, chinuit de foame, sete, dezonorări, mai că nu și-a dat duhul răstimp de aproape șapte zile, până când episcopul din Arad al sârbilor și preotul nostru unit al aceleiași dieceze și câțiva vicejuzi ai nobililor au ajuns acolo, la tâlhari, și, după ce au jurat lotrilor că fără tăgadă vor interveni la Maiestatea Sa pentru a obține milostivire pentru ei, cu mare greutate l-au dobândit pe vicecomite.

Dintre ei episcopul abia a scăpat de moarte, căci trei tâlhari voiau să sloboadă plumbi în el, dacă nu i-ar fi rugat ceilalți dintre cei de față să-l cruțe.

Într-adevăr toți acei tâlhari au dobândit milostivirea”.

¹³ În text: *difficultate*.

¹⁴ În text: *sclophetos*.

Din Arhivele cernăuțene: Constantin Moisil către Ion Nistor

DOINA ALEXA

Suferințele abătute asupra teritoriului Bucovinei, care a făcut, în anul 1940, obiectul raptului sovietic, au afectat considerabil și patrimoniul arhivistic cernăuțean. Dacă în anul 1940, întreg tezaurul documentar a rămas la Cernăuți, în anul 1944, doar o mică parte a fost evacuată la Micăsasa, lângă Sibiu.

Cu toate eforturile depuse în vederea salvării, cel puțin, a documentelor referitoare la sudul Bucovinei, toate acestea au fost predate, la 19 aprilie 1945, la Socola-Iași, reprezentanților Uniunii Sovietice din Comisia Aliată de Control, după ce fondurile arhivistice suferiseră deja numeroase pierderi, datorită tratamentului la care au fost supuse de către Armata de ocupație.

În contextul deja invocat, un bogat tezaur documentar referitor la istoria și cultura națională a rămas dincolo de granițele țării. Alături de aceste documente, aflate încă din perioada interbelică în patrimoniul Arhivelor Statului din Cernăuți, în partea de Bucovină ruptă din trupul țării au rămas și importante înscrisuri aparținând unor personalități care și-au desfășurat activitatea în acest oraș¹.

Printre personalitățile de seamă implicate atât în pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri, cât și în reformarea și modernizarea României interbelice, Ion Nistor (1876-1962) reprezintă un caz aparte. Autorul unei opere considerabile ca amploare, diversitate, profunzime și cutezanță constructivă, Ion Nistor este apreciat drept unul dintre cei mai valoroși istorici din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Ca profesor de istoria românilor, a onorat con brio catedrele unor instituții de elită, în perioada 1904-1911, mai întâi ca profesor secundar, iar mai apoi, până în 1941, în calitate de profesor universitar la Viena, Cernăuți, Odessa și București.

Reorganizarea în spirit românesc, consolidarea și dezvoltarea Universității din Cernăuți au reprezentat o altă preocupare perpetuă a savantului bucovinean, atât în calitate de rector al acesteia (1920-1921; 1933-1940), cât și ca reprezentant al Almei Mater în Senatul României (1920-1922).

Dimensiunea actului de cultură realizat de Ion Nistor și-a găsit expresia și în fondarea și conducerea Institutului de Istorie și Limbă de la Cernăuți (1922-1940), a publicațiilor „Junimea Literară” (1904-1914; 1923-1940), „Glasul

¹ Doina Alexa, *Cercetări în Arhivele cernăuțene. Fondul personal Ion Iancu Nistor*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2/2002, p. 112.

Bucovinei” (1918-1940), sau buletinului „Codrul Cosminului” (1924-1940). Personalitatea și influența sa s-au regăsit și în întemeierea Teatrului Național (1922) și a Conservatorului din Cernăuți (1924).

Identificat, încă din perioada studiilor universitare, cu destinul Bucovinei, angajarea lui Ion Nistor în mișcarea politico-culturală a românilor bucovineni pentru realizarea unității naționale a fost încununată de hotărârea Congresului General al Bucovinei, de la 28 noiembrie 1918.

După unirea Bucovinei cu România, Ion Nistor a cunoscut o ascensiune spectaculoasă în ierarhia politică și de stat, mai întâi ca ministru reprezentând interesele Bucovinei (1918-1926) și, mai apoi, ca demnitar și parlamentar liberal, deținând și o serie de portofolii ca, de pildă, al Lucrărilor Publice (1927-1928), al Minorităților Etnice (1933-1934), al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1934-1936), al Muncii (1936-1937), al Cultelor și Artelor (1939-1940)².

Informațiile referitoare la viața și activitatea savantului bucovinean sunt sporite astăzi considerabil prin descoperirea, în anul 1981, de către arhivistul Dragoș Olaru, în patrimoniul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți (Ucraina), a unui valoros tezaur documentar referitor la istoria și cultura națională.

Fondul personal *Ion Iancu Nistor* cuprinde, după estimările noastre, aproximativ 600 de piese documentare, organizate în patru secțiuni. Acestea reprezintă manuscrise ale operei științifice, texte ale unor cuvântări ținute cu diferite prilejuri, documente ce atestă numirea lui Ion Nistor în diverse funcții sau demnități onorifice, corespondență diversă.

În cadrul fondului, ponderea cea mai amplă este deținută de secțiunea a patra (dosarele 86-274) intitulată *Documente personale ale lui Ion Nistor*, care cuprinde corespondență primită de către Ion Nistor în perioada 1905-1939, la Cernăuți sau București.

Pentru a ilustra valoarea informațională a acestei secțiuni, vom cita câteva dintre numele emitenților: Gh. I. Brătianu, Al. Brătescu-Voinești, Romulus Căndea, Traian Chelariu, George Enescu, Artur Gorovei, Nicu Flondor, Vasile Grecu, Maximilian Hacman, Nicolae Iorga, Constantin Moisil, Leca Morariu, Vladimir Mironescu, Grigore Nandriș, I. P. S. Mitropolitul Ardealului, Sextil Pușcariu, Iorgu Toma ș.a.³

Din cadrul acestui fond, oferim circuitului științific două scrisori adresate de către Constantin Moisil lui Ion Nistor.

Constantin Moisil (1876-1958), slujitor de seamă al învățământului istoric din țara noastră și întemeietor al științei numismatice românești moderne, a deținut, în perioada 1923-1938, funcția de director general al Arhivelor

² Idem, *Ion Nistor, dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p.

³ Idem, *Cercetări în Arhivele cernăuțene...*, p. 113.

Statului⁴. În această perioadă, de căutări și frământări, a societății românești, academicianul Constantin Moisil a stăruit pentru recuperarea documentelor create în provinciile istorice aflate până în 1918 sub stăpânire străină și și-a adus aportul la elaborarea Legii Arhivelor din 1925. De asemenea, a depus eforturi pentru creșterea rolului instituției Arhivelor în dezvoltarea științei și culturii, cât și pentru impulsionarea activității de cercetare istorică⁵.

Prima scrisoare datează din 5 iunie 1924. Prin aceasta, Constantin Moisil îi solicită lui Ion Nistor, în acel moment ministru de Stat, reprezentând interesele Bucovinei în Guvernul Ion I. C. Brătianu, și director al Comisiunii Arhivelor Statului din Cernăuți, înființată în 1922, sprijinul în vederea adoptării cât mai grabnice a Legii Arhivelor, în sesiunea parlamentară din vara anului 1924. Este argumentată, o dată în plus, necesitatea adoptării unei Legi a Arhivelor. Legea, adoptată abia în 1925, a fost o lege modernă, de nivel european, care a vizat întreaga problematică arhivistică, de la constituirea documentului și controlul asupra arhivării lui și până la folosirea acestuia în activitatea de cercetare istorică⁶.

De asemenea, în 1922 se vor înființa Direcțiile Regionale ale Arhivelor Statului la Cluj și Chișinău, iar în 1924, la Cernăuți, o Comisiune a Arhivelor Statului. Comisiunea avea următoarea componență: Ion Nistor (președinte), Simeon Rely (secretar), Romulus Cândea, Vasile Grecu, Alexandru Bocăneț și Teodor Bălan (membri). Comisiunea a desfășurat o rodnică activitate, atât pentru inventarierea documentelor rămase la diferite instituții din Bucovina, cât și pentru recuperarea, prin tratate de pace și convenții arhivistice, a fondurilor arhivistice aflate în afara granițelor.

Ion Nistor a fost, în perioada 1922-1941, director al Comisiunii Arhivelor de la Cernăuți (în contextul demnităților politice pe care le-a deținut, a depus ample eforturi pentru înființarea unei Direcții Regionale a Arhivelor Statului la Cernăuți). Această funcție va fi mai mult onorifică, activitatea nemijlocită a instituției fiind coordonată de secretarul Comisiei. În anul 1932, pentru a respecta Legea cumulului, Simeon Rely, profesor la Catedra de Istorie a Bisericii române – Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, este nevoit să renunțe la funcția de secretar al Comisiei. În acest context, la 8 septembrie 1932, Constantin Moisil se adresează lui Ion Nistor, cu rugămintea de a-l

⁴ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 176; *Enciclopedia istoriografiei românești* (coordonator Ștefan Ștefănescu), 1976, p. 224.

⁵ Eniko Ban, *In memoriam Constantin Moisil*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1970, p. 120.

⁶ C. Hamangiu, *Codul general al României. Legi, norme de unificare, 1922-1926*, vol. XIII-XIV, p. 1028-1082.

desemna pe succesorul lui Rely, care va fi istoricul bucovinean Teodor Bălan⁷ (vezi textul celei de a doua scrisori redată în anexă).

Ambele scrisori relevă preocuparea și eforturile depuse de cele două personalități în vederea organizării Arhivelor, la nivel central și regional, atât în plan instituțional, cât și legislativ, în cadrul României întregite.

Mult stimată domnule Nistor,

Am alcătuit un proiect de lege pentru organizarea Arhivelor Statului și l-am înaintat dlui dr. Angelescu spre a-l depune în Parlament.

Deoarece în Consiliul de Miniștri ce se va ține vineri, 6 iunie, se vor fixa proiectele de legi ce au să se voteze în sesiunea actuală, vă rog cu toată insistența să binevoiți a stăruî pe lângă dl dr. Angelescu⁸ să anunțe proiectul pentru organizarea Arhivelor.

Este absolută nevoie să se voteze cât mai curând legea de organizare a acestei instituțiuni, care de aproape 100 de ani funcționează în baza unui regulament învechit și insuficient și nu poate face din această cauză nici un progres. În același timp, nu avem nici un mijloc de a împiedica distrugerea și întreținerea depozitelor de documente în lipsa unei legi protectoare.

Măine, la Academie, o să vă prezint și d-voastră un exemplar din proiectul de care vorbesc. Dar spre a nu întârzia, vă rog să stăruîți ca, încă mâine dimineață, să se admită ca și organizarea Arhivelor să se facă în sesiunea actuală.

Mulțumindu-vă de interesul ce purtați Arhivelor și de bunăvoința ce mi-ați arătat cu altă ocazie, vă rog să primiți încredințarea distinsei mele stime.

Const. Moisil

5.VI.1924

București

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Ucraina, fond personal *Ion Iancu Nistor*, dosar 195, f. 1-2.

⁷ Doina Alexa, *Ion Nistor și Arhivele Bucovinei*, în „Revista Moldovei”, III-IV, 1996-1997, Iași, 1999, p. 165.

⁸ Constantin Angelescu deținea în acel moment funcția de ministru al Instrucțiunii și Cultelor.

ARHIVELE STATULUI
DIRECȚIA GENERALĂ

București, 8 sept. 1932
VI Str. Arhivelor 4

Stimate domnule Nistor,

Reîntorcându-mă de curând din concediu, am aflat despre schimbarea ce s-a petrecut în Comisia Arhivelor Statului din Cernăuți, prin faptul că dl Rely a trebuit să renunțe la postul de secretar, spre a se pune în concordanță cu Legea cumulului.

Regret din toată inima că Arhivele Statului pierd colaborarea unui element atât de harnic, dezinteresat și conștiincios și îmi iau voie a te ruga pe d-ta, în calitate de președinte al Comisiei, să fii atât de bun să ne recomanzi pe altcineva, care ar putea să ocupe acel post și cu care d-ta să poți lucra tot atât de bine ca și cu S. Rely.

De asemenea, cred că dl va continua să funcționeze ca membru în Comisie, fără să vină în conflict cu legea și va lămuri succesorului său întreg mecanismul instituției.

În speranța că recomandarea d-tale va sosi în curând, te rog să primești sentimentele mele cele mai distinse.

Al d-tale devotat

Const. Moisil

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Ucraina, fond personal *Ion Iancu Nistor*, dosar 195, f. 3-4.

Fondul arhivistic *Liga Antirevizionistă Română*

NICOLAE IONIȚĂ

Fondul *Liga Antirevizionistă Română*, care este păstrat în depozitele Serviciului Arhive Administrative și Culturale, din Arhivele Naționale Istorice Centrale, reflectă activitatea societății omonime, desfășurată din perioada 1933-1938. Acest fond conține un număr relativ restrâns de documente, însumând 453 de unități arhivistice și 7 metri liniari.

Operațiunile arhivistice efectuate asupra fondului în decursul timpului, conform planului metodic de lucru, au fost ordonarea, selecționarea, inventarierea și cotearea definitivă a unităților arhivistice. Ordonarea fondului s-a făcut structural-cronologic, începând cu Centrala Ligii și continuând cu filialele din teritoriu, pe județe, în ordine alfabetică. Avându-se în vedere numărul relativ restrâns de unități arhivistice, numerotarea acestora s-a făcut începând cu 1, în continuare, până la sfârșitul fondului.

Ca genuri de documente, fondul conține: statute, acte constitutive, circulare, regulamente, instrucțiuni, legăminte, procese-verbale, articole din presă, memorii, tabele, planuri, hărți, pliante, corespondență, fotografii etc., din perioada anilor 1932-1940.

Informațiile existente în cadrul documentelor fondului se referă la: activitatea Ligii Antirevizioniste Române, a Comitetului Central de Acțiune și a comitetelor regionale ale L.A.R.; manifestările organizate pentru contracararea acțiunilor revizioniste ale unor state vecine (Ungaria, Bulgaria); marile adunări antirevizioniste desfășurate în Capitală și în țară; pregătirea și desfășurarea congreselor Ligii; dezvelirea de monumente și comemorări ale marilor martiri și ale evenimentelor importante din istoria românilor; turnee de propagandă antirevizionistă, în țară și peste hotare; organizarea de expoziții antirevizioniste în centrele județene; vizita unor intelectuali, ziariști, parlamentari din Franța, Anglia, Italia etc., sprijinitori ai ideilor antirevizioniste; activitatea L.A.R. în rândul studenților; activitatea revizionistă și antirevizionistă pe plan european și poziția diferitelor state față de revizuire etc. De asemenea, o parte a documentelor existente în fond se referă la activitatea ziarului „Universul”, al cărui director era Stelian Popescu, președinte și al Ligii Antirevizioniste.

Asociația națională ¹ Liga Antirevizionistă Română s-a constituit legal la 15 decembrie 1933 și, după autentificarea Statutelor sale prin procesul-verbal nr. 34552/1933, și-a dobândit personalitatea juridică la 17 ianuarie 1934, prin sentința nr. 8 a Tribunalului Ilfov, secția I civilă – corecțională². Sediul asociației a fost stabilit în palatul ziarului „Universul”, din str. Brezoianu, nr. 23, București³.

Adunarea Generală a Ligii și-a ales, în conformitate cu propriile-i Statute, un Comitet Central, din care, între alții, făceau parte și Stelian Popescu – președinte al L.A.R., Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române – Miron Cristea, Mitropolitul Bălan al Ardealului, Mitropolitul Suciul al Bisericii Unite, Mitropolitul Nectarie al Bucovinei, Mitropolitul Pimen al Moldovei, Mitropolitul Gurie al Basarabiei, prof. Gheorghe Țițeica, prof. Gheorghe Marinescu, prof. D. B. Țoni, prof. Jean Cantacuzino, prof. I. Nisipeanu etc.⁴

Scopurile proclamate ale Ligii Antirevizioniste, la înființarea acesteia, erau:

„a) Să dezvolte simțăminte de solidaritate și de rezistență românească, organizată împotriva încercărilor și atingerilor aduse unității teritoriale a țării românești și demnității naționale a poporului român;

b) Să organizeze în țară și în străinătate propagandă intensă pentru menținerea și asigurarea păcii pe baza respectului tratatelor și în cadrul intereselor statului român pe veci unit;

c) Să lucreze pentru întărirea legăturilor politice și sufletești cu statele și popoarele amice și aliate cari se străduiesc de asemenea pentru menținerea tratatelor ce le garantează drepturile lor istorice și integritatea teritorială;

d) Să lupte pentru întărirea conștiinței naționale în masele poporului și pentru mobilizarea permanentă a forțelor morale ale națiunii române spre a fi gata oricând să răspundă și să apere integritatea patrimoniului românesc;

e) Să combată propaganda și acțiunile de orice natură, tendențioase, din țară și de peste hotare asmuțite fie de stat, fie de organizații de orice fel, în vederea revizuirii tratatelor de pace;

f) Să informeze permanent opinia publică din țară și din străinătate asupra acțiunilor subversive și a mijloacelor cu cari se lucrează contra statului român și a unității lui politice și naționale și, prin aceasta, contra păcii înseși”⁵.

¹ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fondul *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 15, f. 21 – *Act constitutiv al Ligii Antirevizioniste Române*.

² *Ibidem*, f. 18.

³ *Ibidem*, f. 22.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 26-27 – *Liga Antirevizionistă Română – Statute*.

Liga funcționa, conform Statutelor aprobate ale acesteia, sub deviza: „*Pacea, pe temelia tratatelor, pe respectul obligațiunilor internaționale și pe întărirea forțelor morale și materiale între națiuni*”⁶.

Mijloacele pe care Liga era dispusă să le folosească pentru atingerea scopurilor sale cuprindeau, între altele, constituirea de nuclee și comitete de acțiune în sate, orașe și comune, colaborarea cu alte asociații patriotice, culturale și profesionale, organizarea de manifestații publice pentru propagarea ideilor sale, tipărirea sau confecționarea de instrucțiuni, lucrări de îndrumare, insigne și distincțiuni utile scopului ei și mai ales :

„*Va lupta pentru întărirea zonelor de frontieră, împotriva agresiunilor morale sau conspirative, secundând organele de stat în opera lor de apărare și colonizare a acestor regiuni cu elemente capabile, băștinașe și românești, și cu preferință dintre foștii luptători sau voluntari ai marelui nostru război, sau cu români de peste hotare, stăruind de asemenea a obține din partea statului ca regiunile acestea și coloniștii lor români să fie dotați cu toate mijloacele de rezistență morală, culturală și economică trebuitoare*”.

Prin Statute, membrii Ligii urmau să fie de trei categorii: membri **activi** (cetățeni români, majori, care se obligau să lupte pentru înfăptuirea scopului Ligii), membri **de onoare** (cetățeni *chiar neromâni*, care sprijineau numai din punct de vedere material și moral acțiunea L.A.R.) și **aderenți** (cei care nu puteau fi membri activi prin situația sau condiția lor, dar cereau să activeze pentru îndeplinirea scopului Ligii⁸). Admiterea ca membru activ al L.A.R. presupunea îndeplinirea simultană a următoarelor condiții:

„a) *A fi cetățean român.*

b) *A nu fi suferit niciodată vreo condamnățiune cu caracter infamant (în această categorie nu intră români cari au fost condamnați pentru sentimentele lor naționale sub stăpânirile streine din trecut).*

c) *A cere formal înscrierea, semnând legământul⁹ că vor folosi, cu toată conștiința și puterea, opera națională înscrisă în fruntea rosturilor Ligii, și că se vor conforma statutelor ei și tuturor dispozițiunilor pe cari le vor lua organele ei legale de conducere.*

d) *Să nu aibă îndeletniciri incompatibile cu demnitatea personală și interesele naționale*”¹⁰.

⁶ *Ibidem*, f. 27.

⁷ *Ibidem*, f. 28 – 29.

⁸ *Ibidem*, f. 29.

⁹ Pentru conținutul legământului de aderare la Ligă, vezi Anexa.

¹⁰ D.A.N.I.C., fondul *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 15, f. 29, *Liga Antirevizionistă Română – Statute*.

Membrii aderenți trebuia să aibă cel puțin 15 ani și erau primiți cu aprobarea comitetului local al L.A.R.

Structura organizatorică a L.A.R. consta în mai multe secțiuni, subsecțiuni și comitete: **subsecțiunile comunale** (cu cel puțin 21 de membri, conduse de un comitet comunal format din 5 persoane); **secțiunile orășenești** (cu mai mult de 21 de membri, conduse de un comitet orășenesc format din 7 persoane); **organizațiile regionale** (ce activau în fiecare capitală de județ, formate din 7 membri, aleși din rândul președinților sau al delegaților secțiunilor orășenești din acel județ); **Comitetul de Acțiune al Capitalei** (format din 41 de membri aleși de Adunarea generală anuală a L.A.R., având următoarea componență: un președinte, un secretar, doi vicepreședinți, un casier, doi cenzori și 34 membri delegați ai sectoarelor Capitalei și ai comunelor suburbane afiliate); **Comitetul Central de Acțiune** (format din Comitetul de Acțiune al Capitalei și președinții sau delegații respectivi ai organizațiilor regionale din țară). Președintele și secretarul general ai Comitetului Central de Acțiune erau aleși o dată la 3 ani¹¹. Pe toată perioada activității L.A.R., aceștia au fost Stelian Popescu și, respectiv, G. Lungulescu.

Președintele Comitetului Central de Acțiune, vicepreședintele, secretarul general și casierul Comitetului de Acțiune al Capitalei erau membri de drept ai Delegației Permanente a Ligii, care avea un total de 7 membri¹².

Dintre toate aceste structuri organizatorice locale ale Ligii, o importanță deosebită a deținut-o Comitetul Regional pentru Transilvania, la conducerea căruia se aflau, în 1934, Ioan Lupaș – președinte, Aurel Gociman – secretar, și Onisifor Ghibu, Ștefan Meteș, Gh. Popa, N. Cărpinișan, S. Bornemisa, T. Vidican – membri ai comitetului executiv de pe plan local¹³. Ulterior, în martie 1938, profesorul Ioan Lupaș își va da demisia din funcția de președinte al Comitetului Regional, locul său fiind preluat de Ștefan Meteș, la acea vreme director al Arhivelor Statului din Cluj¹⁴. În a doua jumătate a anului 1938 va demisiona și Onisifor Ghibu din toate funcțiile deținute în cadrul Comitetului, datorită unor neînțelegeri de ordin financiar¹⁵. Importanța Comitetului Regional pentru Transilvania în cadrul Ligii decurge din activitatea desfășurată de membrii acestuia, care s-au implicat în majoritatea acțiunilor de combatere a propagandei revizioniste maghiare din Transilvania.

¹¹ *Ibidem*, f. 29-30.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, dosar 3, f. 59.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 164, f. 25-30.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 193, *passim*.

În ceea ce privește recrutarea de membri, Liga a căutat să atragă persoane din toate categoriile sociale, dar mai ales din rândul celor care activau în cadrul diferitelor instituții publice din România, făcând și presiuni în acest sens. Potrivit unui raport al secretarului general al Ligii Antirevizioniste, G. Lungulescu, din 1934, se reușise atragerea în rândurile Ligii a numeroși funcționari publici și particulari, angajați C.F.R., profesori și elevi de liceu, studenți etc. Se căuta, de asemenea, și atragerea diverselor persoane particulare¹⁶. S-a încercat racolarea și a funcționarilor publici de etnie maghiară, iar când conducătorii L.A.R. s-au lovit de refuzul acestora, s-a cerut să se ia măsuri împotriva lor¹⁷.

Liga a întâmpinat unele dificultăți și în racolarea studenților, mai ales a celor de la facultățile bucureștene, aceasta și datorită opoziției conducerii acestora (conducerea Facultății de Teologie se opunea înscrierii studenților săi, chiar și individual) cât și adversității pe care membrii Ligii și-o atrăseseră din partea legionarilor, care considerau că „*e o crimă să ne înscriem în această organizație Liga Antirevizionistă din cari fac parte numai francmasoni*”, după cum relatează un student al Facultății de Drept din București¹⁸.

Aderarea de noi membri la Ligă nu era, deci, un act cu totul benevol al acestora, după cum nici cotizațiile colectate la casieriile L.A.R. nu erau strânse exclusiv prin entuziasmul membrilor activi ai acestei „*asociații naționale*”. Statutele Ligii precizau clar modul de constituire a veniturilor asociației. Astfel, acestea urmau să se formeze din trei categorii de contribuții: cotizații, subvenții și donații. Capitalul inițial al L.A.R. a fost de 10.000 lei, constituit prin depunerile făcute de membrii fondatori ai Ligii. Cotizațiile erau plătite de membrii activi, sub forma unei taxe de înscriere unice, de cel puțin 5 lei, și a unor contribuții lunare, în valoare de minimum 1 leu. Subvențiile și donațiile de orice natură se primeau doar cu autorizarea comitetului regional, fiind supuse și ratificării Comitetului Central de Acțiune al L.A.R.¹⁹

În fapt, toate structurile regionale ale L.A.R. au căutat să atragă cât mai multe fonduri de la diverși donatori publici și privați, așa cum o arată și următorul model de adresă, expediată de Comitetul Regional pentru Transilvania diverselor întreprinderi din zona Ardealului:

¹⁶ *Ibidem*, dosar 3, f. 70-72, *Raportul secretarului general al L.A.R.*, din 25.02. 1934.

¹⁷ *Ibidem*, f. 113, „Proces-verbal nr. 12 al ședinței Comitetului Regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste Române” – „D. dr. Aurel Gociman (secretarul-general al Comitetului Regional) cere Comitetului să decidă ce măsuri să se ia în legătură cu acei funcționari publici maghiari, care refuză să se înscrie în Ligă (...) Se decide a-ține în evidență și se va decide ulterior”.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 67, f. 13 și 19.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 15, f. 31, *L.A.R. – Statute*.

„Ne permitem a recurge <la> bunăvoința Dvs., rugându-vă să luați măsuri ca întreprinderea pe care cu onoare o conduceți să contribuie, în măsura mijloacelor de care dispune, la susținerea și intensificarea acțiunii antirevizioniste române”²⁰.

Toate donațiile primite pe această cale de către Comitet urmau a fi depuse la Banca „Albina” din Cluj.

Inițial, la înființarea Ligii, se hotărâse ca, din totalul încasărilor diferitelor secțiuni și subsecțiuni, provenite din cotizații ale membrilor, donații, vânzarea de însemne etc. – 5% să se oprească la comitetele regionale, iar restul de 95% să se expedieze Comitetului Central al L.A.R., prin cec poștal. După 29 octombrie 1935, s-a hotărât ca C.C.A. al Ligii să primească numai 50% din totalul încasărilor, iar restul de 50% să se distribuie între comitetele regionale (25%) și secțiunile și subsecțiunile orășenești și comunale (25%). Din totalul acestor încasări, comitetele regionale puteau acorda un procent „oamenilor cinstiți și de inițiativă, care se vor însărcina atât cu înscrierea de membri, cât și cu desfacerea însemnelor pentru propaganda ideii și strângerea de fonduri”²¹.

Așa cum precizează și prevederile Statutelor menționate mai sus, activitatea desfășurată de Liga Antirevizionistă era, în esență, de natură propagandistică. Propaganda Ligii a avut două componente importante: cea îndreptată împotriva revizionismului maghiar și bulgar, și cea anticomunistă, cu o puternică tentă antisemită.

-Activitatea propagandistică a Ligii utiliza mijloacele clasice existente la acea vreme pentru acțiuni de acest tip: organizarea de manifestații antirevizioniste, răspândirea de instrucțiuni, lucrări de îndrumare, articole, lucrări istorice care corespundeau scopului său, confecționarea de timbre, insigne, distincțiuni care să ilustreze ideile antirevizioniste etc. Toate acestea erau prezentate, de altfel, și în mijloacele de acțiune ale Ligii afișate cu ocazia publicării Statutelor L.A.R.

Cele mai însemnate acțiuni propagandistice ale Ligii au fost îndreptate împotriva revizionismului maghiar. În general, însă, manifestările Ligii au luat forma unui răspuns la frecventele atacuri la adresa României și a prevederilor Tratatului de la Trianon, apărute în presa maghiară și nu numai:

*„Cine trece cu avionul pe deasupra Ungariei vede pe stâncile dealurilor sale, cine călătorește cu trenul vede printre brazdele de flori din jur, cine călătorește cu vaporul pe Dunăre și Tisa blondă vede în litere gigantice pe maluri deviza: **Nem, nem, soha!** Nu, nu, niciodată, nu ne vom împăca cu (sic!) faptul că, în anul 1919 ni s-a sfărâmat țara noastră milenară. Niciodată nu vom*

²⁰ *Ibidem*, dosar 3, f. 25.

²¹ *Ibidem*, dosar 23, f. 54.

*uita pe frații noștri, niciodată nu vom renunța la ei (...) Nu vom înceta să ne cerem vechile noastre frontiere*²².

Articolul *Nem, nem, soha!* apărea într-un ziar din Basel, Elveția, în 1934, dar exemple de acest gen se întâlneau și în presa de limbă maghiară din România, așa cum este cazul articolului publicat de profesorul Iosif Farago în același an: *„Nu ne închinăm în fața lui Irod! Nu ne supunem tâlharilor! Nu sărutăm mâna prostituatelor! Ci vom deveni iarăși Regi! Iar pumnul nostru aduce sfânta răsbunare! În Ungaria de Nord (Ardealul românesc – n.n.) arborii sunt spânzurați. În Banat, chiar și iarba plânge. În Ardeal, Someșul e plin de lacrimi și sânge. La Turda, fetele noastre sunt bătute cu nuiua în piață. Iar în Trei Scaune, săcuii cer să coboare mânia lui Dumnezeu. Dar răbdare! Se apropie maghiarul cu târnacopul și va fi vai și scrâșnirea dinților pentru tâlhari*²³.

Asemenea apeluri cu puternice accente patetice erau însoțite câteodată și de articole cu un ton ceva mai reținut, deși cu idei oarecum asemănătoare:

*„Se va arăta superioritatea culturală a ungurilor și sașilor și că aceștia nu pot permite să fie cetățenii unui stat în care morala și cinstea sunt necunoscute și chiar și forța publică este complet coruptă*²⁴.

Răspunsul Ligii Antirevizioniste este o furibundă campanie nu atât îndreptată împotriva revizionismului, cât mai ales antimaghiară. Sunt organizate mari adunări antirevizioniste, la care se țin discursuri de o factură asemănătoare cu cele maghiare citate mai sus, de către lideri ai Ligii, oameni politici români și cu o largă participare din partea înalților ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române și ai Bisericii Unite. Ulterior, președintele L.A.R., Stelian Popescu, povestea că apariția sa la întruniri de acest fel din provincie *„era considerată ca un eveniment și la gară eram primit de șefii autorităților și armatei, ca și când aș fi fost un reprezentant al guvernului*²⁵. Mai mult, acesta amintea cum, la astfel de manifestații era ridicat și purtat pe brațe de mulțimea prezentă, fiind aduse laude de către toți participanții la adresa sa și a colaboratorilor ziarului „Universul”, pe care-l conducea. Susținerea ierarhilor Bisericii era deplină.

²² *Ibidem*, dosar 49, f. 1, articolul *Nem, nem, soha!*, tradus în ziarul „Basler Nachrichten”, 25 septembrie 1934.

²³ *Ibidem*, dosar 27, f. 92, articol citat de G. Lungulescu într-un referat prezentat conducerii L.A.R.

²⁴ *Ibidem*, dosar 23, f. 68.

²⁵ Stelian Popescu, *Amintiri*, București, Editura Albatros, 2000, p. 182.

„La Oradea, Episcopul Ciorogaru mi-a ieșit cu icoana și cu Evanghelia înaintea și mi-a adresat cuvintele: «Fii binecuvântat tu, cel ce vii în numele Domnului, trimis de Cel de Sus, care a auzit glasul durerilor noastre!»”²⁶

Cea mai importantă adunare de acest fel s-a desfășurat în București, la 9 octombrie 1936, la Arenele Romane, și s-a transformat într-un omagiu adus lui Stelian Popescu și activității sale²⁷.

Deosebit de acidă la adresa pretențiilor maghiare s-a dovedit publicistica vremii, prin articolele semnate de membri importanți ai Ligii, cum ar fi, de exemplu, secretarul general al L.A.R., G. Lungulescu:

„Un șovinism ca cel unguresc, rezultat dintr-o milenară dominație atavică – de popor de stepă parazitar – asupra altor neamuri, și greșit pe un fond sufleteș primitiv – nu poate fi schimbat de la o generație la alta, mai ales când revizionismul întreține intens și activ conștiința vie a reînvierii Ungariei milenare”²⁸.

Liga nu se rezuma însă doar la publicarea unor astfel de atacuri. A existat un real sprijin din partea acesteia pentru publicarea unor lucrări istorice de o certă valoare științifică și cu un conținut nu neapărat antirevizionist (cum era cazul lucrărilor lui Onisifor Ghibu referitoare la Ordinul franciscanilor conventuali din Transilvania²⁹), dar și pentru editarea a numeroase volume de poezii cu o tematică în acord cu scopurile propagandistice ale Ligii. Vom da câteva exemple reprezentative, credem, pentru acest tip de creații lirice promovate de conducerea L.A.R.:

„«Romanus sum», maghiare, romani am fost și-om fi

Cât soarele din ceruri cu drag ne va-ncălzi!

Te-astâmpără, maghiare, potcoave de cai morți

Nu mai cățați acum, că veți pieri cu toți !”

(*Te-astâmpără, maghiare!*, de Ioan Popovici – Poieni)³⁰

„(...) Nația noastră, vitează

De-a sa glie strămoșească

Nu cedează, chiară morței

Nici o brazdă! ...nici o brazdă!

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, p. 188-192.

²⁸ D.A.N.I.C., fondul Liga Antirevizionistă Română, dosar 23, f. 54.

²⁹ Ibidem, dosar 194, f. 58-60.

³⁰ Ibidem, dosar 50, vol. II, f. 3.

Cine oare mai visează
 Să mai vrea să ne răpească,
 Uzând drepturile forței
 Chiar o brazdă? ... Chiar o brazdă? (...)”
 (Nici o brazdă românească, de A. St. Nicolau)³¹

„(...) Acești periculoși vrășmași
 nutrit-au secolii dorul:
 Să nimicească românași
 Și să le ia ogorul!”
 (Invazia ungurilor, de Virginia Săndulescu)³²

Există și un *Imn antirevizionist*, compus în 1934 de Livius Popovici, de o factură asemănătoare, dar spațiul nu ne îngăduie să-l reproducem aici³³.

Liga Antirevizionistă, împreună cu ziarul „Universul” lansează și un concurs pentru cea mai bună lucrare asupra „*principiului naționalităților rezultând din tratatele de pace din 1919*”, concurs dotat cu un premiu în valoare de 50 000 lei. În urma deliberărilor juriului acestui concurs, având în componență un membru al Academiei Române, un profesor universitar și un delegat al ziarului „Universul”, s-a decis acordarea marelui premiu și publicarea lucrărilor profesorului George Sofronie din Cluj și redactorului Romulus Seișanu, de la „Universul”³⁴.

Tot în seria acțiunilor cu scop propagandistic inițiate de Ligă se înscria și organizarea de expoziții cu materialul documentar și statistic (hărți, tablouri, cărți, imprimate ș.a.), care puteau susține argumentele antirevizioniștilor români. Pentru organizarea acestui gen de evenimente erau angajate persoane calificate, iar strângerea materialului putea dura până la cinci luni, datorită necesității procurării acestui gen de documente din toate centrele europene unde existau asemenea mărturii istorice. Stelian Popescu povestea ulterior că o asemenea expoziție ar fi fost „o revelație” pentru numeroșii săi vizitatori români și străini³⁵.

Pe lângă acestea se mai pot menționa numeroasele afișe, timbre, manifeste antirevizioniste tipărite de Ligă și comercializate sau distribuite cu titlu

³¹ *Ibidem*, f. 15.

³² *Ibidem*, dosar 5, f. 12.

³³ *Ibidem*, f. 51.

³⁴ Stelian Popescu, *op. cit.*, p. 183.

³⁵ *Ibidem*, p. 183-184.

gratuit³⁶. Inițial, timbrele antirevizioniste au fost imprimate cu scopul comercializării lor, dar fără prea mult succes, după cum mărturisea ulterior și Stelian Popescu, dat fiind faptul că, dintr-o emisiune în valoare totală de 36 milioane lei, nu s-au vândut decât timbre în valoare totală de 2 milioane de lei³⁷.

Cea de-a doua direcție a propagandei antirevizioniste a Ligii, cea îndreptată împotriva revizionismului bulgar, nu s-a remarcat prin accente polemice la fel de virulente precum cele existente în disputele cu partea maghiară. Aceasta nu înseamnă că ele au lipsit cu desăvârșire, așa cum o arată și un articol publicat în 1935 de presa bulgară:

„Asupra Dobrogei bântuie un demon rău, în fața căruia renumita enicerie turcească rămâne în obscuritate. Deosebirea se ascunde în aceasta că toate acelea care se săvârșeau în timpul bașbuzucilor erau fără plan, fără organizație, manifestări separate ale unor persoane particulare criminale și setoase de sânge.

În Dobrogea acum, din contră, totul se introduce conform unui plan demonic, făcut mai dinainte, cu ajutorul și sub ocrotirea autorității centrale și a șoviniștilor orbiți și organizați.

«Mai rău ca în timpul turcilor», acest strigăt torturat al raiului turcesc nedrept de odinioară găsește azi în Dobrogea o expresie reală dureroasă.

Numai ziarul «Universul» vede numai dreptate și bunătate»³⁸.

Partea bulgară se plânga de piedicile puse de autoritățile române cumpărării de terenuri de către bulgarii din Cadrilater. Nemulțumirile bulgarilor se datorau dreptului de preemțiune pe care și-l arogase Statul român prin Legea privind organizarea Dobrogei Nouă, publicată la 7 iulie 1930, asupra tuturor terenurilor vândute din zona Cadrilaterului³⁹. Au existat și acuzații la adresa părții române că aceasta ar fi exercitat „un pogrom rușinos asupra bulgarilor”. presa bulgară aducând ca argument în acest sens incidentele petrecute cu prilejul alegerilor din 1934, când, în satul Caraadgat, jud. Durostor, în urma bătăilor și diverselor presiuni exercitate asupra populației locale, doi bulgari au fost omorâți, alți 20 – răniți și mai multe case ale etnicilor bulgari din zona – incendiate⁴⁰.

³⁶ Vezi Anexele materialului de față. Mai multe exemple pot fi regăsite în D.A.N.I.C., fond *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 38.

³⁷ Stelian Popescu, *op. cit.*, p. 182.

³⁸ D.A.N.I.C., fond *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 27, f. 257-258, articol apărut în ziarul „Varnensky Novini”, nr. 3844, 26 februarie 1935. Traducerea din limba bulgară îi aparține lui I. Gh. Fereghie.

³⁹ *Ibidem*, f. 263.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 57, f. 20, articolul din ziarul „Slovo”, din 30 mai 1934, semnat de Ivan Chiustendgealieff.

Liga Antirevizionistă, prin organul său de presă – ziarul „Universul” – îi acuza, în schimb, în mod frecvent pe bulgarii de pe teritoriul de atunci al României de complot împotriva Statului român, aducând drept argument în acest sens activitatea așa-zisei organizații teroriste bulgare D.R.O. (Organizația Revoluționară Dobrogeană, la care se referea partea română era, de fapt, o organizație infiltrată de elemente radicale comuniste, provenind atât din Bulgaria, cât și din România sau U.R.S.S.). A existat o preocupare constantă, de altfel, în cadrul Ligii, pentru activitatea acestei organizații, prezentându-se frecvent diverse hărți care demonstau existența unei rețele afiliate, de mari dimensiuni, care-și desfășura activitatea pe teritoriul României și contra intereselor acesteia⁴¹.

Alte acuzații la adresa etnicilor bulgari din zona Cadrilaterului vehiculate de organul de presă al Ligii se refereau la acapararea de către aceștia a tuturor terenurilor agricole din spațiul de la sudul Dunării. Potrivit ziariștilor de la „Universul”, etnicii bulgari, profitând de migrația masivă a populației musulmane din zonă spre Turcia, ar cumpăra pământurile acesteia la „prețuri de nimic”⁴² (1500 – 2000 lei hectarul), fiind sprijiniți cu fonduri de autoritățile de la Sofia și băncile bulgărești. Se cerea vehement intervenția Statului român, care trebuia să exercite un control asupra tuturor vânzărilor de terenuri din zonă și să-și utilizeze dreptul de preemțiune pe care-l deținea prin lege în acest caz. Se critica și politica Statului bulgar față de românii din regiunea Vidinului, care ar fi fost supuși unor „suferinți morale, ba chiar și fizice”, persecuțiilor, interdicției cu privire la utilizarea limbii materne etc.⁴³

Propaganda anticomunistă a Ligii Antirevizioniste și, mai ales, a ziarului „Universul” a avut o tentă mult mai violentă. Trebuie însă precizat că această propagandă nu era îndreptată atât împotriva Uniunii Sovietice ci, din câte se poate vedea din documentele fondului *Liga Antirevizionistă Română*, împotriva ziarelor din Sărindar, „Adevărul” și „Dimineața”. Acestea din urmă sunt considerate exponente ale presei „jidovite” și „comuniste”⁴⁴, campaniile duse împotriva lor de ziarul „Universul” și de președintele L.A.R. atingând un punct maxim al virulenței în 1936, când se ajunge și la ciocniri violente între susținătorii celor două tabere, soldate cu morți și răniți. Cât de violentă a fost campania dusă de „Universul” împotriva concurenței sale o arată și sloganurile lansate de acesta, de genul: „Români, deparazitați-vă cât mai e timp de leprele iudeo-comuniste” sau:

⁴¹ *Ibidem*, dosar 27, f. 253. Vezi și Anexa.

⁴² *Ibidem*, dosar 57, f. 5.

⁴³ *Ibidem*, f. 20.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 143, f. 27, articolul din „Universul”, 22 iunie 1936.

„Nu va mai rămâne piatră peste piatră din vizuinele Sărindarului, dar nici sângele nu va fi de ajuns ca să spele tot ce ei au făcut !”⁴⁵

Indemnurile ziarului erau susținute din plin de afirmațiile directorului său, Stelian Popescu, prin articolele publicate sau prin discursurile rostite la manifestațiile organizate de L.A.R.

„Scrișul în România să fie al Românilor (...) gândirea românească să nu mai fie întinată de bolnăvicioasele concepțiuni inspirate de mentalitatea evreiască, într-un cuvânt, România să fie a Românilor și numai a lor!”⁴⁶

Venise într-adevăr vremea românilor cu majusculă.

Intențiile lui Stelian Popescu și angrenarea Ligii în campania împotriva ziarelor din Sărindar sunt și mai bine reliefate de mărturisirile ulterioare ale ziaristului, care, în memoriile sale, preciza:

„Atunci m-am hotărât să sacrific totul, și liniște, și avere, și viață, numai să ajung să distrug presa evreiască și inconștientă (...)

Profitând de împrejurarea că Liga Antirevizionistă – pe care eu o înfiinșasem cu scopul de a combate propaganda maghiară în străinătate și adormirea conducătorilor din interior – luase un avânt destul de mare, am pus-o în mișcare cu toată intensitatea și, la acțiunea care pătrunsese în straturile cele mai de jos ale populației, în special în Transilvania și Banat, s-a raliat tot ce era suflet naționalist în țară. Mișcarea aceasta, care pe unele locuri a avut și o acțiune violentă, a făcut să amorțească întrucâtva presa jidovită.”⁴⁷

Această campanie era determinată, se pare, mai ales de poziția ziarelor „Adevărul” și „Dimineața” față de represiunile autorităților române care vizau mișcarea comunistă din România și de criticile apărute în aceleași ziare la adresa lui Stelian Popescu și a diferitelor afaceri în care acesta era implicat. Violențele de limbaj erau asemănătoare cu cele ale ziarului „Universul”, în paginile „Dimineații” președintele Ligii fiind considerat „ce este mai urât, mai rău și mai scârnav în epoca noastră”⁴⁸. Nici angajarea lui Stelian Popescu în propaganda naționalistă nu este văzută cu ochi mai buni de ziarele mai sus amintite, Zaharia Stancu, pe atunci colaborator al acestora, apreciind că acest „crap bătrân mânjește până la desgust mișcarea naționalistă cu prezența lui”⁴⁹. Invectivele continuă în același stil:

⁴⁵ Ibidem, f. 24, articolul din „Universul”, 22 mai 1936.

⁴⁶ Ibidem, dosar 138, f. 15, discurs al lui Stelian Popescu la Vălenii de Munte, din 14 august 1936.

⁴⁷ Stelian Popescu, op. cit., p. 333.

⁴⁸ D.A.N.I.C., fond Liga Antirevizionistă Română, dosar 143, f. 31, „Dimineața”, 20 iunie 1936.

⁴⁹ Ibidem, f. 38, Zaharia Stancu, De ce l-am numit pe Stelian Popescu inamicul public nr. 1 al națiunii române.

„Gangsterul acesta putred de bogat și putred la suflet ca un cadavru, banditul acesta care nu știe să scrie trei cuvinte și nu poate să rostească două fraze fără să se bâlbâie, peștele acesta care a devenit stăpânul unui ziar vânzându-și tinerețea unei babe besmetice, se ascunde după paravanul naționalist, după crucea creștină, ca să scape de ceea ce i se cuvine”⁵⁰.

Acestor aprecieri li se pot adăuga cele ale lui Tudor Teodorescu-Braniște, care, în 1936, respingea cu ironie, în paginile „Dimineații”, pretențiile naționaliste ale lui Stelian Popescu:

„«Marele român» să-și vadă de dughiana lui, unde poate vinde orice, unde – cu îngăduința noastră – poate vinde chiar și ...«românism», dar numai «românism» de acesta cu ghilimele ...Să nu râvnească însă, mai mult decât atât!”⁵¹

Acțiunile propagandistice ale Ligii și ale ziarului „Universul” nu puteau rămâne fără consecințe. În principiu, propaganda desfășurată atât de Ligă, cât și de adversarii acesteia, fie că se numeau maghiari, bulgari sau așa-zisa „presă din Sărindar”, avea drept scop întărirea convingerilor propriilor adepți cât și atragerea de partea uneia sau alteia din părți a unor terțe persoane, indiferent dacă acestea erau reprezentate de puterile europene sau de opinia publică din România care încă nu fusese înregimentată de o parte sau de alta a spectrului politic. După tonul adoptat de fiecare din „combatanți”, nu pare niciodată că s-ar încerca inițierea unui dialog real între ei. O astfel de polemică sterilă nu putea să ducă decât la tensionarea atmosferei din viața publică românească și la crearea unui climat de violență generalizată, cu toate consecințele ce puteau decurge de aici.

Astfel, sunt binecunoscute violențele ce au izbucnit în vara lui 1936 între susținătorii Ligii și ai ziarului „Universul”, pe de o parte, și cei ai presei din Sărindar, pe de altă parte, incidente soldate cu mai mulți morți și răniți și cu numeroase incendieri⁵². Stelian Popescu declara ulterior că „era inevitabil să se întâmple”⁵³. Posibil. Dar, la toate acestea trebuie adăugat că activitatea sa și a Ligii au avut o contribuție majoră la crearea unei atmosfere de „cazarmă”, în care fiecare încercare a unora din concetățenii lui Stelian Popescu de a căuta o cale de colaborare cu partea adversă era calificată prompt „trădare” și tratată ca atare, uneori cu consecințe tragice. Se poate cita, în acest sens, cazul muzicianului timișorean Radu Urlățeanu, puternic atacat de presa afiliată Ligii Antirevizioniste după ce a dirijat în teatrul comunal din Timișoara un concert simfonic, în programul căruia figura și *Psalmus Ungaricus* compus de Zoltan Kodaly, care a

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem, dosar 148, f. 4, „Dimineața”, 1 iunie 1936 – Tudor Teodorescu-Braniște, *Noi și..., cel mai mare ziar românesc*”.

⁵² Ibidem, dosar 143, f. 21-30.

⁵³ Ibidem, f. 28.

fost și invitat la acest eveniment. Drept urmare, Radu Urlățeanu este destituit din funcția deținută la Primăria Timișoara, iar, la scurtă vreme după aceea, acesta se sinucide⁵⁴. Se mai pot cita și alte situații asemănătoare, cu consecințe mai puțin dramatice⁵⁵, care ilustrează însă destul de bine atmosfera unei epoci.

Liga Antirevizionistă Română își va încheia formal activitatea în anul 1938, o dată cu instaurarea dictaturii regale, dar își va mai continua sporadic existența, în absența unui control foarte riguros al autorităților asupra respectării Legii de dizolvare a tuturor organizațiilor politice sau asimilabile lor, până în 1940. În 1945, Stelian Popescu a fost inculpat de către noul Tribunal al Poporului pentru „crime de război”. A fost condamnat, în contumacie, la muncă silnică pe viață, murind ulterior în Portugalia.

Într-un elogiu adus în ziarul „Universul”, în 1936, activității Ligii Antirevizioniste Române și a lui Stelian Popescu, autorul articolului aprecia că Liga „a servit realmente și efectiv interesele superioare ale românismului mai mult decât toată politica oficială a statului” și „a avut darul să trezească energiile întregului neam”⁵⁶. Fără a mai face un alt comentariu, ținem să precizăm că, la mai puțin de 70 de ani de la dispariția Ligii, bibliografia istorică românească referitoare la activitatea sa este extrem de redusă. Mai bogată pare a fi cea în limba maghiară.

Numărul unităților arhivistice: 453

Anii extremi: 1932-1940

Numărul inventarului: 2186.

Résumé

Le fonds „La Ligue Antirévisioniste Roumaine” reflète l'activité d'une association fondée et animée par le journaliste roumain Stelian Popescu, directeur du journal „Universul”, personnalité controversée de la vie publique roumaine de l'entre deux guerres, considéré par les uns comme un démagogue, par les autres comme grand patriote. Il fonda la Ligue Antirévisioniste Roumaine (L.A.R.) le 15 décembre 1933, ayant comme but de combattre la propagande anti-roumaine promue par les pays

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 71, *passim*.

⁵⁵ Vezi *ibidem*, dosar 48, f. 10-17.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar 23, f. 38.

confrontés aux pertes territoriales après la Paix de Paris: la Hongrie et la Bulgarie. Une autre partie de la propagande de la L.A.R. était l'anticommunisme avec une forte orientation anti-sémite. Parmi les membres de la Ligue figuraient des représentants du haut clergé, y compris le patriarche de l'Eglise Orthodoxe roumaine, Miron Cristea. L'association recrutait ses membres surtout parmi les fonctionnaires de l'Etat, les étudiants, les professeurs. L'activité de la Ligue a cessé au moment de l'instauration de la dictature royale de Charles II, mais ses échos se sont ressentis plusieurs années après 1938. Les violences de langage de la Ligue ont eu comme conséquence la condamnation en contumace de Stelian Popescu en 1945 pour des „crimes de guerre”.

ANEXE

D.A.N.I.C., fond *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 38, f. 18.

LIGA ANTIREVIZIONISTĂ ROMÂNĂ

Secția.....
 Județul.....
 Orașul.....
 Comuna.....

Data depunerii jurământului:
 Anul.....
 Luna.....
 Ziua.....
 Local.....

LEGĂMÂNT

Eu subsemnatul.....
 de naționalitate român.....
 de confesiune.....
 în vârstă.....
 născut la data.....în comuna.....județul.....
 din părinți cu numele de.....
 ca stare civilă.....căsătorit.....copii.....
 domiciliat în prezent.....
 proprietar.....chiriaș la.....

Având deplină cunoștință de scopurile pe care le urmărește „LIGA ANTIREVIZIONISTĂ ROMÂNĂ” și îndeplinind întru totul prevederile statutelor ei, însuflețit fiind de dorința de a lucra temeinic și hotărât pentru respectarea drepturilor ei străvechi și sfinte și pentru numele de român:

În fața Atotputernicului Dumnezeu și a conștiinței mele de român, cer să fiu primit în rândurile „LIGII ANTIREVIZIONISTE ROMÂNE” și mă leg de a fi membru devotat și de a sluji cu conștiință și din toate puterile mele scopurilor Ligii, conformându-mă în totul prevederilor statutelor și tuturor dispozițiilor ce le vor lua organele ei de conducere.

AȘA SĂ-MI AJUTE DUMNEZEU!

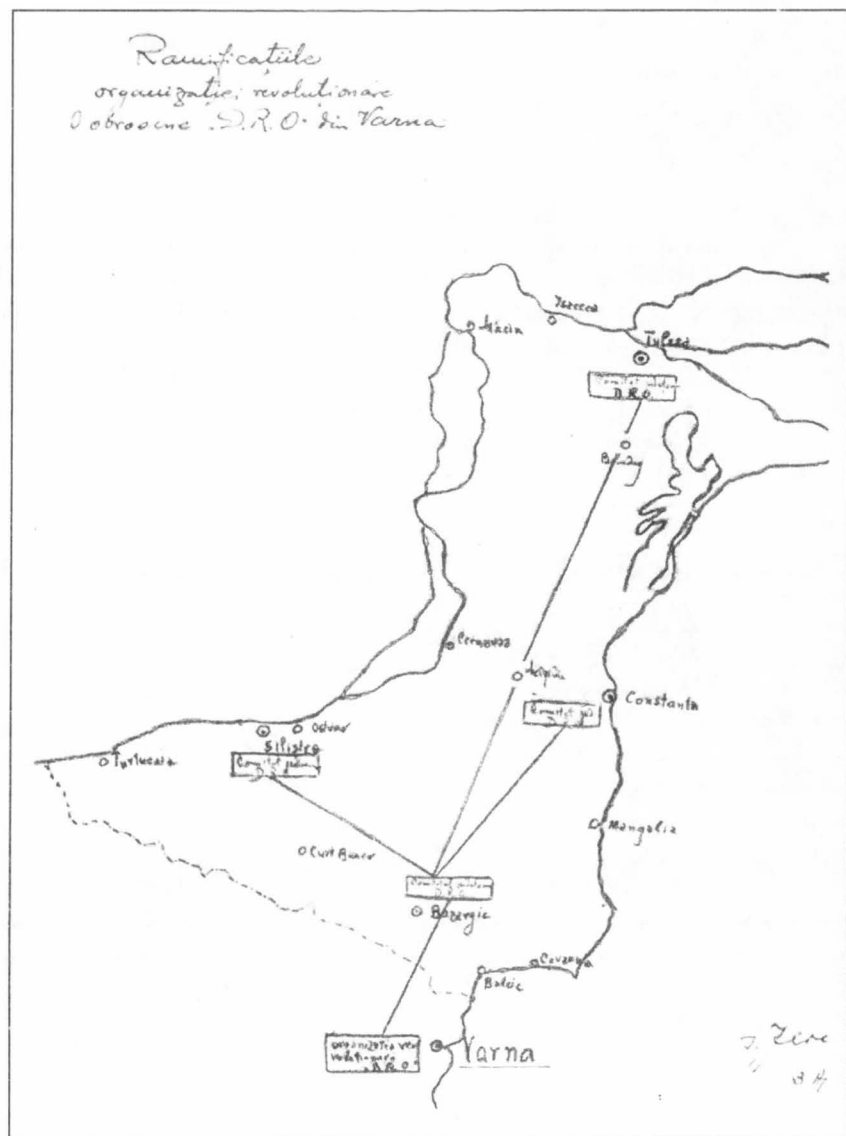
Semnătura,

D.A.N.I.C., fond *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 38, f. 7.

D.A.N.I.C., fond *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 38. f. 12.

D.A.N.I.C., fond *Liga Antirevizionistă Română*, dosar 27, f. 253.

Arhiva C.C. al P.C.R.: fonduri și colecții nou intrate în circuitul științific

CAMELIA MORARU
CONSTANTIN MORARU

Evoluția istorică a mișcării comuniste în perioada interbelică poate fi aprofundată și prin cercetarea fondurilor și colecțiilor din fosta Arhivă a C.C. al P.C.R., prezentate de Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale – Serviciul Arhive Contemporane, la Sala de studiu a Arhivelor Naționale.

Enumerarea celor 55 de fonduri și colecții, ce însumează 1905 u.a., are menirea de a demonstra atenta preocupare a instituției deținătoare – fosta Arhivă a C.C. al P.C.R. – de a justifica activitatea mișcării muncitorești și comuniste de la 1893 până în anul 1953, în cazul de față.

Nr. crt.	Denumirea fondului/colecției	Anii extremi	Nr. rolă
1	2	3	4
1	Comitetul Regional Bucovina al P.C.R.	1921-1944	112-113
2	Comitetul Democrat al Populației Albaneze din România	1945-1953	1383-1384
3	Comitetul Regional Prahova al P.C.R.	1922-1944	119-120
4	Organizații Social-Democrate din Timișoara și Brașov	1893-1918	371
5	Asociația „Prietenii presei proletare”	1929-1934	466
6	Asociația „Prietenii naturii”	1921-1924	466
7	Blocul pentru ieftinirea Traiului	1932	466
8	Comitetul Național pentru Pace din România	1936-1939	467
9	Mișcarea Sindicală din Basarabia	1920-1940	301-303
10	Comitetul Regional Banat al U.T.C. din România	1923-1945	137-138
11	Comitetul Regional Brașov al U.T.C. din România	1924-1943	139-140
12	Comitetul Regional Bucovina al U.T.C. din România	1922-1936	141-142
13	Comitetul Regional Basarabia al U.T.C. din România	1920-1942	143-144

14	Comitetul Regional Dunărea de Jos al U.T.C. din România	1924-1940	145-146
15	Comitetul Regional Oltenia al U.T.C. din România	1932-1944	151-152
16	Comitetul Regional Prahova al U.T.C. din România	1929-1943	153-154
17	Comitetul Regional Muntenia al Ajutorului Roșu din România	1924-1936	167-168
18	Comitetul Regional Bucovina al Ajutorului Roșu din România	1931-1939	173-174
19	Comitetul Regional Dunărea de Jos al Ajutorului Roșu din România	1930-1935	177-178
20	Comitetul Regional Dobrogea al Ajutorului Roșu din România	1932-1936	179-180
21	Comitetul Regional Prahova al Ajutorului Roșu din România	1927-1934	183-184
22	Uniunile muncitorești din ramurile metalurgiei, petrolului și industriei chimice	1919-1940	360-362
23	Uniunea muncitorilor din industria textilă, îmbrăcăminte și pielărie	1920-1940	389-390
24	Uniunea muncitorilor de la fabricile de tutun și chibrituri	1929-1932	467
25	Asociația invalizilor, văduvelor și orfanilor din România	1918-1937	467
26	Asociația contra brutalităților	1935-1936	468
27	Comitetul Regional Muntenia al Blocului Muncitoresc-Țărănesc	1926-1933	322-323
28	Comitetul Regional Dunărea de Jos al Blocului Muncitoresc-Țărănesc	1925-1933	326-327
29	Comitetul Regional Valea Jiului al Blocului Muncitoresc Țărănesc	1928-1931	340-341
30	Comitetul Regional Brașov al Blocului Muncitoresc-Țărănesc	1926-1932	342-343
31	Liga contra teroarei	1926-1936	468
32	Liga contra cametei	1930-1938	469
33	Asociația împotriva scumpetei	1932-1935	469
34	Institutul Muncitoresc pentru Sport și Educație din România	1926-1937	469
35	Asociația de Ajutor Reciproc „Munca”	1911-1931	469
36	Cercul Umanitarist	1923	469
37	Cercuri de studii culturale și sportive democratice	1919-1943	419-420

38	Comitetul Național Român al Tineretului Antifascist	1933-1937	469
39	Partidul Socialist - gruparea Popovici	1933-1938	421-422
40	Uniunea de Repatriere Ruso-Ucrainiană din România	1925	470.
41	Uniunea Tineretului Socialist Unitar	1933-1937	442
42	Liga chiriașilor	1923-1926	470
43	Societatea „Mina și Pădurea” a lucrătorilor mecanici din România	1913, 1931-1932	470
44	Sindicatul Artiștilor Dramatici și Lirici din România	1932	470
45	Uniunea Farmaciștilor Neproprietari din România	1932	470
46	Federația Țăranilor din România	1935-1936	470
47	Sindicatul Național al Muncitorilor și Micilor Slujbași C.F.R.	1919-1922	470
48	Uniunea Sindicatelor și Grupărilor Sindicale ale Muncitorilor C.F.R. și Asimilaților de Transport pe Apă și pe Uscat din România	1910-1923	471
49	Asociația Profesională C.F.R. „Mișcare a Personalului Exterior de Mișcare”	1929-1934	473
50	Asociația Generală a Absolvenților de la Școlile Profesionale de Elevi Meseriași C.F.R. din România	1934-1936	473
51	Asociația Profesională „Cercul focarilor” a Fochiștilor și Viitorilor Conducători de Locomotivă C.F.R. din România	1925-1939	473
52	Asociația Lucrătorilor din Depourile C.F.R. „Depoul”.	1928-1939	473
53	„Locomotiva” pentru Ajutor în Caz de Boală și Deces	1936-1940	473
54	Asociația Generală a Pensionarilor și Pensionarelor „Casei Muncii C.F.R.”	1930-1938	473
55	Gruparea „Reacțiunea”, Asociație Profesională a Salariaților de Toate Categoriile C.F.R.		473

Fondurile și colecțiile au fost preluate de Arhivele Naționale de la Ministerul Apărării Naționale, sunt microfilmate și au evidențele întocmite de instituția deținătoare anterior anului 1989 – Arhiva C.C. al P.C.R.

Împreună cu aceste 55 de fonduri și colecții din fosta Arhivă a C.C. al P.C.R., pregătite pentru studiu în anul 2005, în anul 2006, Serviciul Arhive Contemporane își propune să prezinte cercetătorilor de la Sala de studiu a Arhivelor Naționale încă un fond și o colecție din fosta Arhivă a C.C. al P.C.R.:

- Colecția *Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901-1965)*;
- Fondul *Comitetul Democrat Evreiesc (1945-1953)*

și partea structurală *Secția Organizatorică* a fondului *C.C. al P.C.R. (1921-1975)*.

Colecția Gheorghe Gheorghiu-Dej cuprinde documente de la 1901, anul nașterii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, până în anul 1965, anul morții acestuia.

Aspectele privind viața privată și de partid a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej pentru perioada 1901-1944 (foaia matricolă privind absolvirea clasei a IV-a primară – anul școlar 1914-1915; Registrul catalog al Școlii Primare de Băieți nr. 2 din comuna Bârlad; Note și referate ale Siguranței; Procese-verbale de cercetare; cărți poștale, scrisori din închisori; ordonanțe ale Penitenciarului Doftana) predomină în prima parte a inventarului. După 23 august 1944, activitatea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej este total schimbată. P.C.R. intrând nu numai în legalitate, ci acaparând și puterea, Gheorghiu-Dej a ocupat importante funcții de partid și de stat:

- membru al C.C. al P.M.R. și al Biroului Politic (21 octombrie 1945-19 martie 1965);

- prim-secretar al C.C. al P.M.R. (21 octombrie 1945-1 aprilie 1954 și 1 octombrie 1955-19 martie 1965);

- membru în Biroul Organizatoric al C.C. al P.M.R. (1950-1952);

- deputat de București (19 noiembrie 1946-19 martie 1965);

- ministru secretar de Stat la Departamentul Comunicațiilor (4 noiembrie 1944-28 februarie 1945) și la Departamentul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice (6 martie 1945-29 noiembrie 1946);

- președinte al Consiliului Superior al Economiei Naționale (24 noiembrie 1945-1 iulie 1948);

- ministru secretar de Stat la Ministerul Economiei Naționale (29 noiembrie 1946-30 decembrie 1947);

- ministru al Industriei și Comerțului (30 decembrie 1947-13 aprilie 1948);

- președinte al Comisiei de Redresare Economică și Stabilizare Monetară (13 aprilie 1948-1 iulie 1948);

- președinte al Comitetului de Stat al Planificării (9 iulie 1948-22 aprilie 1949);

- primul vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (13 aprilie 1948-2 iunie 1952);

- președinte al Consiliului de Miniștri (2 iunie 1952 - 3 octombrie 1955);

- membru al Prezidiului M.A.N. (3 octombrie 1955-21 martie 1961);

- președinte al Consiliului de Stat (21 martie 1961-19 martie 1965).

Lui Gheorghe Gheorghiu-Dej i-au fost conferite distincțiile: „Coroana României” (7 august 1945), „Erou al Muncii Socialiste” (6 noiembrie 1951 și 8 noiembrie 1961).

Colecția are 911 u.a. și nu este microfilmată.

Fondul Comitetul Democrat Evreiesc (1945-1953)

Comitetul Democrat Evreiesc a luat ființă la 7 iunie 1945, funcționând până la 20 martie 1953, când s-a hotărât autodizolvarea organizației.

Fondul are 50 de u.a. și este ordonat cronologic-structural. Este microfilmă și poate fi cercetat prin intermediul Sălii de studiu a Arhivelor Naționale.

În cadrul fondului predomină procesele-verbale ale ședințelor Biroului Provizoriu, Comitetului Activ, Prezidiului, Grupului de Partid, Comisiei de Cenzori, rapoartele de activitate ale acestora, planurile de muncă, rapoartele instructorilor C.C. al Comitetului Democrat Evreiesc, oferind o imagine de ansamblu a activității creatorului (Comitetul Democrat Evreiesc).

O dată cu instaurarea regimului comunist în România, Partidul Comunist Român, urmând exemplul bolșevicilor ruși, s-a preocupat de munca pe care o considera cea mai importantă și cea mai urgentă: înlocuirea societății capitaliste, considerată purtătoarea tuturor relelor, cu o societate nouă, înzestrată cu toate virtuțile exaltate de ideologia comunistă și în care se investeau toate speranțele.

Pentru îndeplinirea acestui țel era nevoie de o structură organizatorică bine definită și ierarhizată.

În cadrul aparatului Comitetului Central al Partidului Comunist Român, secțiile Comitetului Central au ocupat un rol important, atât în selecționarea și repartizarea cadrelor, cât și în controlul executării hotărârilor partidului și guvernului în domeniul lor de activitate.

Fiind părți constitutive ale aparatului Comitetului Central al Partidului Comunist Român, secțiile nu aveau dreptul de a da directive, în afara cazurilor când primeau însărcinarea, din partea Comitetului Central, de a da indicații cu caracter de directive în problemele ce intrau în atribuțiile lor.

Secția Organelor Conducătoare de Partid, Sindicale și de U.T.M., denumită pe scurt și **Secția Organizatorică** avea în atribuții selecționarea și repartizarea cadrelor din nomenclatura Comitetului Central pentru organele conducătoare de partid, sindicale, ale Uniunii Tineretului Comunist, ale Sfaturilor Populare și pentru celelalte organizații de masă, cât și controlul aplicării hotărârilor Comitetului Central al Partidului Comunist Român, în domeniul muncii organizatorice, de către organele și organizațiile de partid, sindicale, de U.T.C. și de celelalte organizații de masă.

Secția Organizatorică avea următoarele sectoare:

- a) Sectorul Carnetului de Partid
- b) Sectorul Chestiunilor Statutare
- c) Sectorul Pregătirii și Perfecționării cadrelor de partid, sindicale și de U.T.C.
- d) Sectorul Organelor Sindicale
- e) Sectorul Organelor de U.T.C.

- f) Sectorul Sfaturilor Populare
- g) Sectorul Documentării de Partid
- h) Sectorul Organizațiilor de Masă
- i) Sectorul Evidenței Cadrelor.

În cadrul Secției funcționa și Corpul Inspectorilor Comitetului Central, Secția având, la rândul său, un grup de instructori și un Secretariat tehnic.

Secția Organelor Conducătoare de Partid, Sindicale și de U.T.C. se ocupa și de Școala de Partid „Ștefan Gheorghiu”. Secția controla executarea hotărârilor partidului de către Comisia de Stat pentru aplicarea Legii Sfaturilor Populare și Departamentul pentru problemele naționalităților conlocuitoare.

Secția se ocupa cu selecționarea și repartizarea cadrelor și controla, totodată, aplicarea hotărârilor partidului de către următoarele formațiuni:

- Confederația Generală a Muncii (C.G.M.)
- Uniunea Tineretului Comunist (U.T.C.)
- Uniunea Femeilor Democrate din România (U.F.D.R.)
- Frontul Plugarilor
- Uniunea Populară Maghiară
- Comitetul Antifascist German
- Comitetul Democrat Evreiesc
- Comitetul Democrat pentru Populația Rusă și Ucraineană
- Comitetul Democrat Bulgar
- Comitetul Democrat Grec
- Comitetul Democrat Albanез
- Comitetul Democrat Armean.

Sectoarele din cadrul *Secției Organelor Conducătoare de Partid, Sindicale și de U.T.C.* aveau următoarele atribuții:

1. Sectorul **Carnetului de Partid** – se ocupa cu tipărirea și eliberarea fișelor, formularelor și carnetelor de membru și de candidat. Sectorul păstra și ținea evidența tuturor fișelor și carnetelor emise.

Verifica activitatea comitetelor de partid regionale în ce privește respectarea și aplicarea instrucțiunilor Comitetului Central cu privire la eliberarea, păstrarea evidenței și înregistrarea carnetelor de membru.

2. Sectorul **Chestiunilor Statutare** controla respectarea prevederilor statutare privind viața internă de partid.

Întocmea periodic, pentru Comitetul Central, lucrări statistice asupra compoziției partidului și organelor de conducere.

3. Sectorul **Pregătirii și Perfecționării Cadrelor de Partid, Sindicale și de U.T.C.** se ocupa cu controlul executării hotărârilor partidului în domeniul pregătirii și perfecționării cadrelor de partid, sindicale și de U.T.C.

Sectorul se ocupa de școlile medii de 6 luni, de școlile de 3 luni, de cursurile activului de partid de la sate și de seminariile cu cadrele de partid.

4. Sectorul **Organelor Sindicale** avea ca atribuții selecționarea și repartizarea cadrelor Confederației Generale a Muncii, care intrau în nomenclatura C.C. De asemenea, controla modul cum organele de partid și sindicale aplicau hotărârile Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la munca sindicală.

5. Sectorul **Organelor de U.T.C.** se ocupa cu selecționarea și repartizarea cadrelor U.T.C., care intrau în nomenclatura Comitetului Central.

6. Sectorul **Sfaturilor Populare** controla aplicarea hotărârilor partidului și guvernului de către sfaturile populare și se ocupa de selecționarea și repartizarea cadrelor în acest domeniu.

7. Sectorul **Documentării de Partid**, pe baza materialului informativ primit de la comitetele regionale, întocmea lucrări pentru informarea conducerii partidului asupra îndeplinirii hotărârilor partidului și ale guvernului de către organizațiile de partid, organizațiile de masă și organele de stat asupra stării de spirit, precum și a diferitelor probleme ce preocupau membrii de partid și populația locală.

8. Sectorul **Organizațiilor de Masă** se ocupa cu selecționarea și repartizarea cadrelor organizațiilor de masă ce intrau în nomenclatura Secției și controla modul în care se aplicau hotărârile Comitetului Central al Partidului Comunist Român.

9. Sectorul **Evidenței Cadrelor** deținea dosarele de partid ale unor cadre de conducere, care făceau parte din nomenclatura Comitetului Central.

10. Inspectorii **Comitetului Central** se ocupau fiecare cu un număr de regiuni. Controlau modul cum organele de partid aplicau hotărârile partidului. Fiecare inspector este ajutat în munca sa de un număr de instructori ai Secției.

Din însărcinarea Comitetului Central inspectorii studiau pe teren diferite aspecte ale vieții de partid, de Stat și economice pregătind material pentru hotărâri ale Comitetului Central.

11. **Grupul de instructori** controla munca de ansamblu a organelor conducătoare de partid în regiunile de care se ocupa fiecare, fără a se substitui altor secții ale C.C.

Instructorii aveau ca atribuții, de asemenea, selecționarea cadrelor de partid și de U.T.C., ale Sfaturilor Populare și ale celorlalte organizații de masă, în limitele părții de nomenclatură a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român de care se ocupa Secția Organelor Conducătoare de Partid, Sindicale și de U.T.M. din regiunile care le erau repartizate.

Prezentarea detaliată, pe sectoare și atribuții ale acestora, conturează complexitatea și diversitatea atribuțiilor Secției Organizatorice, controlul atent exercitat de partidul-stat asupra problemelor organizatorice și statute cu care se confrunta partidul.

Partea structurală a fondului *Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Secția Organizatorică*, contribuie, alături de celelalte părți structurale, prezentate deja la Sala de studiu a Arhivelor Naționale: *Secția Cămară, Secția Economică, Secția Relații Externe, Secția Gospodăria de Partid și Secția Agrară*, la descifrarea caracterului regimului comunist, structurile partidului reprezentând, în fapt, organele decizionale ale statului.

Résumé

Les Archives Nationales de Roumanie continuent l'inventoriage et la description archivistique des archives du PCR, en rendant communicables 55 fonds et collections (partie des archives historiques du mouvement ouvrier en Roumanie), une collection photographique concernant la vie du leader communiste Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901-1965), le fonds archivistique du Comité Démocrate Juif (1945-1953), la section des Organismes Dirigeantes du Parti, des Syndicats et de la Jeunesse Communiste (1921-1975). Les auteurs font une brève description du contenu des archives, une biographie de Gheorghe Gheorghiu-Dej et un exposé sur les attributions de la section du PCR ayant comme domaine d'activité le contrôle de la nomenclatura (Section Organisationnelle).

Arhivele Societății Deschise (OSA), Budapesta, Ungaria

Arhivele Societății Deschise constituie un așezământ de cercetare și cultură al Universității Central-Europene din Budapesta și reprezintă una dintre cele mai importante Arhive de presă și colecții audiovizuale ale istoriei trecutului recent. Arhiva ajută munca istoricilor, juriștilor, sociologilor, cercetătorilor socio-economici, ecologiștilor și cercetătorilor care se ocupă de drepturile omului, a studenților și a altor persoane interesate de antecedentele istorice directe ale evenimentelor contemporane și de preliminariile proceselor istorice pe care le resimțim și în prezent.

Arhivele Societății Deschise au fost înființate în primăvara anului 1995, când documentele Institutului de Cercetări al posturilor de radio „Europa Liberă” și „Radio Libertatea” au fost aduse la Universitatea Central-Europeană din Budapesta. În felul acesta a devenit accesibilă pentru publicul larg una dintre cele mai vaste Arhive din lume a Războiului Rece și una dintre cele mai valoroase colecții de documente ale trecutului recent. De-a lungul celor nouă ani de existență, Arhiva și-a extins considerabil sfera de colecționare, în prezent devenind o Arhivă unicat a drepturilor omului.

Colecția Războiului Rece

În anul 1951, ca parte a războiului de propagandă antisovietică, au fost înființate sub egida CIA posturile de radio „Europa Liberă” și „Radio Libertatea”, care probabil că au constituit una dintre cele mai reușite activități acoperite ale agenției americane de informații. Misiunea lor era spargerea cortinei de fier informațională a blocului comunist. Materialele acumulate în redacțiile de la München, printr-o muncă de cercetări dusă de-a lungul a peste patru decenii, însumează mai multe milioane de documente, ziare, cărți, microfilme și materiale audiovizuale și constituie, concomitent, produsul și dosarul Războiului Rece, care a fost, probabil, cel mai lung război de propagandă al istoriei mondiale. Ca rezultat al modificării situației politice est-europene, din anul 1991 Congresul Statelor Unite a redus treptat bugetul alocat posturilor de radio, iar unele redacții le-a desființat. În anul 1994, George Soros a căzut de acord să își asume cheltuielile de păstrare, de prelucrare și de punere la dispoziția cercetătorilor a materialelor arhivistice adunate de către cele două posturi de radio și în acest scop a înființat la Budapesta Arhivele Societății Deschise. Acordul de custodie a fost încheiat pe o perioadă de cincizeci de ani. Materialele Arhivei de odinioară a posturilor de radio „Europa Liberă” și „Radio Libertatea”

sunt acum păstrate la Budapesta, deși ele constituie în continuare proprietatea Guvernului Statelor Unite.

Misiunea principală a departamentelor naționale ale serviciilor de cercetări și ale Arhivei posturilor radio era de a furniza redacțiilor date la zi privind țara respectivă, precum și întreaga regiune. Serviciile de cercetări erau abonate la publicațiile de presă oficiale ale țării-țintă (inclusiv presa regională și provincială), culegeau știri apărute în presa electronică a țării date, urmăreau emisiunile de știri și comentariile presei occidentale referitoare la regiune și la fiecare țară în parte, ca și publicațiile apărute în cadrul emigrației și publicațiile *samizdat* ale blocului răsăritean. Se străduiau să obțină informații și pe baza interviurilor luate disidenților și refugiaților, la fel ca și în urma sondajelor de opinie publică. Materialele erau structurate pe baza mai multor arii tematice. În fiecare dintre subcolecțiile naționale se regăsesc arhive de presă pe domenii tematice, subcolecțiile biografice referitoare la activitatea personalităților publice, a politicienilor, a artiștilor, a intelectualilor și a disidenților, precum și colecțiile de informații și interviuri realizate de către colaboratorii, ziariști și analiști politici, ai posturilor de radio. O parte unică a colecției este reprezentată de așa-numitul *monitoring*, adică de materialul de urmărire a emisiunilor radio. Colaboratorii centrului din München înregistrau în fiecare zi pe bandă magnetică cele mai importante emisiuni ale stațiilor de radio de stat și apoi întocmeau note dactilografiate asupra acestora, pe care redacțiile emisiunilor le primeau în fiecare dimineață. În felul acesta a luat rîință o arhivă a emisiunilor de radio atât de bogată încât, în multe cazuri, de o asemenea documentație nu dispun nici măcar propriile arhive ale posturilor naționale și de stat respective. Serviciile de cercetări elaborau și lucrări la arhive ale posturilor naționale și de stat respective. Serviciile de cercetări elaborau și lucrări la zi de analiză științifică. Acestea apăreau în publicații lunare și săptămânale, la care deseori erau abonate și instituții științifice, politice și de învățământ occidentale care aveau drept obiect de studiu această regiune. Programele difuzate de radio „Europa Liberă” și „Radio Libertatea” au devenit propagatori dintre cei mai eficace în zonă ai literaturii și politici de opoziție, ca și ai literaturii *samizdatului*. Colecția *samizdat* sovietică și poloneză de la Arhivele Societății Deschise este printre cele mai mari colecții de acest gen din lume.

Biblioteca

Biblioteca Arhivei conține bogate colecții de periodice, microfilme și cărți publicate în regiune și în țările occidentale. O importanță proeminentă o are materialul presei sovietice provenit din perioada perestroicii, colecția *samizdat* poloneză, documentația cehă a Primăverii de la Praga, precum și documentele diplomatice ale Ministerului de Externe american și documentele CIA.

De asemenea, Arhivele Societății Deschise sunt singurul loc din Europa Centrală și de Est unde pot fi studiate documentele așa-numitei „Wiener Library” privind mișcarea național-socialistă și istoria evreilor europeni între anii 1930 și 1960.

Arhiva Drepturilor Omului

Domeniului de colecționare OSA îi aparțin nu numai materialele de arhivă, colecțiile particulare și publice referitoare la istoria postbelică a regiunii, ci și documentele legate de problemele și evoluția drepturilor omului, respectiv, de încălcarea acestora.

Din punct de vedere istoric, problematica drepturilor omului unește perioada comunistă și cea postcomunistă. Începând de la mijlocul anilor '70 chestiunii drepturilor omului i s-a acordat un rol din ce în ce mai important în lupta ideologică a Războiului Rece. Opoziția față de sistemele partidului unic din blocul comunist și-a extras o considerabilă parte a gamei sale de argumente tocmai din tradiția politică și filozofică a drepturilor omului. Cu toate acestea, prăbușirea comunismului nu a constituit o soluție directă, după cum s-a dovedit o dată cu dezintegrarea fostei Iugoslavii. În numeroase țări postcomuniste conflictele din jurul autodeterminării naționale și drepturilor minorităților au condus la violarea masivă a drepturilor omului. Din această cauză, încă de la începuturile lor, Arhivele Societății Deschise s-au ocupat de documentarea violării drepturilor omului. În OSA se află arhiva revistei intitulate „Index on Censorship”, care apare la Londra și a fost înființată pentru apărarea libertății de exprimare, ca și materialul Comisei Speciale ONU, creată în anul 1992, în legătură cu prăbușirea fostei Iugoslavii și conflictele dintre noile state constituite, comisie care adună date referitoare la violările drepturilor omului în războiul civil iugoslav și anchetează crimele de război comise. Tot aici se găsesc și rapoartele de investigație ale grupului medical internațional *Physicians for Human Rights*, care execută dezgroparea mormintelor comune descoperite pe teritoriul fostei Iugoslavii, ca și materialele de arhivă ale *Comitetului Internațional Helsinki*, cea mai mare și mai influentă organizație a drepturilor omului din perioada Războiului Rece și ale unor organizații naționale afiliate acesteia. În plus, OSA păstrează și materialele centrelor din New York și Budapesta ale Institutului pentru o Societate Deschisă, o organizație internațională pentru drepturile omului înființată de către George Soros.

Colecții audiovizuale

Anumite materiale ale colecției audiovizuale ca, de pildă, întregirările emisiunilor televiziunii sovietice din a doua jumătate a anilor '80, sunt legate de perioada comunistă. Acestei perioade îi aparține și seria de interviuri în legătură cu istoria postului de radio „Europa Liberă”, precum și aceea de interviuri cu

foști funcționari ai conducerilor de partid sovietice și est-europene. Majoritatea materialelor este, însă, legată de perioada postcomunistă, iar în cadrul acesteia de violări ale drepturilor omului. OSA a monitorizat și înregistrat emisiunile posturilor de televiziune din Belgrad, Zagreb și Sarajevo între anii 1996 și 1998, iar în primăvara anului 2003 a arhivat emisiunile televiziunilor kurde și irakiene. Tot aici se găsește cea mai mare colecție de filme artizanale din Europa Centrală (filme realizate de amatori pe clișee super 8 milimetri între anii 1940 și 1980), precum și colecția filmelor de propagandă turnate pentru Gărzile Muncitorești Ungare. OSA a achiziționat și o colecție de peste șase mii de ore de filme documentare despre cele mai cutremurătoare violări ale drepturilor omului și genociduri săvârșite în ultimele decenii. Colecția conține filme realizate în Irak, Ruanda, fosta Iugoslavie, Israel și Cambodgia.

Fondul unic, excepțional de bine sistematizat și ușor explorabil al Arhivelor Societății Deschise, oferă îndrumare în studierea a două problematici importante ale epocii noastre: ce s-a întâmplat în perioada Războiului Rece (evenimente ale căror urme le putem descoperi în acest spațiu geografic până în zilele noastre) și ce se întâmplă acum, în perioada postcomunistă. Sistematizarea tematică și bazele de date dau posibilitatea studenților, cercetătorilor și ziariștilor să aibă un acces rapid la informația sau la sursa documentară dorită. OSA este deschisă publicului larg. Cu excepția unor materiale delicate din punctul de vedere al drepturilor personale, colecția poate fi cercetată gratuit de către oricine, fără restricții și fără a fi necesare autorizații. Cercetările pot fi efectuate nu numai la sediu, deoarece Arhivele onorează și cererile cercetătorilor trimise prin poșta clasică sau poșta electronică. Mai mult decât atât, OSA oferă burse acelor cercetători care întâmpină greutăți cu deplasarea și sejurul la Budapesta. Arhivele dispun de o sală proprie de expoziție, unde în fiecare an au loc mai multe expoziții cu caracter istoric, care prezintă momentele cruciale și problemele importante ale Războiului Rece și trecutului recent. Site¹-ul Arhivelor Societății Deschise prezintă informații la zi asupra bursei de cercetare oferite de către acestea și asupra temelor și conținutului expozițiilor. În site pot fi, de asemenea, examinate catalogul detaliat al colecțiilor Arhivelor și bazele de date ale acestora.

Colaboratorii Arhivelor Societății Deschise

Résumé

Fondées en 1995 auprès de l'Université Central-Européenne de Budapest, les Archives de la Société Ouverte sont une des plus

¹ <http://www.osa.ceu.hu>

importantes collections des documents concernant le passé récent. Leur domaine d'intérêt s'est beaucoup élargi: à partir des archives de „Free Europe” et de „Radio Liberty”, elles accueillent au présent une collection unique concernant les droits de l'homme, y compris les collections soviétique et polonaise des publications samizdat, la documentation tchèque du Printemps de Prague, les archives de la revue „Index on Censorship”, les documents de la Commission spéciale ONU créée en 1992 pour étudier les violations des droits de l'homme dans l'ex-Yougoslavie durant les conflits entre les nouvelles États de cette région, les rapports d'investigation du groupe médical international „Physicians for Human Rights”, des documents du Comité International Helsinki et bien d'autres.

Damian P. Bogdan

MIRELA COMĂNESCU

Cu o activitate de peste 50 de ani pe tărâmul istoriei medii, cercetător, profesor și specialist marcant în domeniul limbilor slave și în diplomatică, Damian P. Bogdan a avut o contribuție esențială în promovarea științelor auxiliare ale istoriei. Lucrările sale analitice și sintetice sunt și astăzi un bun material de studiu pentru studenți și specialiștii în istoria medie. Serioasele investigații asupra unui număr impresionant de surse, unele dintre ele inedite, au făcut ca lucrările sale să fie extrem de profunde și sistematice.

Născut la 1 iulie 1907, la Butești, comuna Cobani, raionul Bălți (Basarabia), a urmat cursurile gimnaziale la Bălți, iar din anul 1925 a început cursurile Facultății de Filozofie și Litere din București, specialitatea geografie-istorie, pe care a absolvit-o în anul 1930. Aici a avut ocazia să înceapă studiul filologiei, istoriei și culturii slave, sub conducerea unor renumiți profesori, precum P. Cănel și P. P. Panaitescu¹. În același an obține și diploma de absolvire a Școlii Superioare de Arhivistică din București, cu o lucrare realizată sub îndrumarea lui P. P. Panaitescu și având ca temă *Nouă documente slavo-române din sec. XV-XVI*. Toate documentele erau inedite, aflate în colecțiile Academiei Române, cel mai vechi fiind emis în anul 1464 în cancelaria lui Radu cel Frumos, iar ultimul în cea a lui Mihai Viteazul, în anul 1594. Documentele sunt transcrise și traduse, fapt ce demonstrează „cunoașterea temeinică a paleografiei slave de către autorul lucrării, iar traducerea, care este peste tot corectă, arată și cunoașterea limbii slave a vechilor noastre documente”². P. P. Panaitescu mai apreciază și faptul că lucrarea este precedată de o introducere în care autorul studiază documentele din punct de vedere diplomatic și al limbii, „dovedind serioase cunoștințe de metodă”³.

În perioada 1929-1937 a activat în cadrul Arhivelor Statului în calitate de arhivist-paleograf, luând contact de tânăr cu munca în arhive și cu documentele. În anul 1933 obține titlul de doctor în istorie, cu mențiunea „magna cum laudae”, cu o teză extrem de importantă: *Diplomatica slavo-română din secolele XIV- XV*, foarte apreciată de către comisia de examen, formată din specialiști de marcă ai

¹ Vezi și biografia publicată de I. K. Begunov, *Prof. Damian P. Bogdan (k 65 – letiiu so dnia rojdeniia)*, în „Études balkaniques”, IX, 1973, 2, p. 148-149; Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fond *Bogdan Damian*, dosar 1/50, f. 52.

² D.A.N.I.C., fond *Școala de Arhivistică*, dosar 9 1930, f. 29.

³ *Ibidem*.

istoriei medievale: P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu, O. Densușianu, P. Cancel⁴. Acest prim interes pentru documentele slavo-române din Țara Românească și Moldova a fost și primul mare succes în domeniul științific al lui Damian Bogdan. Cercetările sale sunt continuate, din acest an, în paralel cu activitatea de la Arhivele Statului, și în cadrul Bibliotecii Academiei Române, unde ocupă postul de paleograf și bibliotecar principal la secția de manuscrise, până în anul 1950. Aici a avut posibilitatea să studieze, pe lângă o serie de documente, și un număr impresionant de manuscrise slavo-române, strângând un bogat material pe care l-a prezentat în diferite lucrări ale sale. Tot în această perioadă își începe și activitatea didactică, ocupând postul de asistent la cursul de istoria slavilor la Universitatea din București⁵. Dorința puternică de permanentă perfecționare nu-l părăsește nici o clipă, în anul 1938 absolvind cursul de un an de expertiză grafică la Școala de Arhivistică, susținut de Henry Stahl, cu care Damian P. Bogdan colaborase deja din anul 1936 la întocmirea *Manualului de paleografie slavo-română*. În această perioadă publică și o altă lucrare de mare importanță pentru istoriografia românească, *Diplomatica slavo-română*, lucrare ce a contribuit la acoperirea unui gol care exista în acea perioadă în literatura noastră de specialitate, în comparație cu țările vecine care deja aveau destule studii în acest domeniu. De asemenea, din anul 1933 până în 1942 este asistent la Facultatea de Litere și Filozofie din București⁶. Din anul 1939 ocupă postul de profesor suplinitor la Catedra de paleografie slavă și limba textelor, de la Școala Superioară de Arhivistică, până în anul 1942, când, datorită unei foarte bune colaborări cu această instituție și a contribuțiilor extrem de importante la studiul istoriei, diplomatiei și paleografiei, este recomandat de către profesorul Ștefan Ciobanu spre a fi numit profesor definitiv⁷, post ce îl ocupă până în anul 1948, când devine profesor la Institutul de Arhivistică și Paleografie, până în anul 1950. În același timp își continuă activitatea la catedra Universității din București, obținând titlul de conferențiar și apoi pe cel de profesor (1942), contribuind astfel la formarea unui mare număr de specialiști în paleografie slavonă și diplomatică. Cursurile sale erau în permanență actualizate cu noi informații pe care profesorul le obținea fie din documente, fie din lucrările nou apărute sau în urma participării

⁴ Constantin Bălan, *Le professeur Damian P. Bogdan lors de son 75^e anniversaire*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XXI, nr. 3-4, 1982, p. 462.

⁵ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 64.

⁶ Vezi și biografia realizată de către Jana Balaciu și Rodica Chiriacescu în *Dictionar de lingviști și filologi români*, București, Editura Albatros, 1978, p. 72.

⁷ Pentru mai multe informații privind activitatea în cadrul Școlii de Arhivistică vezi Mirela Comănescu, *Damian P. Bogdan, profesor de paleografie slavă la Școala de Arhivistică din București*, în „Hrisovul”, serie nouă, nr. VIII, 2002, p. 124-128.

la diferitele congrese internaționale, fapt pregnant și din cercetarea fondului personal păstrat în depozitele Arhivelor Naționale.

A îndrumat și activitatea candidaților la titlul de doctor în științe, la specialitatea Arhivistică și științele auxiliare ale istoriei, peste 20 de ucenici ai săi lucrând în diferite instituții de cultură, printre ei numărându-se V. Strempel, V. Vasilescu, Șt. Hurmuzache, L. Sigheș⁸.

După război, activitatea științifică a profesorului s-a îndreptat și asupra legăturilor poporului român cu cel bulgar, grec, rus sau ucrainean. Astfel, în anul 1957, pentru lucrarea *Legăturile serdarului Anastasie Lupu cu rușii, 1721-1751*, a primit premiul Academiei de Științe a României⁹.

Lunga sa activitate științifică în domeniul paleografiei slavone și a științelor auxiliare ale istoriei a fost recunoscută de către mari oameni de știință din țară, precum P. P. Panaitescu sau N. Iorga, care au apreciat cunoștințele particulare dobândite în urma profundelor cercetări întreprinse.

Contactele științifice nu le-a purtat numai cu reputați profesori din țară, ci și din străinătate, fapt ce rezultă și dintr-o însemnare făcută de către Damian Bogdan, în care a trecut, pe țări, lista oamenilor de știință străini cu care făcea schimb de publicații și de corespondență. Printre aceștia se numărau nume mari de specialiști din Uniunea Sovietică, precum academicianul M. N. Tihomirov, A. A. Sidorov, membru al Academiei de Științe al U.R.S.S., M. V. Șčepkina, șefa Serviciului Manuscrise din cadrul Muzeului Istoric de Stat din Moscova, dar și din Sankt Petersburg (D. S. Lehačev, membru corespondent al Academiei), Kiev și Lvov. Avea legături și cu importanți cercetători din Franța (Charles Samaran, membru al Institutului Franței), Belgia (Claude Blackvis, profesor universitar la Bruxelles), Anglia sau Grecia¹⁰. Tot în contextul legăturilor cu lumea științifică de peste hotare sunt demne de amintit și o serie de referate întocmite de către profesor pentru lucrări de doctorat ale unor cercetători ruși, printre care amintim pe N. S. Antoșina, M. F. Boiko, L. N. Pușkareva¹¹.

Bogata sa activitate pe tărâmul documentelor slavo-române, „serioasa pregătire științifică, o metodă minuțioasă de cercetare și o cunoaștere profundă a textelor românești vechi și a limbii slavone”¹² l-au recomandat să participe, alături de alți specialiști, la pregătirea corpusului de *Documente privind Istoria României*, seria A. Moldova și B. Țara Românească¹³.

⁸ I. K. Begunov, *op.cit.*, p. 148; D.A.N.I.C., fond *Bogdan Damian*, dosar 50, f. 53.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ D.A.N.I.C., fond *Bogdan Damian*, dosar 50, f. 118-119.

¹¹ I. K. Begunov, *op.cit.*, p. 149; D.A.N.I.C., fond *Bogdan Damian*, dosar 50, f. 53.

¹² D.A.N.I.C., fond *Școala de Arhivistică*, dosar 34, f. 64.

¹³ Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 462.

Activitatea științifică a lui Damian P. Bogdan este consacrată mai ales filologiei și lingvisticii româno-slave, studiile sale acordând o atenție deosebită limbii documentelor slavo-române: *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române* – 1946, *Caracterul limbii textelor slavo-române* – 1946. A fost preocupat și de editarea unor documente inedite slavo-române, în special cele provenite din cancelaria Moldovei: *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare* – 1938, *Acte moldovenești din anii 1426-1502* – 1947.

Datele culese de-a lungul timpului din imensul material studiat le-a utilizat în diferite studii și articole publicate, dar și în lucrări distincte de o mare importanță, modele ale genului, unele dintre ele recunoscute și pe plan internațional. Apariția, în anul 1978, a volumului *Paleografia slavo-română. Tratat și album* a marcat „un stadiu înalt de cunoștințe dobândite de către școala românească de limbi slave, grație activității profesorului Damian P. Bogdan”¹⁴.

În cursul anilor 1941-1945 a publicat numeroase studii, ediții și articole printre care amintim: *Pomelnicul mănăstirii Bistrița* (1941), prima ediție completă a textului slav, ediție critică însoțită de traducerea românească și o analiză a conținutului „în care autorul prezintă rezultate foarte bune ale unor grele întreprinderi, dar absolut necesare pentru cunoașterea vechilor izvoare ale istoriei românești”¹⁵, *Despre daniile românești la Athos* (în „Arhiva românească”–1941), *Un pomelnic al mănăstirii Bisericieni atribuit mănăstirii Bistrița* („Hrisovul”–1941), *Basarabeianul Polihron Sârcul și contribuția lui la cultura românească veche* („Arhiva românească”–1942), *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică, Șeria slavă*, în colaborare cu Aurelian Sacerdoțeanu – 1943, și multe altele, după cum rezultă din lista privind activitatea științifică în această perioadă, întocmită de către profesorul Damian P. Bogdan pentru Școala de Arhivistică¹⁶. Aceste studii vin să completeze lista de lucrări întocmite până să devină profesor la această instituție, dintre care vom enumera doar câteva: *Contribuțiuni la studiul diplomatiei vechi moldovenești* – 1935, *Ioan Bogdan și manuscrisele lui din Biblioteca Academiei Române* – 1934, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche* - 1938¹⁷.

Cercetările sale în domeniul științelor auxiliare ale istoriei, precum sigilografia, filigranologia, codicologia, diplomatica, lingvistica, onomastica,

¹⁴ *Ibidem*, p. 463.

¹⁵ Vezi pe larg recenzia lui C. Andreescu în „Arhiva românească”, tomul VII, 1941, p. 364.

¹⁶ D. A. N. I. C., fond Școala de Arhivistică, dosar 62, f. 24.

¹⁷ Vezi lista completă anexată de către Damian P. Bogdan cererii adresate în data de 5 noiembrie 1939 directorului Școlii de Arhivistică, Aurelian Sacerdoțeanu, pentru a fi numit profesor la această Școală, *Ibidem*, dosar 22, f. 58-58v, cât și cea întocmită de către I. K. Begunov, *op.cit.*, p. 148-149.

soldate cu diferite studii și articole publicate atât în țară cât și peste hotare, demonstrează preocupările multiple ale profesorului și dorința sa puternică de a aduce noi informații în aceste domenii.

Multe din tezele sale au fost cunoscute și pe plan internațional, la diferitele congrese la care a participat, precum cel de studii bizantine de la Paris din anul 1948, al VI-lea congres internațional de slavistică de la Moscova din anul 1958, la cel din anul 1962 de la Sofia, simpozionul dedicat lui Climent de la Ohrida, cu ocazia împlinirii a 1050 ani de la moartea sa, care s-a ținut la Sofia, în anul 1966, cel de la București din anul 1968 și multe altele. Damian P. Bogdan a participat la Sofia, la Seminarul internațional organizat de către CIBAL, abordând următoarele subiecte: *Rolul savanților cehoslovaci în studierea paleografiei româno-slave, Aportul savanților români la studiul filigranologiei, Aportul savanților români la studiul codicologiei și Influența diplomatiei bulgare și sârbe asupra diplomatiei*.

A fost un membru activ în cadrul Asociației slaviștilor din România, numărându-se printre personalitățile care au contribuit la fondarea acesteia, în anul 1956, iar din 1968 a fost membru al Asociației oamenilor de știință din România, activând și în Comitetul Național Român pentru studiul Sud-Estului Europei¹⁸.

Preocupările sale în domeniul științelor auxiliare ale istoriei reies și din lucrările dedicate acestor științe: *Științele speciale ale istoriei, Despre morile de hârtie din Țările Române, O străveche matrice de pecete românească, Despre codicologie. Filigranologia ca disciplină științifică*.

A fost interesat și de genealogiile unor familii boierești, precum Catargi, Rudeanu și Vlădăianu. Pe Damian P. Bogdan l-a preocupat în mod deosebit activitatea marelui slavist Ioan Bogdan, studiind în acest sens documente din dosarul acestuia ca student la Universitatea din Petersburg și corespondența purtată cu unii specialiști ruși (păstrată la Arhiva Centrală de Literatură și Artă din Sankt-Petersburg), pentru a se informa în vederea întocmirii lucrării *Legăturile slavistului Ioan Bogdan cu Rusia*. Tot în legătură cu activitatea acestui slavist a mai publicat lucrările *Legăturile slavistului Ioan Bogdan cu Viena, Ioan Bogdan în circuitul slavisticii europene*. A studiat și activitatea lui Antim Ivireanul, legăturile româno-ruso-ucrainene din secolul al XV-lea până la 1711, relațiile româno-georgiene, cât și cele armean-georgiene.

Fișele bibliografice păstrate în fondul personal vin să demonstreze o dată în plus intensă activitate științifică a profesorului, preocupările sale multiple și dorința de a fi la curent cu ultimele cercetări întreprinse în domeniul istoriei și al științelor auxiliare ale istoriei, atât în țară, cât și în străinătate. În fond se

¹⁸ Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 464.

păstrează și fișele întocmite de către Damian P. Bogdan pentru *Dicționarul textelor slavo-române*, așezate în 14 cutii, în ordine alfabetică.

Trebuie, de asemenea, să amintim și cele 11 role de microfilm pe care profesorul le-a predat, o dată cu documentele. Arhivelor Naționale și care se păstrează în prezent la depozitul de microfilme, în colecția Rusia, rolele numerele 111-113. Acestea conțin copii de pe manuscrise, precum *Zbornicul lui Isaia de la Slatina*, care cuprinde cronicile Putna I, cea a lui Macarie și cea a lui Eftimie, ce se păstrează la Biblioteca Științifică Centrală din Kiev, *Gramatica limbii ruse*, scrisă în timpul domniei lui Aleksei Mihailovici, la Moscova, în anul 1648, și o alta din anul 1721, scrisă în timpul lui Petru I, ambele păstrându-se la Biblioteca de Stat „V. I. Lenin”, din Moscova. De la Biblioteca Publică de Stat din Kiev, Damian P. Bogdan a microfilmat un curs de limba ucraineană, din anul 1930, al profesorului E. Timcenko, un *Dicționar onomastic slav sau Culegere de nume proprii*, elaborat de către preotul M. Moroșkin, lucrarea *Din istoria relațiilor Rusiei cu Răsăritul la jumătatea secolului XVII*, de Pavel Nikolaevscki ș.a. De la Muzeul Istoric de Stat din Moscova a microfilmat scrisoarea lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului, din 1 decembrie 1631, către Tomas Zamojscki, în legătură cu tipărirea *Triodonului* mănăstirii Pecerski din Kiev, cât și textul acestuia (rola 112). Din depozitele aceleiași instituții a microfilmat și o serie de documente, iar de la Biblioteca Academiei de Științe din Kiev o serie de gramatici sau dicționare.

Strădaniile profesorului Damian P. Bogdan, concretizate într-un număr impresionant de studii și articole de o reală valoare, în domeniul slavonei și științelor auxiliare ale istoriei, alături de activitatea de dascăl la Universitatea din București și la Școala de Arhivistică, îl plasează în rândul celor care au avut o contribuție notabilă în cadrul istoriografiei românești și străine, distingându-se prin varietatea temelor abordate cât și prin rigurozitatea cu care le-a întocmit. Opera și activitatea sa, alături de cea a altor slaviști, constituie un material de studiu extrem de util, de care specialiștii în paleografie slavonă sau științe auxiliare ale istoriei nu pot face abstracție.

I. L. Caragiale, moștenitor al moșiei Frătești, jud. Giurgiu

GEORGETA CHIRA

Avatarurile intrării în posesia fabuloasei averi a moștenitorilor Ecaterinei Momulo Cardini au făcut obiectul unor lucrări ai căror autori au fost mai mult sau mai puțin contemporani cu marele dramaturg I. L. Caragiale. Articolul de față nu va urmări prezentarea problemelor ivite cu prilejul stabilirii drepturilor succesoriale, acestea făcând obiectul unor procese îndelungate, ce au ajuns până la Curtea Supremă de Justiție, dar va încerca prezentarea succintă a seriilor de ipoteci înscrise asupra părții sale indivize din moșia Frătești, ca o sursă de venit pentru familia Caragiale.

Moșia Frătești, situată în apropierea orașului Giurgiu, la 10-12 km, la o „distanță ca la trei sferturi de oră cu trăsură”, având o întindere de 9360 pogoane, a aparținut, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, marelui ban Mihalache Ghica, iar acesta a vândut-o, în 1868, văduvei Ecaterina Momulo Cardini cu 1057500 lei, echivalentul a 90000 galbeni¹.

Decedând, în noiembrie 1885, și neavând urmași direcți, printre cei șase veri primari ai Ecaterinei Momulo Cardini cu drept de moștenire s-a numărat și mama lui I. L. Caragiale. În 1887, acesta va obține o procură de la mama sa pentru a-i reprezenta interesele. În iunie 1888, decesul mamei dramaturgului îi dă dreptul acestuia de a dispune, împreună cu sora sa, Elena, de a șasea parte din veniturile moștenirii. Drepturile sale indivize asupra moșiei au fost recunoscute legal prin sentințele din 1903. În 1905, în urma decesului surorii sale, I. L. Caragiale obține drepturi asupra părții de moștenire deținute de aceasta. A douăsprezecea parte, ce i se cuvenea lui Caragiale din această moșie, însuma 776 pogoane, evaluate la 208583 lei². Garantând cu cota ce i se cuvenea, Caragiale s-a împrumutat, deși venitul anual varia între 6000-12000 lei, iar renta lunară era cuprinsă între 500-1000 lei; dările către stat erau plătite de arendaș. Bine administrate, aceste sume ar fi îngăduit o existență decentă, dar, din păcate I. L. Caragiale nu s-a bucurat de foloasele veniturilor. Veșnic dator, trebuia să-și achite creditorii și rămânea cu o sumă care nu-i ajungea până la plata următoarei rente, semestriale. Astfel încât el și-a grevat partea de moșie cu 13 datorii ipotecare.

La numai câteva săptămâni după demisia din funcția de director al Teatrului Național, în 28 iunie 1889, Caragiale se împrumută de la profesorul D. Mirescu, din București, cu suma de 16000 lei, fixând data scadentă la

¹ D.J.A.N. Giurgiu, fond *Tribunalul Vlaşca. Notariat*, reg. 31, act nr. 107.

² *Ibidem*, act autentic nr. 60, 1905.

1/13 octombrie 1889³. În ziua de 13 octombrie 1889, Mirescu cerea președintelui Tribunalului Vlașca învestirea cu formula executorie a actului de ipotecă. Datoria va fi plătită abia în 6 mai 1903.

În același an, 1889, septembrie 27, Caragiale contractase o altă ipotecă⁴. Creditorul, I. L. Cornea, bancher cu domiciliul în București, Calea Victoriei nr. 52, îi împrumuta 10.000 lei aur, cu condiția restituirii acestora în septembrie 1890, cu o dobândă de 15%. Datoria va fi plătită abia în anul 1893.

O lună mai târziu, în 3 octombrie 1889, I. L. Caragiale va cesiona partea sa de arendă comerciantului C. Pascu, în schimbul a 8000 lei.

Președintele Tribunalului Vlașca nota, în 17 martie 1890, că: „Dl. I. L. Caragiale și Alexandrina I. Caragiale s-au prezentat în persoană” la Giurgiu, în vederea inscripționării ipotecare a părții sale indivize asupra moșiei Frățești, pentru acoperirea a 15000 lei împrumutați de la soția sa Alexandrina, „pentru a se întrebuința venitul ei tot la trebuințele noastre casnice”⁵. Banii fuseseră donați, cu o zi în urmă, de Gaetano Burelly și Augusta Burelly, fiicei lor, Alexandrina Caragiale. Donația contrazice biografia care au susținut că soția dramaturgului nu a primit zestre la căsătorie. Mai mult, în 1902, Alexandrina Caragiale va autoriza pe avocatul N. Pascal să declare „înaintea Tribunalului Vlașca, că (*sic!*) renunță la rangul ipotecii în favoarea ipotecii contractate” de soțul ei, în 1902, față de C. Lecca⁶.

În 1893, anul nașterii celui de al treilea copil, la 22 aprilie, între I. L. Caragiale și I. L. Cornea intervenea un act de cesiune „făcut în Giurgiu”, pentru plata a 19700 lei⁷. Caragiale ceda cota de arendă ce i se cuvenea, „pe semestrul Sf. Dimitrie 1893, 3300 lei și câștigurile integrale pe semestrele Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru 1894 și Sf. Gheorghe 1895, 10800 lei arendată lui Haralambie Gheorghiu, deci, 3300 lei – 26 septembrie 1893, 5400 lei – în 23 martie 1894, 5400 lei – 26 septembrie 1894, 5400 lei – în 23 martie 1895”. În cazul în care arendașul – Haralambie Gheorghiu – nu va plăti „la epocile fixate sumele dorite fie din orice împrejurare pendinte sau independente de voința sa, toate ratele viitoare se vor considera expirate putând Dumnealui I. L. Cornea a cere de va voi rezilierea contractului, a subarenda moșia altuia, rămânând cu răspunzător pentru orice diferență ar rezulta”.

În aceeași zi, 25 mai 1902, în care Alexandrina I. Caragiale autoriza pe avocatul N. Pascal să declare înaintea Tribunalului Vlașca faptul că renunță la

³ *Ibidem*, act autentic nr. 360, 1889.

⁴ *Ibidem*, act autentic nr. 44, 1889.

⁵ *Ibidem*, reg. 89, ipoteca nr. 21, 1890.

⁶ *Ibidem*, ipoteca nr. 26, 1903.

⁷ *Ibidem*, act autentic nr. 201, 1893.

rangul ipotecii, apare consemnat împrumutul a 14000 lei, pe 15 luni, cu dobândă de 12%, acordat de C. Lecca lui Caragiale⁸ – domiciliat în strada Rotarilor nr. 5, venit personal la Giurgiu pentru a intra în posesia banilor.

Nu același lucru s-a întâmplat în 1903, iunie 25, când C. Lecca i-a împrumutat lui I. L. Caragiale 5000 lei pe termen de un an, ocazie cu care a fost reprezentat de avocatul Constantin Dimulescu⁹. Termenul limită de achitare a datoriei era 23 iunie 1904. Lecca a vândut creanța lui C. S. Cristodulo, în același an.

În anul 1903, I. L. Caragiale va mai greva partea sa de moșie cu încă două ipoteci, prin împrumuturile pe care le contractează față de P. G. Parisianu¹⁰, avocat din Giurgiu, ce-l va împrumuta cu 3000 lei, cu termen scadent 10 noiembrie 1903. Datoria apare ca radiată în 7 noiembrie 1903 după ce, la 1 noiembrie 1903, Gh. Milan¹¹ îl împrumutase cu 60000 lei.

Greutățile vieții îi impun scriitorului ca în 1904 să perfecteze alt împrumut de la Gh. Milan¹², la 30 iunie, pentru 30000 lei, pe termen de 5 ani, cu dobândă 10% și având drept giranți pe arendașii moșiei – Petre Lăzărescu, Ghiță Lăzărescu și C. G. Lăzărescu. A douăsprezecea parte din moșia Frățești reprezenta garanția cu care Caragiale a venit personal la Giurgiu să ridice banii de la avocatul Dumitrescu Câmpina, asigurându-l pe creditor că-și va recupera banii.

La 5 decembrie 1905, I. L. Caragiale încheia un ultim act ipotecar¹³: Cristina Constandaki, cu acordul soțului, îi împrumuta lui Caragiale 100000 lei pe termen de 5 ani, cu dobândă de 9%. Cu această ocazie s-a făcut o evaluare a părților indivize pe care le deținea, incluzând aici partea surorii sale, Elena Caragiale, decedată, apreciată la 417166 lei.

Prin vânzarea moșiei, în 16 aprilie 1908, lui Constantin Gh. Lăzărescu, Caragiale¹⁴ a câștigat 315000 lei cu care a achitat datoriile ipotecare către Gheorghe și Eutemia Milan, contractate în 1903-1904, 90000 lei, cât și pe cea din 1905 către Cristina Constandaki, rămânându-i 125000 lei. Data avansată de Șerban Cioculescu pentru vânzarea moșiei – aprilie 1903 – este evident infirmată de identificarea actului autentic de vânzare-cumpărare din aprilie 1908. Prin vânzare, I. L. Caragiale și-a cedat partea, în valoare de peste 430000 lei, în

⁸ *Ibidem*, reg. 134, ipoteca nr. 34.

⁹ *Ibidem*, reg. 139, ipoteca nr. 34, 1903.

¹⁰ *Ibidem*, reg. 139, ipoteca nr. 61, 1903.

¹¹ *Ibidem*, ipoteca nr. 37, 30 iunie 1904.

¹² *Ibidem*, ipoteca nr. 76, 3 decembrie 1905.

¹³ *Ibidem*, ipoteca nr. 60, 1905.

¹⁴ *Ibidem*, act autentic nr. 417, 1905.

schimbul sumei de 315000 lei. A pierdut peste 118000 lei cu care a rămas în câștig cumpărătorul.

Astfel, sursa de venit pentru I. L. Caragiale este epuizată, moșia fiind vândută prin licitație publică și adjudecată avocatului C. Lecca, reprezentantul, în realitate, al lui Ion Gr. C. Cantacuzino (1909).

Résumé

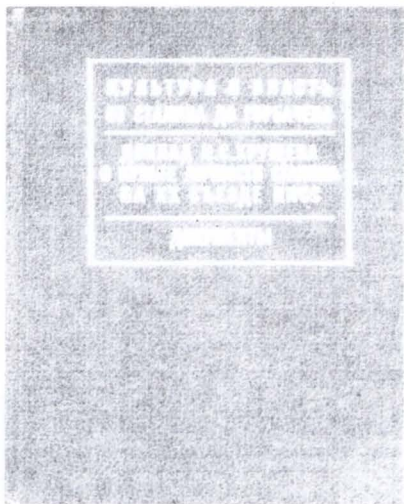
Ion Luca Caragiale, grand dramaturge roumain, a illustré dans son œuvre les mœurs de la société et des hommes politiques roumains à la fin du XIX-ième siècle.

Toujours en dette, Caragiale a eu la chance d'hériter en 1885 un domaine au sud de la Roumanie (Frătești, département Giurgiu) qu'il n'a pas pu très bien valoriser. L'archiviste suit la trace de nombreuses hypothèques et des comptes du domaine: Caragiale perd sa propriété, vendue aux enchères en 1909.

CRONICĂ-RECENZII-INFORMAȚII

Universitatea din Ruhr (Bochum, RFG), Serviciul Federal al Arhivelor Rusiei, *Doklad N. S. Hrușceva o kulte licinosti Stalina na XX siezda KPSS. Dokumentî (Raportul lui N. S. Hrușciiov despre cultul personalității lui Stalin la Congresul al XX-lea al PCUS. Documente)*, conducătorul colectivului de alcătuitori ai volumului: V. I. Afiani, Moscova, ROSSPEN, 2002, 912 p.

Dacă, spre regretul cercetătorilor, asistăm acum la o „reînchidere” a arhivelor foste sovietice (formula aparține colegilor ruși!), în înțelesul că, după marea deschidere de la începutul anilor '90, în prezent, se constată o limitare a accesului la documentele din perioada sovietică, în schimb, edițiile de surse (documentare și narative) continuă să fie pe cât de numeroase pe atât de valoroase.

În seria de documente, intitulată „Cultura și Puterea de la Stalin la Gorbaciov”, editată în comun de Institutul de Cultură Rusă și Sovietică al Universității din Bochum (RFG) și Arhiva Rusă de Stat pentru Istorie Contemporană (RGANI) din cadrul Serviciului Federal al Arhivelor Rusiei, a apărut volumul dedicat împrejurărilor în care a fost întocmit raportul prezentat de N. S. Hrușciiov în ședința secretă a Congresului al XX-lea al PCUS (25 februarie 1956) și consacrat denunțării unui șir de crime și abuzuri săvârșite de Stalin, mai ales după Congresul al XVII-lea al partidului (1934), cărora le-au căzut victime activiști

de seamă ai partidului.

Documentele ilustrează „preistoria” raportului, circumstanțele prezentării și impactul lui în Uniunea Sovietică și în mișcarea comunistă internațională. Este o ediție de documente, excelent pregătită, răspunzând celor mai severe exigențe ale tehnicii de tipărire a surselor și amintind, în cazul unor texte, de rigoarea edițiilor critice ale cronicilor noastre medievale.

Un interes deosebit prezintă Raportul Comisiei CC al PCUS privind stabilirea cauzelor represiunilor în masă împotriva membrilor și membrilor supleanți ai CC ai Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice, aleși la Congresul al XVII-lea al partidului, semnat de P. Pospelov, A. Aristov,

N. Șvernîk și P. Komarov (9 februarie 1956), care a constituit baza viitorului raport secret, plasat, însă, din punct de vedere politic, în urma acestui text, ca urmare a temerii că cifrele menționate în el vor șoca auditoriul. Două exemple sunt suficiente: „... în doi ani, 1937-1938, au fost arestate 1548366 persoane, și dintre ele au fost executate 681692“ (p. 185).

Pentru cititorul român, sunt de semnalat două documente: nota privind convorbirea din 7 aprilie 1956, dintre V. K. Palamarciuk, secretar II al Ambasadei URSS la București, și Ilie Verdeț, privind Plenara CC al PMR din 23-25 martie 1956, unde s-a discutat raportul delegației române participante la Congresul al XX-lea al PCUS (p. 677-678) și nota privind convorbirea din 16 septembrie 1956, dintre ambasadorul sovietic la București, A. A. Epișev, și Gh. Gheorghiu-Dej privind concluziile trase de conducerea PMR din Congresul al XX-lea al PCUS (p. 779-789). Cele două texte sunt – într-un fel – dezamăgitoare prin conformismul lor ideologic și politic, dar semnificative pentru disciplina manifestată, la acea dată, de Gheorghiu-Dej și tovarășii săi față de politica „fratelui mai mare“ de la Moscova.

La 50 de ani de la prezentarea Raportului secret, sursele publicate de cercetătorii ruși dezvăluie ferocitatea represiunii staliniste (fie ea și parțial înfățișată) și impactul considerabil al demascării ei, mai ales în cadrul partidelor comuniste din întreaga lume. Volumul prezentat aici ilustrează încă o dată bogăția fostelor arhive sovietice și necesitatea cunoașterii lor de către cercetătorii români – arhiviști și istorici.

Acad. FLORIN CONSTANTINIU

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, serie nouă (introducere generală de Paul Cernovodeanu)

Vol. I (1801-1821) (redactor-responsabil: Paul Cernovodeanu; volum îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia – secretar de volum; introducere la volum de Georgeta Filitti; redactori: Niculina Florea, Mihai Popa; tehoredactor: Silvia Deoclețian; coperta: Gigi Gavrilă)

– Vol. II (1822-1830) (coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă; autori: Paul Cernovodeanu, Cristina Feneșan, Georgeta Filitti, Adriana Gheorghe, Adrian-Silvan Ionescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, Lucia Taftă, Raluca Tomi; prefață de Paul Cernovodeanu; referenți: Florin

Constantiniu, Constantin Bălan; redactor: Ana Boroș; tehoredactor: Silvia Deoclețian; coperta: Maria Călin)

– București, Editura Academiei Române, 2004 – 2005, 1009 p. + 618 p., 450000 lei + 16 RON

Din punct de vedere editorial, anul 1968 a constituit începutul unui proiect îndrăzneț și de anvergură, anume inițierea corpusului „Călători străini” care, dintr-un motiv sau altul, cu vreo intenție sau alta, într-un context sau altul, au parcurs anumite regiuni ale Țărilor Române. De altfel, demersul se constituia într-un ecou peste ani al inițiativei lui N. Iorga, materializată prin *Istoria românilor prin călători*, apărută în 1928-1929 (reeditată în 1981, sub îngrijirea lui Adrian Anghelescu).

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. I

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Din fericire, noul proiect nu a fost abandonat, consecvența apariției destul de ritmice a volumelor datorându-se, în bună măsură, și abnegației unor cercetători de marcă, precum Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru sau Paul Cernovodeanu, aceasta în pofida unei întreruperi destul de apreciable între volumul VIII (editat în 1983) și volumul IX (apărut abia în 1997). În orice caz, șirul călătorilor străini avuți în vedere ajungea în ansamblu până la anul 1800, o dată cu partea a II-a a volumului X.

În aceste circumstanțe, trecerea la prezentarea călătorilor care au tranzitat spațiul românesc în secolul al XIX-lea reprezenta o așteptare care, prin apariția acestei noi serii, se vede răsplătită.

Practic, secolul al XIX-lea constituie o epocă în care factorul economic, inclusiv prin componenta sa comercială, devine tot mai accentuat. Ca o consecință, schimburile înregistrează un progres remarcabil, asistându-se la un număr tot mai considerabil al călătorilor, inclusiv în spațiul românesc, care dintr-o arie geografică mai degrabă exotica devine tot mai mult o regiune atractivă pentru negustorii străini. Accentuarea elementelor economice atrage după sine și deplasarea unor călători din alte domenii, interesele politice sau culturale îndemnând din ce în ce mai multe personaje către Țările Române. Desigur, pentru cercetătorul de astăzi, acest fenomen constituie un factor de risc, în sensul că acesta se vede pus în situația de a selecta din multitudinea de relatări.

Impedimentul a fost, însă, depășit de editorii volumelor de față, selecția fiind realizată cu discernământ, astfel încât a cuprins călători dintr-o varietate, atât sub aspectul apartenenței sociale și al funcției, cât și al originii etnice.

Este unanim recunoscută utilitatea celor zece volume anterioare, care au stat la baza a numeroase studii. Avem convingerea că și cele două volume referitoare la călătorii străine în spațiul românesc în secolul al XIX-lea vor contribui decisiv la cercetarea acestei perioade, constituind în mod cert o „materie primă” extrem de necesară.

În final, ne permitem o sugestie, prin aceea de a enunța posibilitatea ca, pe viitor, volumele ulterioare să cuprindă și limba originală a însemnărilor respectivelor călători. Firește, aceasta nu se impune ca urmare a îndoielii asupra probității traducerilor realizate pe parcursul corpusului, ci dintr-un motiv de „meteahnă” științifică. Mai mult decât atât, contextul integrării europene creează cadrul utilizării notelor de călătorie ale colecției și de către cercetători străini, interesați de aceste texte; pe lângă trimiterea către original realizate la începutul fiecărei relatări, prezentarea documentului în limba sa originală ar constitui fără îndoială un pas înainte, cel puțin din perspectiva utilității.

Pentru cei interesați (și avem certitudinea că nu sunt puțini), prezentăm mai jos lista călătorilor străini care sunt prezentați și editați în cele două volume:

Vol. I (1801-1821)

Edward Daniel Clarke
 Ignacio Maria del Corral y Aguirre
 Francisc Talamas
 Vince Batthyány
 William Bentinck, lord Cavendish
 William Wittman
 anonim de la anul 1802
 Joseph Röhfer
 Friedrich Schmidt
 Adam Neale
 Louis Allier de Hauteroche
 Wilhelm Gottlob Ernst Becker
 Francis Summerers
 Charles Frédéric și Christine Reinhard
 Andrault, conte de Langeron
 Armand Charles, conte de Guilleminot
 Thomas Thornton
 Ali Bey el Abbasi

Felice Caronni
 J. M. Tancoigne
 Rainer Joseph, arhiduce de Habsburg
 Pavel Vasilievici Ciceagov
 Sir Robert Thomas Wilson
 Auguste de Lagarde
 John MacDonald Kinneir
 căpitanul Thomassin
 William Wilkinson
 François Recordon
 Ludwig van Stürmer
 Barthélémy Bacheville
 William MacMichael
 Fedor Karacsáy
 Kosmeli
 Ioan Marco
 Sir Robert Ker Porter
 Ignati Iakovenko

Dmitri Nikolaevici Bantăș-Kamenski
 Mihail Ilarionovici Kutuzov
 Pavel Gavrilovici Divov
 Minas Băjășkian
 Alexandre, conte de Moriollles

Marie Louis de Marcellus
 Sophie Johnson
 Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg
 contele István Széchenyi
 Wyburn

Vol. II (1822-1830)

F. G. Laurençon
 Michael von Künitsch
 căpitanul Radisitz
 George Waddington
 Clausewitz
 Robert Walsh
 Antoine Béchamp
 Aleksandr Ivanovici Ribeaupierre
 Feodor Feodorovici Berg
 Sir James Edward Alexander

Joseph Adalbert Krickel
 anonim italian
 Charles Colville Frankland

Ivan Petrovici Liprandi
 Karl von Szepesházy
 consulul Charles Lagau
 Frederik Nyberg
 Héctor de Béarn
 Pavel Hristorovici Grabbe
 Berndt Johan Rosenström
 Gustav Adolf Ramsay
 Louis-Félix de Beaujour
 Aleksandr Ivanovici Mihailovski-
 Danilevski
 J. G. Schwarzott
 P. D. Holthaus
 Ernst Christoph Döbel

ȘERBAN MARIN

Ion Soare, *Documente slavo-române păstrate în Arhivele din Oltenia. Ediție de texte, studiu paleografic și lingvistic*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, *Cuvânt înainte*: G. Mihăilă, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2005, 286 p.

Slavistica românească s-a îmbogățit cu încă o lucrare ce reprezintă o contribuție însemnată la studierea documentelor slavo-române din Oltenia.

Această carte este rodul unei minuțioase cercetări întreprinse de către arhivistul Ion Soare în arhivele din orașul său natal, dar și în alte centre din Oltenia. Cele 30 de documente slavo-române păstrate în fondurile arhivistice oltene sunt în mare parte inedite, unele fiind publicate doar parțial sau cu unele imperfecțiuni.

În introducerea lucrării (care este, de fapt, teza de doctorat a autorului, susținută în anul 2004 la Universitatea din București, sub conducerea academicianului G. Mihăilă, apreciată de către comisia alcătuită din reputații slaviști Mihai Mitu, Milin Jiva, Onufrie Vințeler, cu mențiunea „magna cum laudae”) se face o interesantă prezentare a lăcașurilor de cultură din Oltenia, creatoare și păstrătoare de documente, dar și a Direcțiilor județene Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt și Vâlcea ale Arhivelor Naționale, autorul evidențiind și documentele slavone existente în depozitele acestora, arătând și dacă au fost sau nu publicate.

Prima parte a lucrării este consacrată studiului paleografic al documentelor, punându-se accent în special pe abrevieri și grafie.

În capitolul II, intitulat *Studiu lingvistic*, Ion Soare prezintă succint trăsăturile specifice (fonetice, morfologice, sintactice și lexicale) ale documentelor avute în vedere în teza sa, relevând particularitățile acestora, cât și modificările suferite față de slava veche, accentuând influențele care au afectat părțile de vorbire prezentate.

Extrem de interesant ni s-a părut subcapitolul dedicat lexicului și în special cel rezervat elementelor lexicale românești, cu observația că, la cuvântul „corhator”, credem mai degrabă că este o greșeală de transcriere, contextul în care acesta apare determinându-ne să considerăm că este de fapt vorba de o

„curătură” de loc.

Transcrierea și traducerea celor 30 de documente slavo-române analizate se face în capitolul III al lucrării, autorul făcând și o scurtă descriere diplomatică a acestora. Cel mai vechi document prezentat, de fapt singurul din secolul al XV-lea, este din 1478 mai 20, fiind emis la Târgoviște, în cancelaria lui Basarab cel Tânăr. Urmează 11 documente din secolul al XVI-lea, respectiv perioada 1539 septembrie 1 – 1596 iulie 23, marea majoritate fiind cărți de întărire date de către Mihnea Turcitul diferitelor persoane: logofătul Drăghici, Drăgan ș.a. Interesant este și documentul de la Mihai Viteazul, din 1596 iulie 23, emis la Gherghița, păstrat la Arhivele din Gorj, prin care domnul întărește jupâniței Sanfitra și fiilor săi o ocină în satul Borăscu. Din secolul al XVII-lea autorul a reușit să adune un număr de 18 documente, toate emise de către domnii Țării Românești: Radu Șerban, Radu Mihnea, Alexandru Iliăș, Gavril Movilă, Alexandru Coconul, Matei Basarab, în cancelariile din București sau Târgoviște.

În concluzii, Ion Soare prezintă o sinteză a trăsăturilor diplomatice, grafice și lingvistice ale documentelor slavo-române, accentuând influența limbii române în morfologie, sintaxă și lexic.

Lucrarea se continuă cu o listă de documente cu data rectificată, lista scriitorilor de acte, o tablă de corespondență a cotelor pe colecții, o bibliografie generală, un indice onomastic și unul de materii, cât și cu facsimilele unora din acte.

Volumul lui Ion Soare, *Documente slavo-române păstrate în arhivele din Oltenia. Ediție de texte, studiu paleografic și lingvistic*, aduce o contribuție reală la cunoașterea perioadei slavonă la români, dar și a unor aspecte social-politice și economice ale epocii respective, oferind detalii noi asupra limbii române.

Destinată tuturor celor interesați de cultura slavonă, cartea constituie un material util atât pentru slaviști, cât și pentru iubitorii de cultură, dornici să afle în profunzime diverse aspecte ale vieții poporului nostru din secolele XV-XVII.

MIRELA COMĂNESCU

Vasile Bozga, *Trecut și actualitate (Studii, articole, personalități, comunicări)* București, Editura Ager – Economistul, 2005, 262 p.

Prof. univ. dr. Vasile Bozga, șeful catedrei de Istorie economică și geografie economică de la Academia de Științe Economice din București,

pregătește din 1952 generații întregi de economiști în spiritul gândirii critice, al analizei evolutive și comparative. Deși este văzută mai mult ca o disciplină a istoriei, istoria economică are, după părerea autorului, o certă valență evolutivă, tradițiile românești ale economiei de piață din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX putând oferi sugestii pentru organizări actuale sau viitoare în materie de bănci, burse, camere de comerț, management, arendare etc. Nu este vorba despre o copiere a instituțiilor mai vechi, ci de o potențială valorificare a tradiției în contextul experienței mondiale acumulate în ultimele decenii.

Volumul cuprinde studii și articole ale

profesorului Vasile Bozga, dar schițează și un profil al acestuia într-un interviu publicat, la ceas aniversar, în revista „Economistul”, o trasare a carierei universitare, de membru al Societății de Istorie și Retrologie Agrară a României (SIRAR) și al societății culturale ASTRA, colaborator al publicațiilor cu profil economic, o prezentare de tip enciclopedie de personalități pe care i-o face profesorul Ivanciu Nicolae Văleanu.

În prezentul volum se remarcă, la secțiunea „Studii”, articolele dedicate învățământului economic românesc, începuturilor literaturii și terminologiei economice în limba română. La secțiunea „Articole” atrag atenția cititorului implicațiile economice ale unor evenimente istorice precum Marea Unire și pierderile teritoriale din vara lui 1940. Printre personalitățile evocate la rubrica omonimă se numără N. Iorga, Ion Ghica, V. Madgearu, N.N. Constantinescu, Costin C. Kirițescu.

Semnalăm această carte deopotrivă iubitorilor istoriei cât și celor interesați mai mult de aspectele economice ale evoluției României în ultimul secol și jumătate.

LAURA NEAGU

Activități științifice organizate de Arhivele Naționale în anul 2005

- Sesiunea de comunicări științifice și expoziția fotodocumentară **Alexandru Ioan Cuza – Domnul Unirii, Domnul Reformelor** – 21 ianuarie 2005. Au participat: prof. univ. dr. Marcel-Dumitru Ciucă, acad. Dan Berindei, prof. univ. dr. Georgeta Filitti, conf. univ. dr. Maria Georgescu, prof. dr. Liviu Boar, prof. Petre Obodariu. Expoziția a fost realizată în colaborare cu studenții Facultății de Arhivistică.

- Simpozionul și expoziția documentară despre edificiile publice demolate din zona centrului civic al Capitalei în timpul regimului comunist – **Istoria frântă a unei capitale. Clădiri publice demolate (1984-1989)** – 16 martie 2005. La simpozion au prezentat comunicări: dr. arh. Gabriel Pascariu, student arh. Oana Bălașu, student arh. Lavinia Iovănescu, student arh. Adrian Cocioceanu, *Rețele de echipamente publice în zona demolată a Centrului Istoric*, dr. Cezara Mucenic, *Clădiri de învățământ – Școala Romanescu*, prof. dr. ing. Nicolae Noica, *Soarta unui ansamblu monumental – Spitalul Brâncovenesc*, dr. Sergiu Iosipescu, *Distrugerea zestreii imobiliare a armatei*, prof. Virgiliu Z. Teodorescu, *Complexul istoric Mihai Vodă – evoluție, componență, valoare*.

prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu, *Arhivele Naționale: de la „emblema” Mănăstirea Mihai Vodă la proiectul unui nou așezământ al Arhivelor.*

• Dezbateri asupra managementului proiectelor, cu tema **Elaborarea, finanțarea și implementarea programelor și proiectelor de folosire a documentelor în scopuri științifice** – 13 aprilie 2005 – la sediul Direcției Județene Covasna a Arhivelor Naționale. Programul dezbaterii a fost axat pe următoarele problematice: informatizarea evidenței în Arhive, managementul proiectelor de finanțare internă și externă, strategia și programele Arhivelor Naționale în perioada 2005-2008 etc.; au participat: prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu – director general al Arhivelor Naționale, specialiști din Ministerul Administrației și Internelor, respectiv Direcția Generală Integrare Europeană și Relații Internaționale, reprezentanți din societatea civilă, directori și arhiviști de la Arhivele Naționale.

• Dezbateri asupra editării publicațiilor arhivistice, cu titlul **Priorități în editarea publicațiilor arhivistice – între necesitate și posibilitate** – 5 mai 2005. Manifestarea s-a desfășurat la Direcția Județeană Harghita a Arhivelor Naționale și au participat prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu – director general al Arhivelor Naționale, directorii a 12 direcții județene ale Arhivelor Naționale, arhiviști de la Serviciul Publicații, Activități Științifice și Cultural-Educative din cadrul aparatului central al Arhivelor Naționale, arhiviștii de la Direcția Județeană Harghita. Dezbateri s-a axat pe următoarele teme: categoriile de public-țintă pentru publicațiile arhivistice, modalități de mediatizare, surse de finanțare, provocări oferite de tehnologia informaticii, instrumente de informare arhivistică utilizate în practica internă și internațională etc..

• Sesiune științifică pe tema **Arhivele și cercetarea istorică**, desfășurată la Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale – 19 mai 2005. Sesiunea s-a desfășurat pe secțiunile – arhivistică, istorie medie și modernă, istorie contemporană. Au participat: prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu – director general al Arhivelor Naționale, directori de la Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale, arhiviști, specialiști de la Muzeul și Biblioteca Județeană Mureș, de la Universitățile din Tg. Mureș, Sibiu, Cluj-Napoca, precum și reprezentanți ai Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA).

• **„Săptămâna Arhivelor”** (20-24 iunie 2005), care a cuprins următoarele manifestări: – dezbateri pe tema **Arhivistica românească ieri și azi. Dialog între generații**, 20 iunie.

– Expoziția fotodocumentară **George Enescu la semicentenar** – la sediul Direcției Județene Sibiu a Arhivelor Naționale, 21 iunie.

– Simpozionul cu tema **România în jocul Marilor Puteri: de la Trianon (1920) la Viena (1940)** și expoziția **Memoria documentelor. Arc peste timp**, 22 iunie.

– Masa rotundă cu tema **Instituția Arhivelor Naționale și beneficiarii serviciilor ei** – la Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, 23 iunie.

• A XI-a Sesiune națională de comunicări științifice de la Miercurea Ciuc sub genericul **Românii din Sud-Estul Transilvaniei. Istorie, cultură, civilizație**, organizată de Direcțiile Județene Harghita și Covasna ale Arhivelor Naționale, în perioada 23-24 septembrie 2005. Lucrările sesiunii s-au desfășurat pe secțiunile – Arheologie, istorie (laică și bisericească), Etnografie și Sociologie. Invitat de onoare la această sesiune a fost P.S. Ioan Selejan, Episcopul Covasnei și Harghitei.

• Sesiunea organizată de Arhivele Naționale cu tema **De la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Mecanismele de control ale puterii la vârful P.C.R.**, masa rotundă și expoziția intitulată **Comunismul românesc între memoria vie și memoria documentară** – 3-4 octombrie 2005. La sesiunea de comunicări au participat: prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu, director general al Arhivelor Naționale, lector univ. dr. Cristina Petrescu – Facultatea de Științe Politice a Universității București, dr. Mioara Anton – Institutul de Istorie „N. Iorga”, Laura Neagu – Arhivele Naționale, dr. Florin Șperlea – Arhivele Militare, drd. Constantin Moraru – Arhivele Naționale, dr. Dan Cătănuș – Institutul Național pentru Studiarea Totalitarismului, Ana Maria Cătănuș – Institutul Național pentru Studiarea Totalitarismului, asistent univ. Magda Răduță – Facultatea de Filologie a Universității București, lector univ. dr. Dragoș Petrescu – Facultatea de Științe Politice a Universității București. La masa rotundă au fost invitați să participe: prof. univ. dr. Ioan Scurtu, dr. Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei, lector univ. dr. Ion Manolescu, asistent univ. Paul Cernat, prof. univ. dr. Eugen Negrici, prof. univ. dr. Adrian Pop, lector univ. dr. Dragoș Petrescu, prof. univ. dr. Marcel Dumitru Ciucă, drd. Camelia Moraru. Realizatorii expoziției au fost – Carmen Dobrotă și Alina Pavelescu – Arhivele Naționale.

• Expoziția fotodocumentară organizată la Direcția Județeană Bistrița – Năsăud a Arhivelor Naționale cu tema **Justiția în documente de arhivă** – 7-9 octombrie 2005.

• **Ziua Arhivelor Naționale ale României – 31 octombrie**, care a inclus următoarele manifestări: masă rotundă cu tema **Documentul electronic, o provocare pentru teoria și practica arhivistică**, organizată în colaborare cu Banca Națională a României, depunere de coroane de flori la busturile marilor arhiviști Dimitre Onciul și Aurelian Sacerdoțeanu, lansare de carte – „Revista

Arhivelor” nr. 1-2/2005, masă rotundă cu tema *Drama românilor refugiați în urma rapturilor teritoriale (1940).*

• Simpozionul **Regele Ferdinand și Regina Maria – suverani ai României Mari**, însoțit de o expoziție fotodocumentară și virtuală – 29 noiembrie 2005. Au susținut comunicări: dr. Georgeta Filitti, dr. Adrian Silvan Ionescu, dr. Marian Constantin, drd. Mirela Țîrnă, drd. Ștefania Ciubotaru.

MIRELA ȚÎRNĂ

Publicații străine intrate în Biblioteca documentară a Arhivelor Naționale în anul 2005

VOLUME

1. *A selection of antique maps from Jonathan Potter*, London, [Jonathan Potter Limited], 2004, 56 p.

2. *Archives in the New Age. The Strategic Problems of the Automatization of Archives. Papers of the International Conference. Warsaw, September 28-29, 2001*, Warszawa, 2002, 226 p.

3. *Archives Trésors et richesses des Archives départementales des Bouches-du-Rhône. D'un canton à l'autre...*, [Marseille], Archives départementales des Bouches-du-Rhône, 1986, 104 p.

4. *Archivio Centrale dello Stato, Censura teatrale e fascismo (1931-1944). La storia, l'archivio, l'inventario. Vol. I-II*, Roma, Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione generale per gli archivi, 2004, 1116 p.

5. *Az Államosítás Előtt Működött Ásványolajfinomító Vállalatok Repertórium*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003, 194 p.

6. *Bácskai Vera, Gyáni Gábor, Kubinyi András. Budapest Torténete a kezdetektől 1945-ig*, Budapest, 2000, 255 p.

7. *Biewer Ludwig, Pretsch Hans Jochen, Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts*, Berlin, 2003, 54 p.

8. *Budapest Főváros Levéltára*, Budapest, 1997, 285 p.

9. *Budapest Főváros Levéltára ideiglenes fond-és állagjegyzéke*, Budapest, [Budapest Főváros Levéltára], 2003, 315 p.

10. *Chelmski Konsystorz Grekokatolicki [1525]1596-1875[1905]. Inwentarz Analityczny Archiwum*, Warszawa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Państwowa W Lublinie, 2003, 590 p.

11. *Cinquant'anni di attività editoriale. Le pubblicazioni dell'Amministrazione archivistica (1951-2000)*, Roma, Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione generale per gli archivi, 2003, 491 p.

12. *Commission Internationale de Diplomatie. X Congresso Internazionale, La diplomatica di documenti giudiziari (dai placiti agli acta – secc. XII-XV)*, Bologna, 12-15 settembre 2001, Roma, Dipartimento per i beni archivistici e librari. Direzione generale per gli archivi, 2004, 558 p.

13. *Das Bundesarchiv Dienstleister für Forschung, Öffentlichkeit und Verwaltung*, Koblenz, [Bundesarchiv], 2002, 138 p.

14. *Handbuch der Lager, Gefängnisse und Ghettos auf dem besetzten Territorium der Ukraine (1941-1944)*, Kyjiw, 2000, 302 p.

15. *Heimat – Jahrbuch 2005. Des Les Landkreises Neuwied*, Koblenz, 2005, 386 p.

16. *I notai della curia arcivescovile di Milano (secoli XIV-XV)*, Roma, Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione generale per gli archivi, 2004, 510 p.

17. *Il liber Iurum del Comune di Lodi*, Roma, Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione generale per gli archivi, 2004, 520 p.

18. *Indra Bořivoj, Výstavka Archivních Budov V České Republice. 1990-2003, Praha*, [Ministerstvo Vnitřní, Odbor Archivní Správy], 2004, 210 p.

19. *Iratkezelő és Irattáros Ismeretek (Jegyzet a középfokú irattáros tanfolyamok résztvevői és oktatói számára)*, Okj 52 3452 03, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2000, 279 p.

20. Jakó Zsigmond, Erdélyi Okmánytár. *Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez, II/1301-1339*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2004, 622 p.

21. *Külügyminisztérium Levéltára I. kötet Külügyminisztérium Repertórium*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003, 351 p.

22. *L'Archivio comunale di Poggibonsi. Inventario della Sezione storica*, Roma, Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione generale per gli archivi, 2003, 332 p.

23. *L'Archivio di Paola Masino. Inventario*, Roma, Casa Editrice Università „La Sapienza”, 2004, 230 p.

24. *Levéltári Ismeretek. Oktatási segédanyag a segédlevéltáros tanfolyamok hallgatói részére. Okj 54 3452 01.I.rész*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2002, 240 p.

25. *Levéltári Ismeretek. Oktatási segédanyag a segédlevéltáros tanfolyamok hallgatói részére. Okj 54 3452 01 II. rész*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2002, 232 p.

26. *Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek Napirendi Jegyzékei. 1944. December 23 – 1947. Május 31*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003, 448 p.

27. *Rousse a close view*, Rousse, [Parnas], [2004], 120 p.

28. *Storia, Archivi, Amministrazione. Atti delle giornate di studio in onore di Isabella Zanni Rosiello. Bologna, Archivio di Stato, 16-17 novembre 2000*, Roma, Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione generale per gli archivi, 2004, 389 p.

29. *Strategie digitálního archivování*, Praha, [Odbor Archivnísprávy], 2003, 64 p.

30. *The Low Countries. Arts and Society in Flanders and the Netherlands, 12/2004*, [Bruges], [Stichting Ons Erfdeel], 2004, 320 p.

31. *The Low Countries. Arts and Society in Flanders and the Netherlands, 13/2005*, [Bruges], [Stichting Ons Erfdeel], 2005, 320 p.

32. *The Nationaal Archief. Annual report 2003*, Hague, 2004, 32 p.

33. *The National Archives of Hungary. Das Ungarische Staatsarchiv*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2001, 36 p.

PERIODICE

1. „Archivní Časopis”, Praha, nr. 4/2003, 1, 2. 3/2004

2. „Arhiven Pregled”, Sofia, nr. 3-4/2003, 1-2/2004

3. „Arkistolaitos”, Helsinki, 2003

4. „Arxius”, Barcelona, nr. 40/2003, 41/2004

5. „Belleten”, Ankara, nr. 249, 250/2003

6. „Boletín de Información Bibliográfica”, Madrid, nr. 3-4/2003, 1-2/2004, 3-4/2004

7. „Bulletin”, Budapest, nr. 1/1972, 4/1975, 5/1976

8. „Bulletin de l'UNISIST”, Paris, nr. 1, 2/2003

9. „Comma”, Paris, nr. 1-2, 3-4/2002, 1/2003

10. „Der Archivar”, Düsseldorf, nr. 1, 2, 3, 4/2004, 1/2005

11. „Études Balkaniques”, Sofia, nr. 1/2004

12. „Flash. Quoi de Neuf?”, Paris, nr. 02/2003, 03/2004, 05/2004

13. „Historical Abstract”, Santa-Barbara, nr. 6/2003

14. „Il Mondo degli Archivi”, Roma, nr. 1-2/2004

15. „Izvestia Na Drjavnite Arhivi”, Sofia, nr. 84/2002, 87/2004.

16. „Korea and World Affairs”, Seoul, nr. 4/2003, 1, 2, 3, 4/2004.

17. „La Gazette des Archives”, Paris, nr. 63/1968, 87/1974.
18. „Levéltári Közlemények”, Budapest, nr. 1-2/2003, 1/2004.
19. „Levéltári Szemle”, Budapest, nr. 4/2003, 1, 2, 3/2004.
20. „Mitteilungen aus dem Bundesarchiv”, Koblenz, nr. 3/2003, 1/2005.
21. „Nachrichten aus den Staatlichen Archiven Bayerns”, München, nr. 48/2004.
22. „Newsletter”, Istanbul, nr. 62/2003, 63, 64, 65/2004.
23. „Otecestvennie Arhivi”, Moscova, nr. 2, 3, 4, 5/2004.
24. „Prologue”, Washington, nr. 2/1998, 3/2000, 3, 4/2002, 1, 4/2003, 1, 3/2004.
25. „Ressegna degli Archivi di Stato”, Roma, nr. 1-2-3/2001, 1-2-3/2002, 1/2003.
26. „Sborník Archivních Prací”, Praha, nr. 2/2003, 1/2004.
27. „Slovenská Archivistika”, Bratislava, nr. 1, 2/2004.
28. „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, München, nr. 4/2003.
29. „The Record”, Washington, nr. 1/1998.
30. „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, Köln, nr. 2/2002, 1/2003.

CAMELIA COJOCARU

Informăm cititorii că pot procura orice număr al „Revistei Arhivelor“ de la sediul Arhivelor Naționale ale României, Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București, telefon: 315 24 46, precum și de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale.

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Tipărit la Arhivele Naționale ale României

**Fotoreproducere și tipar offset: STELIANA DĂNĂILESCU
LUCIAN FRÂNCU
AUREL VOICU**

Legătorie: ANGELA NICULESCU

DIN SUMARUL NUMĂRULUI URMĂTOR:

CORNELIU-MIHAIL LUNGU – Arhivele Naționale la 175 de ani
IOAN LĂCĂTUȘU – Arhiva la creatorii și deținătorii de documente
COSTIN FENEȘAN – Privilegiile târgului Baia Sprie (sec. XIV-XVII)
MARICICA IFRIM – Recensămintele populației (sec. XVIII-XX),
izvoare documentare pluridisciplinare
DAN-OVIDIU PINTILIE – Industria petrolieră a României
în perioada 1938-1945

ISSN 1453-1755